

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DİSİPLİN VE İKTİDAR KISKACINDA NEOLİBERAL
KENTLEŞME: DİYARBAKIR/SURİÇİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilan YILDIZ

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DİSİPLİN VE İKTİDAR KISKACINDA NEOLİBERAL
KENTLEŞME: DİYARBAKIR/SURİÇİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilan YILDIZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DİSİPLİN VE İKTİDAR KISKACINDA NEOLİBERAL KENTLEŞME:
DIYARBAKIR/SURİÇİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN
- 2- Doç. Dr. Haktan URAL
- 3- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış KUYMULU

Tez Savunması Tarihi

26/01/2024

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN danışmanlığında hazırladığım “Disiplin ve İktidar Kıskaçında Neoliberal Kentleşme: Diyarbakır/Suriçi Örneği (Ankara, 2024)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda, her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 26.02.2024

Dilan YILDIZ

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez süreci boyunca, ilgisi, anlayışı ve yönlendirmeleriyle desteğini her daim yanımda hissettiğim kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOğAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Değerli katkılarından ötürü jüri hocalarım Doç. Dr. Haktan URAL'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış KUYMULU'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca verimli dersiyle, bu çalışmanın konusuna ilham kaynağı olan Doç. Dr. Melih YEŐİLBAę'a, yüksek lisans dönemimde verdikleri emekler için tüm değerli DTCF hocalarıma ve lisans eğitimimi tamamladığım Sakarya Üniversitesi bölüm hocalarıma ayrıca teşekkür etmek isterim.

Covid-19 pandemisi sebebiyle hayatımıza yerleşen online eğitim sürecinin yarattığı olumsuzluklara ve mesafelere rağmen ihtiyacım olan her anda desteği ve motivasyonu hep yanımda olan canım arkadaşım Ayőim GEZERKAYA'ya ve bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar verdikleri manevi destekten ötürü kıymetli arkadaşlarım Ayőenur ÖREN'e, Mahmure AYDOğDU'ya ve aileme teşekkür ederim. Bu çalışmanın sizin varlığınız ve desteğiniz sayesinde bu aşamaya geldiğini söylemek isterim.

Son olarak bu çalışmanın tamamlanmasını mümkün kılan, her bir katılımcısına sonsuz kere teşekkür ederim.

Dilan YILDIZ

Ankara, 2024

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
GÖRSELLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	5
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. Neoliberalizm ve Neoliberal Kentleşme.....	7
2.3. Disiplin, İktidar ve Disipliner İktidar.....	14
2.4. Yönetimsellik	17
2.5. Neo-Marksist Kent Kuramları.....	20
2.5.1. Henri Lefebvre ve Araçsal Mekân	23
2.5.2. David Harvey ve Kent Hakkı	26
2.5.3. Manuel Castells ve Kentsel Siyasetleşme	29
3. METODOLOJİ	34
3.1. Anlayıcı/Yorumlayıcı Gelenek ve Nitel Araştırma Yöntemi	34
3.1.2. Literatür Araştırması.....	35
3.1.3. Görüşme	36
3.1.4. Söylem Analizi ve Geneoloji	38
3.2. Araştırmacının Konumu.....	41
3.3. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği.....	42
3.4. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	42
3.5. Araştırma Etiği.....	44

4. BULGULAR VE ANALİZ	45
4.1. 2016 yılında Suriçi’nde Başlatılan Kentsel Dönüşüm Süreci	45
4.2. Politik Bir Strateji Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm	50
4.2.1. Disiplin ve Siyasal İktidar	51
4.2.2. Güvenlik	56
4.2.3. İnsansızlaştırma ve Soylulaştırma	62
4.3. Kentsel Dönüşümün Sosyo-İktisadi Boyutu	68
4.3.1. Aidiyet ve Dayanışma	68
4.3.2. Mağduriyet ve Hak İhlali	73
4.3.3. Borçlandırma ve Mülksüzleştirme	79
SONUÇ	84
ÖZET	89
ABSTRACT	90
KAYNAKÇA	91
EKLER	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri	37
Tablo 2: Kentsel Dönüşümün Söylemsel Boyutları	40/49
Tablo 3: Sur'daki Siyasi Parti Oy Oranları, 2018-2023	54
Tablo 4: Hasırlı ve Ali Paşa Mahallesi'nin 2015-2023 Yılları Arasındaki Nüfusu.....	63

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Sur, 8 Kasım 2015-11 Temmuz 2017	48
Görsel 2: Sur'daki MHP İlçe Teşkilatı	54

KISALTMALAR

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DİTAM: Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

İYİP: İyi Parti

KAİP: Koruma Amaçlı İmar Planı

KAİPD: Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

TİHV: Türkiye İnsan Hakları Vakfı

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TOKİ: Toplu Konut İdaresi

TOMA: Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UN-HABİTAT: Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı

YRP: Yeniden Refah Partisi

YSP: Yeşil Sol Parti

1. GİRİŞ

Hiç şüphesiz, neoliberalizm artı sermayenin soğurulması sürecinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Fakat neoliberalizmi sadece iktisadı alana indirgemek doğru bir yaklaşım değildir. Neoliberalizm, yaratmaya çalıştığı toplum tasavvuruyla rekabetin, bireyciliğin, bölünmüşlüğün ve ayrıştırmanın kıskacında bir evren inşa etmeyi amaçlayan ve bu nedenle dünya üzerinde yaşayan milyarlarca insanın yaşamını iktisadi, politik ve sosyolojik olmak üzere pek çok yönden etkileyen bir ideolojidir (Saad-Filho ve Johnstn, 2014: 13). Bu ideoloji, içerisinde yaşadığımız kentleri metalaştırmakta ve yoğun sermaye akışının gerçekleştiği mekânlara dönüştürmektedir. Öyle ki Lefebvre (2022: 116), kapitalizmin varlığını sürdürebilmesini kent mekânını keşfine bağlamıştır.

Neoliberal ideolojiyle şekillenen kentler, kapitalizmin yeniden üretildiği sahalara dönüşürken aynı zamanda ayrıştırmanın, bölünmüşlüğün ve tahakkümün egemenliği altına girmeye başlamıştır. Neoliberal kentleşme kavramıyla ifade edilen bu süreçte kentler, neoliberalizmin yaratmak istediği toplum tasavvurunun gerçekleştirilmesi için önemli merkezler olarak ön plana çıkmıştır. Neoliberal kentleşmenin bu süreçteki en önemli aracı ise çoğu zaman siyasal iktidarların baş rol oynadığı kentsel dönüşüm süreçleri olmuştur. Siyasal iktidarlar, kentsel dönüşüm aracılığıyla yalnızca sermaye akışının sağlanmasına olanak sağlamaz aynı zamanda çeşitli disiplinler stratejilerle, yönetimsellik krizlerine müdahaleler de gerçekleştirebilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, Suriçi'nde 2016 yılında başlatılan kentsel dönüşüm sürecinin bu amaçla gerçekleştirildiği tezi ileri sürülmüştür. Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm süreci örneğiyle siyasal iktidarların neoliberal kentleşme süreçlerini nasıl ele aldığı, kent, iktidar ve disiplin arasında nasıl bir ilişki olduğu meselesi tartışılmıştır. Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm süreci, öncesinde yaşanan toplumsal olaylarla ilişkilendirilerek

karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır. Bu kapsamda tezin ilk bölümünde, çalışma konusuna ilişkin genel bir giriş yapılmış olup, araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünün ilk kısmında, araştırma konusuna ilişkin olan neoliberalizm, neoliberal kentleşme, disiplin, iktidar, disipliner iktidar ve yönetimsellik kavramları açıklanmış, bu kavramlar aracılığıyla neoliberal kentleşme süreçlerindeki disipliner ilişkiye odaklanılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan bölümde ise Lefebvre, Harvey ve Castells'in kentsel yaklaşımları ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, araştırma metodolojisine ayrılmıştır. Bu kapsamda, anlayıcı yorumlayıcı gelenek, bu geleneğin kuramsal temsilcisi olarak nitel araştırma yöntemi, çalışmanın veri toplama ve analiz teknikleri olan literatür araştırması, görüşme ve söylem analizi açıklanmış olup, araştırma sürecine dair bilgi verilmiştir. Akabinde, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanması için süreç boyunca nasıl bir yol izlendiği, araştırma süresince yaşanan zorluklar ve son kerte de araştırma etiği konusunda nelere dikkat edildiğinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecine dair yayımlanan literatür ve STK raporları, politikacıların söylemlerine yönelik yapılan okumalar ve saha çalışması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler politik ve sosyo-iktisadi olmak üzere 2 ana tema altında analiz edilmiştir. Ulaşılan 2 ana temanın ardından “disiplin ve siyasal iktidar”, “güvenlik”, “insansızlaştırma ve soylulaştırma”, “aidiyet ve dayanışma”, “mağduriyet ve hak ihlali”, “borçlandırma ve mülksüzleştirme” olmak üzere 6 alt temaya ulaşılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu, siyasal iktidar ilişkilerinin, bununla bağlantılı olarak disipliner süreçlerin neoliberal kentleşmeye ve toplumsal dönüşüme nasıl yansıdığıdır.

Bu noktada, siyasal iktidarın neoliberal kentleşme süreçlerindeki aktif rolü vurgulanarak, neoliberal kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerindeki stratejik planlamaların, toplumsal kriz dönemlerinde birer “yönetimsellik” aracına nasıl dönüştürüldüğü tartışması yürütülmüş ve bu durumun yarattığı sosyolojik etkiler üzerinde durulmuştur.

Konunun analizi için 2016 yılında Diyarbakır’ın Sur ilçesi, Suriçi bölgesinde başlatılan kentsel dönüşüm sürecine odaklanılmıştır. Sur’daki kentsel dönüşüm sürecinin toplumsal etkileri ve sosyo-politik ilişkilerini konu alan bu çalışmadaki temel tartışmalar ve analizler, eleştirel teorinin temsilcilerinden olan neo-Marksist kent kuramları perspektifiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan analizler, kuramın öncülerinden Lefebvre, Harvey ve Castells’in kentsel yaklaşımları merkeze alınarak şekillenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2013-2015 yılları arasındaki Çözüm Süreci’nin¹ sonlanmasıyla birlikte Diyarbakır ve çevre kentlerde baş gösteren toplumsal ve siyasi krizin² hemen ardından 2016 yılında Suriçi bölgesinde başlatılan kentsel dönüşüm süreci ve sonrasında uygulanan politikaları merkeze alarak neoliberal kentleşme, disiplin ve siyasal iktidar stratejileri arasındaki ilişkiyi ele almaktır. Bu noktadan hareketle, neoliberal kentleşme süreçleri içerisindeki otoriter ve disipliner ilişki üzerine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, bölgede uygulanan neoliberal kentleşme politikalarının, Suriçi’nin sosyo-politik açıdan kriminalize edilmiş kimliğinin disipline edilmesi ve kentin denetiminin sağlanması için bir toplumsal dönüşüm aracı olarak kullanıldığı tezi öne sürülmüştür.

¹ 16 Temmuz 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” ile resmi olarak başlayan ve 2015 yılında Ceylanpınar saldırısı ile sonlanan “açılım süreci” (Günel, 2019: 117).

² Çözüm Süreci’nin sonlanmasıyla birlikte Sur, Silvan, Nusaybin, Silopi, Cizre gibi kentlerde “öz yönetim” talebiyle başlatılan, hendek ve barikat olayları (İnci, 2019: 583).

Araştırmanın belirtilen amacına bağlı kalınarak, aşağıdaki sorular için cevap aranmaya çalışılmıştır. Diyarbakır Suriçi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve politikalar özelinde;

- Siyasal iktidar neoliberal kentleşme sürecini nasıl ele almaktadır?
- Neoliberal kentleşme politikaları, toplumsal krizlerin çözümünde nasıl bir rol oynamaktadır?
- Kentsel dönüşüm sürecinin ne tür toplumsal etkileri olmuştur?
- Neoliberal kentleşme politikaları, siyasal iktidarın kent üzerindeki denetim ve stratejilerini nasıl sağlamaktadır?
- Kentsel dönüşüm ile yönetimsellik arasındaki bağlantı nedir?
- Neoliberal kentleşme, disiplin ve iktidar arasında ne tür bir ilişki mevcuttur?

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye'de yapılan kent sosyolojisi çalışmalarına bakıldığında, Diyarbakır'a ilişkin araştırmaların kayda değer düzeyde olduğu, fakat bunun yanı sıra Sur ilçesine yönelik yürütülen çalışmaların görece daha az olduğu söylenebilir. Ulusal Tez Merkezi'nde "Diyarbakır Sur" kelimeleriyle yapılan taramada, toplamda 35 adet yüksek lisans ve doktora çalışmasının kayıtlı olduğu görülmüştür. Bu çalışmalardan 4'ü doktora, 31'i ise yüksek lisans tezi şeklindedir. Mevcut literatürün yayımlandığı tarihlere bakıldığında ise çalışmalardan 31'inin 2015 yılı sonrası döneme denk geldiği saptanmıştır ("Yök Tez Merkezi", 2024).

Yayımlanan tezlerin içerikleri genel bir çerçeveden incelendiğinde, büyük çoğunluğunun Sur'un sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasla yakından ilişkili olarak, özellikle mimari ya da ekolojik yönü ağır basan çalışmalar olduğu dikkat çekmiştir. Diyarbakır Sur'u merkeze alan bu kent çalışmalarının temel önceliğinin, bölgedeki tarihi zenginlik ve kültürel yapı üzerine odaklanmak olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yapılan

çalışmalar arasında, Sur'daki kentleşme politikalarını neoliberal stratejiler ve kentsel dönüşümün toplumsal etkileri çerçevesinde ele alan ya da doğrudan bu noktaya odaklanan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir.

Bu çalışmaya Diyarbakır'ın Sur ilçesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreci ve sonrasındaki planlamaları, neoliberal kritik açısından toplumsal bir müdahale aracı olarak ele almakta ve bölgedeki neoliberal kentleşme politikalarına, karşılaştırmalı ve eleştirel bir perspektiften yaklaşmaktadır. Yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak, Sur'daki kentsel dönüşüm sürecindeki disiplinler ve otoriter ilişkiyi odak noktası haline getirerek, meseleyi sosyo-politik bir temelde, çok yönlü ve bütüncül bir şekilde tartışmaktadır. Çalışmanın bu bakımlardan özgün bir değere sahip olduğu ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Başlığı "*Disiplin ve İktidar Kıskaçında Neoliberal Kentleşme: Diyarbakır/Suriçi Örneği*" olarak belirlenen bu çalışmanın daha olanaklı bir biçimde yürütülebilmesi için pek çok noktada sınırlandırıldığı belirtilmelidir. İlk aşamada çalışmanın kavramsal çerçevesi, neoliberal kentleşme kavramı üzerinden temellendirilmiştir. Fakat neoliberal kentleşme temasının genişliği sebebiyle buradaki tartışma, neoliberal kentleşmenin iktisadi boyutunu da göz ardı etmeden, disiplin, iktidar, disiplinler iktidar ve yönetimsellik ilişkileri üzerinden sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesiyse, Sur'da uygulanan neoliberal kentleşme politikalarının toplumsal arka planının yeterli düzeyde tartışılabilmesi için neo-Markist kent kuramları ve bu kuramın öncülerinden olan Lefebvre, Harvey ve Castells'in analizleri ile sınırlandırılmıştır. Ana temayla bütünlük içinde olduğu için Lefebvre'in, kent hakkı, soyut-somut mekân ve araçsal, politik/ ideolojik mekân, Harvey'in yine kent hakkı, anti-kapitalist bir mücadele alanı olarak kent yaklaşımı ve Castells'in, tekelci kent,

kentsel siyasileşme kavramları çalışmaya dahil edilmiştir. Bunun dışındaki kavramlar ve kuramsal tartışmalar, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Nihai olarak bu çalışma, mekânsal olarak Diyarbakır/Suriçi ve dönemsel olarak 2015 yılı ile sınırlandırılmıştır. Diyarbakır, cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye siyaseti için önemli bir kent olmuştur. Sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginlikle Sur ilçesi de bu kentin bir anlamda kalbi olarak görülmektedir. 2015 yılında Çözüm Süreci'nin sonlanmasıyla birlikte yaşanan toplumsal krizin ardından, kentin kalbi olarak nitelendirilen bu bölge, terör ve şiddet olaylarının ortasında kalmış ve bu olayların hemen ardından kentsel dönüşüm süreci başlatılmıştır. Çalışmanın mekânsal olarak Diyarbakır/Suriçi ve dönemsel olarak 2015 yılı ile sınırlandırılmasının sebebi, bu toplumsal meselelerde yatmaktadır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturan bu bölümde temel olarak neoliberalizm, neoliberal kentleşme, iktidar, disiplin, disipliner iktidar ve yönetimsellik kavramları ele alınmış olup, kuramsal tartışmalar ise neo-Marksist kent kuramı öncülerinden olan Lefebvre, Harvey ve Castells'in kentsel yaklaşımları üzerinden gerçekleşmiştir. Tezin ana temasını oluşturan neoliberal kentleşme süreçlerinin yeterli ölçüde ve daha bütüncül bir perspektifle açıklanması, öncesinde neoliberalizm kavramı üzerine genel bir tartışma yürütülmesini gerekli kılmıştır.

2.1. Neoliberalizm ve Neoliberal Kentleşme

Neoliberalizmin, bir düşünce sistemi olarak neleri içerdiği ve pratik anlamda nasıl tanımlandığına dair ayrımın yapılması oldukça önemlidir. Liberal düşünceden ayrı olarak okunursa, bir düşünce sistemi olarak neoliberalizmin temeli, Frederick Hayek'in 2. Dünya Savaşı Dönemi'nde yazdığı metinlere kadar götürülebilir. Bu düşünce sistemi, daha sonra 1970'lerde Milton Friedman tarafından popüler hale getirilmiştir. Pratik anlamda neoliberalizm ise Hayek'in öncülerinden olduğu Avusturya Okulu³ tarafından sistemleştirilen, ekonomideki özelleştirmeleri, piyasa serbestliğini ve makro-iktisadi istikrarı merkeze alan bir program olarak Washington Uzlaşması'na⁴ denk düşmektedir (Munck, 2014: 107).

1970'lerin sonunda Fordist-Keynesyen kapitalizmin girmiş olduğu krize stratejik bir tepki olarak ortaya çıkan ve 1980'lerde küresel ekonominin her anlamda egemen bir formu haline gelen neoliberal ideoloji, sosyo-ekonomik kalkınma için en uygun

³ Düşünsel temelleri Carl Menger tarafından atılan, ürün değerini tüketicinin bireysel tatmini ile ölçen, subjektif değerleri merkeze alan ve serbest piyasa ekonomisini savunan iktisadi ekol (Sarıçoban, 2012: 157-164).

⁴ ABD Hazine Bakanlığı, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından oluşturulan, yoksul ülkelerin gelişimi için serbest piyasa ekonomisine geçişi savunan mutabakat (Saad-Filho, 2014: 191).

mekanizmanın devlet müdahalesinden arındırılmış piyasalarla yaratılabileceği ilkesine dayanmaktadır (Brenner, Peck ve Theodore, 2012: 21-27). Bu anlayışla, kapitalizmin yeni bir evresini temsil eden bu sistemle kamu harcamaları azaltılmış, devletin üstlendiği sosyal güvenlik sistemleri özel kurumlara devredilmiş, devlet yatırımlardan çekilmeye başlanmış ve bu görevler “laissez faire”⁵ anlayışıyla piyasalara bırakılmıştır (Fülberth, 2011: 265-267).

Saad-Filho ve Johnston neoliberalizmi, milyarlarca insanın hayatını politik, iktisadi, kültürel, ideolojik ve uluslararası ilişkiler bağlamında etkileyen ve çelişkiler yaratan çok ölçekli bir olgu olarak tanımlamıştır (2014: 13). Han’a göre neoliberalizm, emek gücünün sömürülmesini meşrulaştıran bir ideolojiden daha fazlası olarak, bizzat özgürlüğü sömüren çok zeki bir sistemdir. Bu tanımlamaya göre sistemin sahip olduğu maksimum kazanç, özgürlüğün kusursuzca sömürülüşünden kaynaklanmaktadır (2019: 13). Chomsky, neoliberalizmi, zenginliği %99’un elinden alıp, %1’lik seçkin kesimin egemenliği altına veren ve en basit anlamda, “piyasanın her şeyi yönetmesine izin veren sistem” olarak ifade etmiştir (2018: 106). Eleştirel teorinin öncülerinden olan Harvey, neoliberalizmi her şeyden önce bir siyasi-iktisadi pratikler teorisi olarak, “sermaye sınıfının siyasi bir projesi” biçiminde ele almaktadır (2015: 10-27).

Eleştirel teorisyenlerin neoliberalizm tanımlamalarına bakıldığında, neoliberalizmin, yaşamı her alanda etkileyen ve dönüştüren, çelişkili bir sistem olarak ele alındığı ifade edilebilir. ‘Habis düsturu’nun⁶ egemenliği altında olan bu sistemde, toplumsal dayanışmanın zarar görmesi en temel çelişkilerden biridir (Clarke, 2014: 92). Neoliberal kapitalizmin çelişkilerinden bir diğeri de demokrasinin değersizleştirilmesi

⁵ “Bırakınız yapınlar” anlamına gelen, devletin piyasalara müdahale etmemesi gerektiğini savunan iktisadi görüş (Smith, 1997).

⁶ Toplumsal dayanışmanın karşısında, aşırı bireyciliği merkeze alan yaklaşım. Chomsky’e göre neoliberalizmin esas amacı, insanların zihninden dayanışmanın silinmesi ve bunun yerine habis düsturunun yerleştirilmesidir (2018).

olmuştur. Özellikle ekonomik gücü elinde bulunduran sınıfın, siyasal iktidarı ele geçirme ve devlet mekanizmaları üzerinde denetim sağlama girişimleri nedeniyle büyük darbe alan “demokrasi” kavramı bugün en fazla anlamsızlaşan kavramlardandır (Munck, 2014: 106; Heywood, 2014: 271). Wood’a göre kapitalizm oluşturduğu yeni baskı biçimleriyle, demokratik hesap sorulabilirliğin ve vatandaş olmanın önemini azaltmaktadır (2016: 30).

Neoliberal sistemin yarattığı bu sonuç ve çelişkilerin yönetilebilmesi, yeni bir baskıcı siyasal iktidar biçimini ortaya çıkarmıştır. Bruff’un “otoriter neoliberalizm” olarak adlandırdığı bu sistemin ana amacı sermaye birikim süreçlerini ve piyasa kontrolünü ellerinde tutan hâkim sınıfın korunması için katılımcı ve demokratik siyasetin önünü kapatmaktır. 1970’lerde neoliberal hegemonyanın yayılmasında çok önemli bir işlev gören kentler, bu yeni devlet biçimi olarak adlandırılan otoriter neoliberalizmin uygulandığı mekânlar olarak ortaya çıkmaktadır (Geniş, 2020: 12).

Bu kapsamda kentler, yarattığı yeni baskı biçimleriyle otoriter neoliberalizmin, demokrasiye ne ölçüde zarar verdiğini ve demokratik hesap sorulabilirliğin önünde ne büyük engeller oluşturduğunun somut biçimde görülebildiği toplumsal dönüşüm alanları olarak ön plana çıkmaktadır. Kent içerisinde yaşayan insanlar, çoğu zaman, rızası ve inisiyatifi dışında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreçleri ve politikalarla kendi yaşam alanlarının geleceği ve de bu sebeple doğrudan kendi yaşamları üzerine söz sahibi olma yetisini yitirebilmektedirler. Bu durum, sonraki bölümlerde çok daha detaylı bir şekilde tartışılan “kent hakkı” kavramıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda, 2016 yılında Diyarbakır’ın Suriçi bölgesinde uygulanan kentleşme politikalarının, demokratik yönetimin, katılımın ve hesap sorulabilirliğin uzağında bir örnek teşkil ettiği düşünülmektedir.

1970’lerde neoliberal hegemonyanın yayılmasıyla birlikte eş zamanlı olarak, kentleşme süreçlerinde hızlı ve radikal dönüşümler yaşanmıştır. Değişen üretim yapısıyla

birlikte sanayi merkezleri farklı mekânlara kaymış ve kentsel rant politikaları ön plana çıkmıştır. Kapitalizmin ilerlemiş olduğu bu aşamasında, mekân metalaşmış ve sermaye birikim süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüştür. Bu dönemde kentler, üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin kenetlendiği mekânlar olarak ön plana çıkmıştır. Lefebvre'in deyiimiyle kapitalizmin 20. yüzyılı görebilmesi kent mekânını keşfi sayesinde mümkün olabilmiştir (Şimşek, 2019: 16).

Neoliberal kentleşme olarak adlandırılan bu süreç, siyasal iktidarın yönetim biçimlerinde de belirli dönüşümler gerçekleşmesinin yolunu açmış ve siyasal iktidar, kentleşme politikalarını toplumsal denetim ve dönüşümün bir aracı olarak kullanmaya başlamıştır (Savaşkan ve Aksu, 2019: 149). Şengül, siyasal iktidarın hem yeniden üretim süreçlerine olan etkisi hem de sahip olduğu meşru otoritesi ile neoliberalleşen kentsel süreçlerin merkezinde yer aldığını ifade etmiştir (2019: 17). Buna göre, neoliberal kentleşme süreçlerinde “devlet basit bir sınıf aracı değil, sınıf ilişkilerini yapılandırma sürecinin önemli bir parçasıdır” (Şengül, 2009: 47). Şengül'ün ifadelerine benzer bir şekilde Genç de neoliberal kentleşmenin toplum içerisindeki eşitsizlikleri ve bölünmüşlüğü arttırdığını ve bu durumun özellikle tahakküm altındaki kesimleri daha da zayıflattığına işaret etmektedir (2019: 44, 45).

Özellikle 2008 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında daha da yaygınlaşan neoliberal otoriterleşme ve neoliberal kentleşme süreçlerinde, soylulaştırma, mülksüzleştirme, gayri siyasileştirme vb. stratejiler ön plana çıkmıştır. Bu stratejilerin ön plana çıkmasında, sosyo-mekânsal ayrıştırmayı arttıran politikalar, ötekilerden soyutlanmış “güvenlikli” mekânlar, biyo-politika aracı olarak oluşturulan kamusal alanlar ve muhalif grupların yaşadığı mahallelerde gerçekleştirilen spekülâtif kentsel dönüşüm planlamaları önemli rol oynamıştır (Geniş, 2020: 12-14).

Klasik anlamda kentsel dönüşüm, “kentsel sorunların çözümlenmesini sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamayı amaçlayan geniş kapsamlı bir vizyon ve eylem” olarak tanımlanmaktadır (Duman, 2008: 21). Fakat eleştirel teorisyenlerin kentsel dönüşüme olan bakış açısı daha farklı bir noktadadır. Buna göre, neoliberal kentleşme süreçlerinde kentsel dönüşüm vasıtasıyla, alt gelir gruplarının yaşam alanları yok edilmekte ve bu bölgelerde zenginlerin ihtiyaçlarına yönelik lüks projeler ve kentler yaratılmaktadır (Önal, 2019: 39, 41).

Ruth Glass’ın soylulaştırma kavramıyla ele aldığı bu süreç, 21. yüzyılda işçi sınıfının ve toplumun ötekileştirilen, kriminalleştirilen diğer kesimlerinin kent merkezinden sürülmesi anlamına gelmekte ve bir “yerinden etme” sürecini içermektedir. Buna göre, bir mahallede başlayan soylulaştırma pratikleri, o mahallenin sosyal karakteri ve yapısı dönüştürülene kadar sürer. Glass’ın 60’lı yıllarda ortaya koyduğu soylulaştırma vizyonu, sonrasındaki pek çok düşünürü etkilemiştir. Smith’e göre neoliberal kentleşme süreçlerinin en önemli stratejisi haline gelen soylulaştırma en gelişmiş şekilde “kentsel yenileme” süreci içerisinde gelişmektedir (2006: 20-25).

Smith, neoliberal kentleşmenin eksiksiz bir ifadesi olarak tanımladığı soylulaştırma için devlet eliyle akışkanlaştırılmış piyasaların gerekliliği üzerinde durmaktadır. Oluşturulan bu piyasalar aracılığıyla, bireysel mülk talepleri harekete geçirilmekte ve kentler hem sınıfsal hem de toplumsal açıdan bir temizlenme, ayrıştırma sürecine maruz bırakılmaktadır (2006: 20-25). Çoğu zaman kentsel dönüşüm aracılığıyla gerçekleştirilen bu süreçlerle kentler, ekonomi-politik gücü elinde bulunduran azınlığın talep ve ihtiyaçlarına göre dizayn edilirken, nüfusun büyük çoğunluğu, bu süreçten dışlanmakta ve yerinden edilme tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Bu minvalde soylulaştırma, küçük bir azınlığın çıkarlarını koruyan neoliberal politikaların, kent üzerindeki önemli bir aracı olarak okunabilir.

Jamie Gough'a göre neoliberal kentleşme, yalnızca kentin yoksul kesiminden sermaye sınıfına yönelik akış gösteren zenginlik şeklinde tanımlanmamalıdır. Gough'a göre metalaşma süreciyle beraber ilerleyen "gayri siyasileştirme", neoliberal kentleşmenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Yani neoliberal kentleşme, kentin alt gelir grubuna mensup kişilerin habitatlarına el koyup metalaştırırken, aynı zamanda onların politik kapasitelerini de ortadan kaldırmaktadır. Kentin ötekileştirilen kesimleri yerlerinden edilirken, sahip oldukları sosyalizasyon ağları, kolektif eylem bilinçleri de yok olmaktadır (Genç, 2015).

Eleştirel teorinin öncülerinden olan Harvey, "yeni şehirleşme" olarak tasvir ettiği neoliberal kentleşme sürecini "mülkiyet hırsından beslenen aşırı bireyciliğe dayalı neoliberal ahlakın ürünü" şeklinde tanımlamıştır. Harvey'e göre yeni şehirleşme sürecinin sonunda insanlar, yaratmış oldukları en mühim sosyal becerilerinden biri olan kentlerin içerisinde yabancılaşmış ve yalıtılmış bir şekilde yaşamaya mahkûm edilmiştir (2019: 56, 57).

Gough'un 'gayri siyasileştirme' boyutuyla ele aldığı ve Harvey'in 'yeni şehirleşme' olarak adlandırdığı neoliberal kentleşme süreci, bir anlamda neoliberalizmin savunduğu aşırı bireyci toplum anlayışının kentteki yansıması olarak görülebilir. Yoğun sermaye akışına olanak sağlamanın yanı sıra, kentleri bölen, parçalayan ve bu şekilde yönetmeyi tercih eden neoliberal sistem, kent içerisinde yaşayan insanların kolektif eylem bilinçlerini de yok edebilmektedir. Bu şekilde, dayanışma gibi unsurların egemen olduğu toplumsal anlayış ortadan kalkarken, bunun yerine bireysel çıkarların egemenliği altında neoliberal değerlere dayalı bir toplum inşa edilmektedir. Diyarbakır Suriçi'nde uygulamaya konulan kentleşme politikalarının, bu anlayışla paralellik taşıdığı düşünülmektedir.

“Tarihsel olarak biçimlenmiş şehir, artık yaşanmaz, pratik olarak kavranmaz. Turistler için, gösterilere ve pitoreske susamış estetizm için kültürel bir tüketim nesnesinden başka bir şey değildir. Onu sahiden anlamaya çalışanlar için bile şehir ölüdür. Bununla birlikte kent, dağılmış ve yabancılaşmış güncellik halinde, tohum ve potansiyel olarak ayak direr... Eski şehrin canlandırılmasını düşünmek bile imkânsızdır; sadece yeni bir şehrin, yeni temeller üzerinde, bir başka ölçekte, başka koşullarda, başka bir toplumda inşası tahayyül edilebilir” (Lefebvre, 2018: 120).

Alıntıda da görüldüğü gibi Lefebvre de yeni şehirleşmenin tahripkâr etkileri üzerinde durarak, kentsel dönüşüm pratiklerini sosyolojik, politik ve ideolojik temellerde, çok boyutlu olarak ele almıştır. Geçirdiği dönüşümle şehrin bir tüketim nesnesine indirgenliğini ifade eden Lefebvre, artık şehrin eski halinin tahayyülünün dahi mümkün olamayacağını vurgulamaktadır. Turistler için bir estetizm nesnesi olan şehir, bir zamanlar içerisinde yaşayan insanlar için yabancılaşmış bir mekâna dönüşmüştür.

Neoliberal kentleşme, içerisinde yaşadığımız kentleri, fiziki açıdan büyük dönüşümlere maruz bırakmaktadır. Fakat burada dönüşen tek şey mekânın fiziksel yapısı olmamaktadır. Mekâna yönelik gerçekleştirilen çeşitli müdahaleler, mekânla birlikte o mekânın içerisinde yaşayan insanları da dönüştürmeyi amaçlar. Önal bu dönüşüm sürecinin, kültürel ve ideolojik tahakküm aracı olarak da nitelendirdiği “mimarlık” tarafından gerçekleştirildiğine işaret eder (2019: 39-41). Neoliberal şehirleşmenin temelini oluşturan bu araçla birlikte, yönetilenlere “iktidarın fiziksel temsili üzerinden güç ve statü kavramları” aktarılmaktadır (Özcan Uslu, 2018: 26).

Nihai olarak, 1970’li yıllarda neoliberal ideolojinin yükselişe geçmesiyle birlikte gerek kentsel dönüşüm gerekse mimarlık olarak adlandırılan dönüştürücü araçlarla kentler, iktisadi ve toplumsal gücü elinde bulunduran sınıfların çıkarlarına göre dizayn edilen, bölünmüş ve ayrıştırılmış mekânlara dönüştürülmüştür. Sermaye birikim rejimiyle bütünleşen soylulaştırma, mülksüzleştirme ve gayri siyasileştirme gibi stratejilerle, kentlilerin kolektif eylem bilinçlerinin hedef alındığı ve bunun yerine

neoliberalizmin kutsadığı, bireyci toplum anlayışının egemen kılınmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

Sadece kenti değil, gündelik yaşamın tamamını kuşatan bu müdahalelerde siyasal iktidar aktif bir rol oynamaktadır. Siyasal iktidar, kent üzerinde gerçekleştirdiği müdahalelerle, yönetilenlere “güç” ve “statü” kavramlarını aktararak, bir anlamda kentte farklı disiplinler süreçlerin gelişmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda bölümün bundan sonraki kısmında, modern iktidar analiziyle, siyaset sosyolojisi ve felsefesi alanında bir mihenk taşı konumunda olan Michel Foucault’nun “disiplin”, “iktidar” ve “disipliner iktidar” kavramlarının tartışılmasının gerekliliği açıktır.

2.3. Disiplin, İktidar ve Disipliner İktidar

Foucault’nun iktidar çözümlemesine temel olan disiplin, iktidar ve disiplinler iktidar kavramsallaştırmaları, neoliberal kentleşme süreçleri içerisinde önemli bir bağlamı oluşturan otoriter ve tahakkümel süreçlerin anlamlandırılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Bu kavramların tartışılmasıyla, Diyarbakır Suriçi’nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve planlamaların sadece neoliberal iktisat anlayışı kapsamında değil, daha bütüncül bir perspektifle analiz edilmesi amaç edinilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Foucault’nun disiplin kavramı ele alınmıştır.

Foucault, modern bir iktidar tipi ve aynı zamanda iktidarı icra etmenin bir yolu olarak tasvir ettiği disiplin kavramıyla bir teknikler ve usuller bütününe işaret etmektedir. Bu teknikler ve usuller bütünü, içerisinde birtakım hesaplamaları ve amaçları muhafaza etmektedir. Foucault’ya göre disiplinin bu noktadaki en temel amacı, iktidarın rahatlıkla uygulanabilmesini sağlayacak bireyler “imal etmesi”dir (2017: 256). Foucault’ya göre birey, “toplumun ideolojik temsilinin kurmaca atomudur; ama aynı zamanda, iktidarın “disiplin” denilen bu özgün teknolojisi tarafından imal edilmiş olan bir gerçekliktir” (2017: 286).

Foucault, disiplini yasaların boş bıraktığı noktada devreye sokulan bir alt-ceza sistemi olarak tanımlamaktadır. Foucault'ya göre disiplinsel cezanın temel amacı, toplumsal sapmaları azaltmak ve denetimi sağlamaktır. Bu sebeple disiplin, ıslah edici olma işlevine de sahip olmaktadır. Kendine has bir cezalandırma şeklini içerisinde barındıran disiplin, aynı zamanda ilişkisel bir iktidar tipinin uygulayıcısı konumundadır (2017: 265-268).

Peki Foucault'ya göre iktidar nedir? İktidar, 'başkalarının eylemleri üzerine uygulanan eylemler' tanımlamasıyla ön plana çıkmaktadır. Buna göre iktidar ancak özgür özneler üzerinde uygulanabilmektedir. Bu sebeple "iktidar ilişkisinin özünde yatan ve onu devamlı kışkırtan etken, istencin boyun eğmeyişi ile özgürlüğün inadıdır" (2014: 75, 76). Foucault'nun analizine göre iktidar sadece negatif anlamda kısıtlayıcı bir misyona sahip değildir ve en önemli görevlerinden biri de üretimdir (2020: 18).

Foucault, bu üretimin en temel nesnesi olan insan bedenini yönetmeyi ve disipline etmeyi bir amaç haline getiren iktidar tipini "biyo-iktidar" kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. Bu iktidar, bedeni, çeşitli taktik ve stratejilerin uygulandığı bir merkeze dönüştürmüştür. Biyo-iktidar, bedenin anatomo-politikası ve nüfusun biyo-politikası olarak iki düzlemden ilerler. Bedenin anatomo-politikasıyla bedenin terbiyesi, itaatkârlığın yaratılması, yeteneklerin ve verimliliğin artırılması amaçlanır. Nüfusun biyo-politikasıyla ise daha geniş bir anlamda insan bedeni, siyasi stratejiler alanına dâhil edilir ve bu şekilde nüfus dağılımı, doğum-ölüm oranları gibi istatistik veriler düzenlenmeye çalışılır (2020: 99).

Foucault, biyo-politika kavramsallaştırmasıyla bedenin disipliner rejimler tarafından biçimlendiğini ifade eder. Aynı zamanda "iktidarın yalnızca beden üzerinde değil, bedenin içinde de işlediğini öne sürer: bu iktidar hem öznenin sınırlarını çizer hem de onun içine yayılır". Örneğin *Hapishanenin Doğuşu*'nda, ruhu bedeni biçimlendiren bir

iktidar aracı olarak tanımlamaktadır. Hatta kendisinin deyiimiyle “ruh beden in hapishanesidir” (Butler, 2005: 88, 89).

“Nitekim disiplinsel iktidar, insanlardan bir şeyler sızdırmak veya çekip almak yerine, başlıca işlev olarak “terbiye etme” görevine veya daha doğrusu, daha fazla miktarda şey sızdırmak veya çekip almak için terbiye görevine sahip olan bir iktidardır” (Foucault, 2017: 255).

Foucault’nun terbiye etme görevi çerçevesinde ele aldığı disiplinler iktidar, her an her yerde gücünü gösterebilen ve her şeyi içeren bir iktidar tanımlamasına denk gelmektedir. Bu minvalde iktidar, sadece siyasi olarak anlaşılmalı çünkü toplumsal olan her alanda ve tüm sosyal ilişkilerde mevcuttur. Bu iktidar tipi, bireyleri tahakküm ve disiplin altında tutarak, bir anlamda kendi otoritesini garanti altına almaktadır. Disipliner iktidarın en önemli özelliği görünmeden görünür olma ilkesiyle hareket etmesidir. Buna göre gerçek bir disiplinler aygıt, kontrol etmek istediği her şeyi, sürekli olarak görmeye imkân veren aygıttır (Foucault, 2017: 260-278). Foucault bu noktadaki analizlerinde, Jeremy Bentham’ın aslında bir hapishane mimarisi projesi olan ‘panoptikon’unu⁷ temel bir metafor olarak kullanmış ve modern iktidarın panoptik bir niteliğe sahip olduğunu savunmuştur.

Genel bağlamda Foucault’nun analizine bakıldığında, iktidarın sadece politik alanla sınırlandırılmadığı ve üretici misyonuyla yani iktidarı tekrar tekrar üreten karakteristiğiyle ön plana çıktığı söylenebilir. İktidar, gücünü her yerde gösteren, gündelik yaşamımızdaki pek çok kurum tarafından uygulanan ve disipline edici amaç güden bir mekanizmadır. Foucault’nun disiplinler iktidar olarak adlandırdığı bu iktidar türü, bir alt-ceza sistemi olarak toplumsal sapmaları azaltmaya çalışmaktadır. Diyarbakır Suriçi’ndeki neoliberal kentleşme politikalarının Foucault’nun işaret ettiği ceza, terbiye, disiplin kavramlarıyla yakın ilişki içerisinde olduğu ve bu bağlamda bir “yönetimsellik”

⁷ Bentham tarafından tasarlanan, “bütünü izlemek” anlamına gelen ve görünmeden gözetleme ilkesine sahip modern hapishane tasarısı örneği (Foucault, 2017).

aracı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu sebeple bundan sonraki kısımda, Foucault'nun modern siyasal iktidar analizine bir giriş niteliği taşıyan ve toplumsal dönüşümün temel aktörü olarak tanımlanan “yönetimsellik” kavramı ele alınmıştır.

2.4. Yönetimsellik

Yönetimsellik, temel anlamda 18. yüzyılla birlikte yükselişe geçen ve biyo-politikayla birlikte eş zamanlı olarak serpilen günümüzdeki modern iktidar tipidir. Biyo-iktidar, tek tek bedenlerle ilgilenirken, biyo-politika bunun da ötesinde bir bütün olarak topluluk yaşamıyla ve bu yaşamın politik yönetimiyle ilgilenir. Yönetimsellik ise biyo-politikanın devlet eliyle uygulanışını ve rasyonaliteyi ifade eden bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır (Coşkun, 2023: 104-124).

Yönetimsellik, modern devleti oluşturan teknikler bütününe denk gelmektedir. Foucault'ya göre modern devletin varlığını sürdürmesi yönetimselliği keşfi sayesinde mümkün olmuştur. Liberalizm ve neoliberalizm ise bu modern devletin rejimleri olarak ön plana çıkmıştır. Foucault liberalizmi bir ekonomik sistemden ziyade bir “yönetme sanatı” olarak ele alan ilk düşünürlerdendi. Bu bağlamda günümüz koşullarına uyumlandığında Foucault'nun yönetimsellik çözümlemesi “neoliberal yönetimsellik” ekseninde de okunabilir (Coşkun, 2023: 73).

Foucault, “biz, 18. yüzyılda keşfedilmiş olan “yönetimselliğin” çağında yaşıyoruz” (2019: 39) diyerek, içerisinde yaşadığımızı savunduğu ve yönetimsellik olarak adlandırdığı zihniyetin, tüm modern yaşantının temeli haline geldiğini ifade eder. Tıpkı iktidar gibi yönetimsellik de salt devlet gücüne indirgenemez düzeyde heterojen bir yapıda olup, çok sayıda kurum ve teknik aracılığıyla uygulanan stratejiler bütünü olarak ifade edilebilir. Özellikle 19. yüzyıl ile nüfus, yönetimin mükemmel bir alanı olarak ön plana çıkmıştır. Yetkililer, nüfusla ilgili süreçleri düzenlemek, işgücüne katılma kapasitelerini değiştirmek, nüfusun sağlığı ve zenginliği gibi alanlar üzerinde denetim

kurmaya çalışmak için farklı yönetimsellik stratejilerini devreye koymaktadır (Rose ve Miller, 2008: 26, 27).

Genel çerçevede “tutumların yönlendirilmesi/yönetilmesi” anlamına gelen yönetimsellik, bu bağlamda neoliberal siyasetin de odağı olan özne meselesine bir dönüş anlamını içerisinde barındırmaktadır. Çünkü burada söz konusu olan, daha az müdahale ama çok daha fazla özneleşmeyle gerçekleşen bir yönlendirme sürecidir. Bu sebeple nüfus, yönetimselliğin asıl hedefi olarak karşımıza çıkmaktadır (Coşkun, 2023: 74-83). Coşkun’un ifadesiyle “neoliberalizmin esas hedefi “toplum yönetimidir, toplum politikası”dır” (2023: 155).

Yönetimsellikle birlikte Foucault, iktidar kavramsallaştırmasında üzerinde çok fazla durmadığı devlet iktidarı meselesine giriş yapmıştır. Foucault’ya göre yönetimsellik, hükümlanlık ve disiplinden sonra gelen, nüfusu hedef alan ve çeşitli güvenlik mekanizmaları aracılığıyla işleyen karmaşık ilişkilerin egemenliği altındaki Batılı modern siyasal iktidar tipine denk düşmektedir. Bu iktidar tipi, birtakım taktiksel ve stratejik planlamaları kapsayan kompleks aygıtlar aracılığıyla hareket etmektedir (Foucault, 2019: 39). Bu bağlamda neoliberal kentleşme süreçlerinin en önemli araçlarından biri olan kentsel dönüşümün, Foucault’nun işaret ettiği gibi kompleks bir yönetimsellik aygıtı olarak ele alınması mümkün olabilir.

Yönetimsellik, her zaman hükümlanlık ya da disiplin gibi iktidar tiplerinden bağımsız olmaz. İçerisinde yaşadığımız neoliberal çağda hükümlanlık, disiplin ve yönetimsellik sık sık içe geçmektedir. Örneğin belli bir nüfusu ya da ortamı yönetmeye çalışan iktidar, bazen çeşitli direniş hareketleriyle karşılaşabilmektedir. Bu direniş hareketleri, tıpkı hükümlanlıkta olduğu gibi devletin şiddet unsurunu kullanmasına yol açmaktadır. Çoğu zaman şehircilik üzerinden gerçekleşen bu durumlarda, modern iktidar hükümlan ve disipliner forma geri dönmektedir. Böylece devlet, yaşadığı ortamın

yönetimine karşı direniş gösterenler üzerinde, bir imparatorun egemenliğı altındaki toprak üzerinde kurduğına benzer tahakküm kurmaktadır. Bu durumlar “yönetimsellik krizi” olarak adlandırılmaktadır (Taylan, 2019: 26, 27).

Çalışmanın odak noktasını oluşturan Diyarbakır/Suriçi’ndeki neoliberal kentleşme politikalarına bakıldığında, bu politikaların Çözüm Süreci’nin sonlandığı döneme denk geldiğı görülmektedir. Çözüm Süreci’nin sonlanmasıyla birlikte yaşanan toplumsal olaylar, Foucault’nun yönetimsellik krizi olarak adlandırdığı durumun bir örneğı olarak okunabilir. Çözüm Süreci’nin ardından acele bir şekilde başlatılan kentsel dönüşüm süreci ve sonrasında yürürlüğe giren planlamaların ise bu yönetimsellik krizini çözebilmek için bir araç olarak kullanıldığı düşünülebilir. Bu sebeple Foucault’nun disiplinden yönetimselliğe doğru evrilen modern iktidar analizi, bu çalışmanın kavramsal zemini için kritiktir.

Foucault’ya göre yönetimin özgüllüğü, güvenlik düzeneklerinin işleyişi ile anlam kazanmaktadır. Güvenlik, birtakım davranışları yasaklayan ve teker teker bedenleri terbiye eden disiplinden farklı olarak toplumsala dair olasılıkları hesaplama ve bu doğrultuda davranışları yönlendirme eğilimine sahip modern devletin bir yönetim aracıdır. Yönetimsellik, güvenlik mekanizmalarının nüfus üzerinde uyguladıkları yönlendirici gücün ta kendisidir. Foucault’nun “şeylerin idaresi yoluyla insanların yönetilmesi” olarak tanımladığı yönetimselliğın temel ilkesi, insanları olabildiğince özgür bırakarak yönetmeye dayanmaktadır. Bu bağlamda yönetimsellik, bir ekonomi-politik proje olarak liberalizmin ve de neoliberalizmin temeli konumundadır (Taylan, 2019: 21, 22).

Neoliberal yönetim biçimlerini anlamak için yalnızca büyük siyasi şemaları değil, sıradan mekanizmaları anlamak gerekmektedir. Bu sıradan mekanizmalar; çeşitli hesaplama teknikleri, değerlendirme prosedürleri, anketler, tablolar ve mimari formlar

olarak çoğaltılabilir. 19. yüzyılın temel meselesi olan ‘bir bölgenin ve nüfusun yönetimi’ tam da bu dolaylı mekanizmalar sayesinde mümkün olabilmiştir. Bruno Latour ve Michel Callon’un ‘‘uzaktan eylem araçları’’ dediği bu dolaylı mekanizmalar, ‘‘Tanıdık olmayan ve çok uzaktaki olaylara, yerlere ve insanlara karşı nasıl harekete geçebiliriz?’’ sorusuna bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu mekanizmalarla, bir eylemi yönlendirmek ve denetim altına almak, bir davranış biçiminin doğrudan dayatılmasıyla değil, bir yerde yapılan hesaplamaların başka bir yerdeki eylemleri etkilemesiyle mümkün olmuştur (Rose ve Miller, 2008: 32, 33).

Foucault’nun ‘güvenlik’, Rose ve Miller’ın ‘uzaktan eylem araçları’ ekseninde ele aldığı yönetimsellik meselesi, 18. yüzyıl ile kentleşme süreçlerine aktif bir biçimde giriş yapmıştır. Bir kentin yönetimselliği, güvenlik mekanizmalarının en temel meselelerinden biri haline dönüşmüştür (Coşkun, 2023: 101). Bu bağlamda, kentsel dönüşümün kentin yönetimselliğinin sağlanması adına bir uzaktan eylem aracı olarak kullanıldığı ifade edilebilir. Neoliberal kentleşme süreçlerindeki bu müdahalelerin daha detaylı incelenmesi, bir sonraki başlık altında eleştirel teorinin öncülerinden olan neo-Marksist kent kuramlarının tartışılmasını gerekli kılmıştır.

2.5. Neo-Marksist Kent Kuramları

Bu ekole göre kent, içerisinde kapitalist üretim tarzının büyük çelişkilerini ve güç ilişkilerini barındıran, toplum tarafından üretilmiş bir mekân olarak ön plana çıkmaktadır. Kapitalist üretim tarzı, kenti alınıp satılabilen bir mekâna dönüştürmüştür. Kentler, kapitalist sistemin yeniden üretildiği mekânlar olmanın yanı sıra, iktidar aracı olarak denetim ve tahakkümün uygulandığı stratejik sahalar olmakta ve sadece sınıfsal ilişkilerle ele alınamayacak kompleks bir yapıya işaret etmektedir (Al-Rebholz, 2017: 151, 152). Kentleri, kapitalist devlet ve kapitalist toplum ilişkileri üzerinden yorumlayan neo-

Marksist teorisyenlere göre, dünyayı değiştirmenin yolu da kentleri değiştirmekten geçmektedir (Yetişkul, 2020: 334).

Neo-Marksist kent kuramlarının, Chicago Okulu'na yönelik gerçekleştirilen eleştiriler üzerinden gelişmiş olduğunu bilmek önemlidir. Robert Ezra Park, Louis Wirth, Roderick Mckenzie ve Ernest Burgess gibi kent sosyologları tarafından temsil edilen Chicago Okulu, 1920'ler ve 1930'larda kente ekolojik bir yaklaşım getirerek, son dönemdeki kent sosyolojisi alanına ciddi katkılar sağlamış ve bu alandaki çalışmalara öncülük etmiştir. Chicago Okulu'nun temel teorisini oluşturan ekolojik yaklaşım, biyolojideki ekolojik süreçlerle, kentsel sistemler arasında analoji kurma eğilimine girmiştir (Al Rebholz, 2017: 144-146).

Kenti uzun vadede kendiliğinden dengeye ulaşacak olan bir ekosistem ya da yaşayan bir organizmaya indirgeyen ekolojik yaklaşımın temelinde Darwin'in, zayıf olanın yok olduğu ve en güçlünün yaşamına devam ettiğini savunduğu "evrimci" görüşü bulunmaktadırdır. Buna göre kent içerisindeki sorunlar ve çatışmalar, rekabet, istila ve nihai olarak yerine geçme süreçleriyle tıpkı doğadaki gibi bir denge haline ulaşacaktır. Kentsel sorunları, ekolojik süreçlere indirgeyen bu aşırı pozitivist anlayışla kent, sınıfsal ve kimliksel olgulardan bağımsız, salt kültürel ilişkilerle bağlantılı olarak ele alınmıştır (Serter, 2013: 70-73).

Rekabet, istila, yerine geçme ve hakimiyet kurma gibi süreçlerle birlikte, serbest piyasa ekonomisinin temellerini oluşturan "bencil insan" fiğr ön plana çıkartılmıştır. Sonuç olarak, kapitalizmin kentte yarattığı eēitsizlikler, tabiata verilen referansla doğallaştırılarak, kapitalist sistemin zmlemesinin gerekliliği dahi ortadan kaldırılmıştır (Serter, 2013: 75). Bu minvalde, Chicago Okulu'nun kentsel meselelere neoliberal ideolojinin temellerinin dayandığı birey tasavvuru ekseninde yaklaştığı ifade edilebilir. Kent içerisinde yaşanan her sorun ve çatışmanın, sürekli bir akış içerisinde

çözümüne kavuşacağı fikri, tıpkı serbest piyasa ekonomisinde olduğu gibi, kente yönelik herhangi bir müdahaleye ihtiyaç duyulmadığı savına kadar ilerleyebilecekti.

“19. yüzyılın sonlarına doğru, son derece indirgemeci olan ve bunu bilinçsizce yapan bir kent düşüncesi (böyle bir şeyden söz edilebilirse) mesken kelimesini bir tarafa bırakıp tam anlamıyla parantez içerisine aldı: “insanoğlu”nu yeme, uyuma, üreme gibi birkaç temel eylemle sınırlandıran, basitleştirilmiş bir işlev olarak yaşam alanı terimini tasarladı. Bahsi geçen temel işlevsel eylemlerin hayvani olduğu bile söylenemez. Hayvanlık, daha karmaşık bir kendiliğindenliğe sahiptir” (Lefebvre’den aktaran Serter, 2013: 74).

Chicago Okulu’nun ekolojik teorisi, kent sosyolojisi alanında büyük bir etki yaratmanın yanı sıra, neo-Marksist kent kuramcıları tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmiştir. En radikal eleştiriler ise 1960’larla birlikte Henri Lefebvre’in çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Lefebvre, Chicago Okulu’nun kenti ve kent içerisinde yaşayan insanların hayatlarını ekolojik süreçlere indirgeyerek, aşırı düzeyde basitleştiren yaklaşımını, hayvani eylemlerin dahi daha kompleks bir yapıda olduğunu belirterek kritize etmiştir.

Lefebvre’in eleştirileri ve çalışmaları, daha sonrasında aynı ekolün temsilcileri olarak anılacak olan David Harvey ve Manuel Castells gibi isimleri de önemli ölçüde etkileyecektir. 60’lı yılların sosyo-politik ortamından fazlasıyla etkilenen Lefebvre, Harvey ve Castells, Marksist teoriyi yaşadıkları dönemin koşullarına uyarlayıp hem mekânsal bir boyut kazandırmışlar hem de kentsel meseleleri geleneksel Marksizmin katı sınırlarından kurtarmışlardır (Savaşkan ve Aksu, 2019: 152).

Bu bağlamda, 2015 yılı sonrası dönemde Diyarbakır Suriçi’nde gerçekleştirilen kentsel stratejilerin, neo-Marksist kent kuramları temelinde tartışılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda sonraki bölümlerde, neo-Marksist kent kuramının öncüsü olarak nitelendirilen Lefebvre’in, kent hakkı, soyut-somut mekân kavramları ve araçsal, politik/ideolojik mekân tartışmaları detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Sonrasında Harvey’in yine kent hakkı kavramı, Paris Komünü analizi ve anti-kapitalist bir mücadele

alanı olarak kent yaklaşımına yer verilmiş olup, son olarak Castells'in monopolville (tekelci kent), kentsel siyasileşme analizleri incelenmiştir.

2.5.1. Henri Lefebvre ve Araçsal Mekân

Lefebvre'e göre şehir, toplum tarafından üretilen ve dönüştürülen bir nesneye tekabül etmektedir, fakat bu nesne bir kalem veya kâğıt olmanın çok daha ötesindedir. Şehir, yazılmış ve okunabilen bir metin ya da sanatsal bir yapıt olabilir ancak. Bu sebeple nasıl ki metin bağlamından ayrı olarak incelenemiyorsa, kent de ait olduğu toplumsal ve tarihsel bağlamdan bağımsız analiz edilemez. Aynı zamanda kent, bir üründen ziyade sanatsal niteliğe sahip bir yapıttır. Bu yapıt siyasal iktidar ile farklı olgular arasındaki çelişkinin yansıdığı kolektif ve siyasi bir mekândır (2020: 65-73).

“Mekân ideolojinin ya da politikanın saptırdığı bilimsel bir konu değildir; her daim politik ve stratejiktir... Mekân tarihsel veya doğan olgulardan hareketle ama politik olarak tasarlanıp biçimlendirildi. Mekân politik ve ideolojiktir. Kelimenin tam anlamıyla ideolojiyle dolu bir temsildir” (Lefebvre, 2022: 49).

Kentler, günümüzde siyasal iktidar ve egemen sınıfların kullandığı bir “araç” olarak ideolojik, stratejik mekânlardır. Bu araç ile içerisinde bulunan yaşam alanları iktidara tabi kılınmakta, proletarya ve kentin dışlanan diğer kesimleri kent merkezinden çevreye sürülmekte, mekân sıkı denetim mekanizmalarına maruz bırakılmakta, toplum teknokratça yönetilmekte ve nihai olarak kapitalist sistem sürekli olarak yeniden üretilmektedir (Lefebvre, 2022:118-120).

“Kapitalizm mekânın fethi ve entegrasyonu sayesinde varlığını sürdürdü. Mekân uzun zamandır edilgen bir coğrafi mecra ya da boş bir geometrik ortam olmaktan çıktı. Araçsal hale geldi” (Lefebvre, 2022: 116). Kentselin özüne ulaşmaya çalışan Lefebvre'e göre, kapitalizm kendisini yeniden üretebilmek için Marx'tan beridir büyük dönüşümler geçirerek, bugünlere kadar gelebilmiştir. Kapitalizmin bugün hayatta kalabilmesinin sebebiyse, kent mekânını keşfiyle mümkün olmuştur. Kapitalizm, mekâna yerleşerek ve

kendi sistemini sürdürebilecek mekânlar üreterek başarılı olabilmıştır. En temel diyalektikle kapitalist sistem, nihai olarak kendisini yeniden üretecek mekânlar yaratmıştır. Bu bağlamda kent, kapitalizmin tüm özsel ilişkilerinin öznesi konumundadır (Gottdiener, 2009: 253, 254).

Peki kapitalizm bunu nasıl başarmıştır? Bu noktada Lefebvre'in soyut ve somut mekân kavramsallaştırmalarına eğilmek yerinde olacaktır. Somut mekân, gündelik yaşam pratiklerinin şekillendiği “kullanım değeri”⁸ ile ön plana çıkan mekândır. Soyut mekân ise bunun tersine kâr ve rant aracı konumundadır. Kapitalizm, varlığını sürdürmek için soyut mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Bu şekilde kapitalizm, heterojen yaşam alanlarını tikelleştirmekte, soyut mekânı da somut mekâna dönüştürmektedir (Al-Rebholz, 2017: 152).

Soyut mekân kavramıyla Lefebvre, ortak yaşam alanları olan kentlerin siyasal iktidar tarafından nasıl dönüştürüldüğü ve talan edildiğine işaret etmektedir. Devlet bu şekilde, iktidarı için tehdit olarak gördüğü her şeyi ve herkesi zor yoluyla bastırmakta ve nihai olarak kentleri şiddetin mekânına dönüştürmektedir. Kent merkezi, yaşanan bu şiddetli müdahalelerin sonucunda, içerisinde farklılıkları barındıran yapısını kaybedip, homojenleşmeye başlamaktadır (Ghulyan, 2017: 13-17).

Lefebvre, siyasal iktidar ve kent ilişkisi üzerine gerçekleştirmiş olduğu bu analizlerinde, Haussmann'ın İkinci İmparatorluk Dönemi'nde Paris'te gerçekleştirdiği stratejilere ve sonraki dönemde ortaya çıkan Paris Komünü'ne çok sık atıfta bulunur. Tarihsel bağlamına bakıldığında 1851'de Bonaparte, 1848 krizinin hâkim olduğu dönemde, darbe ile iktidara gelerek imparatorluğunu ilan etmişti. Otoriter kral, iktidarını sürdürebilmek için bir taraftan muhalif siyasi hareketleri tahakküm altına alırken, diğer

⁸ Marx tarafından Kapital'de açıklanmış olan, bir şeyin sahip olduğu fayda değerine işaret eden kavramsallaştırma. Marx'a göre kapitalist toplumlarda şeylerin değeri “kullanım değeri”nden ziyade “mübadele değeri” ile ölçülmektedir (Heinrich, 2016: 44, 45).

taraftan artı sermayenin ne şekilde soğurulacağı sorununu ozmeye çalışmaktaydı (Harvey, 2019: 47).

“Haussmann ne istedi? Taburların ve arabaların dolaşımı için, mitralyöz ateşleri için geniş yollar açmak. Emekçileri merkezden uzağa, çeperlere, müstakbel banliyölere atmak. Mekânın elişkisi mi? Evet! O zamandan beri strateji, politik kentsel merkezi, karar merkezini tahkim etmeyi amaçlıyor. Aynı zamanda onu bozuyor, merkez olarak tahrip ediyor” (Lefebvre, 2022: 130).

Lefebvre’e göre Paris Komün’, Haussmann’ın talan ettiği kent hayatına ve ihlal ettiği “kent hakkı”na karşı verilen bir cevaptı. Lefebvre’in tanımlamasıyla kent hakkı, içerisinde habitat, mesken, katılım, sahiplenme ve özgürlük vb. hakları barındıran üstün bir hak biçimi olarak var olmaktadır (2020: 151). Kent hakkı “birtakım entelektüel heves ve modalardan değil, aslolarak, sokaklardan, mahallelerden ezilen insanların naar zamanlarda yükselen yardım ve destek ığlığından doğmaktadır” (Harvey, 2019: 33). Paris Komünü de Lefebvre’in işaret ettiği gibi kentin ötekileştirilen ve yok sayılan kesiminin çığlıklarından doğmuştu.

Peki sonuç olarak kentin bu talanını durdurmak için ne yapılabilir? Lefebvre’e göre ilk olarak kentsel problemlerin politik yaşama dahil edilmesi, ikinci olarak kentsel özyönetim programlarının geliştirilmesi, son olarak da kent hakkının tanınması gerekmektedir (2022: 12). Yalnız Lefebvre, kent hakkını talep etmenin başlı başına bir amaç olarak görülmemesi gerektiğini vurgular. Bu talep ancak, kapitalist sistemin tümüyle tasfiye edilmesindeki en elverişli yol olabilir (Harvey, 2019: 39).

“Yeni bir hümanizmaya doğru, yani yeni bir praksise ve başka bir insana doğru ilerlemek için abalamız gerekmektedir” (Lefebvre, 2020: 122). Bu yeni hümanizmanın kurulması, kente yönelik saldırıların durdurulması asıl olarak, devrimci grupların inisiyatif almasıyla çözülebilir. Toplumsal ve siyasal iktidarın tahakkümü altında dönüşen kentler ancak bu şekilde önceden olduğu gibi yapıt niteliğine kavuşabilir (Lefebvre, 2020: 127). Bu bağlamda Lefebvre’in kuramını “bir kurtuluş stratejisi” olarak

da okumak mümkündür. Farklı bir açıdan ise Castells gibi pek çok teorisyen tarafından sınıf mücadelesinin içinin boşaltıldığı ya da sınıf mücadelesinin terk edildiği eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Gottdiener'e göre bu, sınıf mücadelesinin terk edilmesi demek değildir. Aksine sınıf mücadelesinin kente eklenerek daha radikal biçimde sürdürülmesi anlamına gelmektedir (2001: 263).

Genel bağlamda Lefebvre'in kuramında kent, "ideolojik ve politik bir strateji alanı" olarak ön plana çıkmaktadır. Egemen güçler tarafından kuşatılan ve tahrip edilen kent, bu güçlerin kendi hegemonyalarını uygulayabilmeleri için araçsal mekân olmaktan ibarettir. Böylece sanayi öncesi dönemde bir yapıt olarak kullanım değeriyle ön plana çıkan kentler, zaman içerisinde yapıt olma özelliğini yitirmiş ve mübadele değeriyle ölçülmüştür. Kent, somut mekândan, soyut mekâna doğru evrilmiştir. Kapitalizmin hayatta kalabilmesi ise kent mekânının bu şekilde dönüşmesiyle mümkün olmuştur.

2.5.2. David Harvey ve Kent Hakkı

Neoliberalizmi, sermaye sınıfının siyasi bir projesi olarak ele alan Harvey, neoliberal kentleşme kavramının yayılmasında öncü bir role sahip olmuştur. Smith, Brenner, Theodore, Peck, Tickell, Jessop ve Gough gibi kentsel siyaset literatürüne önemli katkılar sağlayan pek çok düşünürü önemli ölçüde etkileyen Harvey, neoliberalizmi ekonomi-politik bir proje olmasının yanı sıra kentleri de pek çok noktada etkileyen ve dönüştüren disiplinler bir süreç olarak ele almaktadır (Savaşkan ve Aksu, 2019: 153, 154). Harvey'e göre servet ve gücün dağılımındaki eşitsizliği uçurum boyutuna ulaştıran neoliberal çağ, kentleri sürekli olarak tahrip ederek, gözetim/denetim pratiklerinin altında tutulan "özelleştirilmiş" kamusal mekânlara dönüştürmektedir (2019). Bu bağlamda Harvey'in kentsel yaklaşımının, Foucault'nun disiplinler iktidar tanımlamasında kullandığı panoptikon metaforu ile benzerlik taşıdığı ifade edilebilir.

Kapitalist birikim rejimi ve kentleşme süreçleri arasındaki sıkı ilişkiye vurgu yapan Harvey, neoliberal kentleşme süreçlerinin, birikim sistemi için zorunlu bir ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Buna göre kent, kapitalist birikim süreçlerinden ayrı ve özerk olarak ele alınamaz. Kentsel süreç ancak üretim, dolaşım ve tüketim gibi sermaye dolaşım süreçleri arasındaki doğrudan ilişkiyle anlamlı bir biçimde var olmaktadır. Bu sebeple bunun zıttı bir yaklaşım, kenti toplumsal ilişkilerden özerk bir biçimde ele almak ve bu şekilde de “mekânı fetişleştirmek” anlamına gelecektir (Şengül, 2009: 19-22).

Bu çerçeveden bakıldığında kent, Harvey’in çalışmalarında anti-kapitalist bir mücadele sahası olarak öne çıkmaktadır. Kenti anti-kapitalist bir mücadele sahası olarak kabul etmeyen Ortodoks Marksizm’in sınırlarını pek çok noktada aşan Harvey, çalışmalarıyla Paris Komünü gibi Marksist tarihin sınıfsal bir hareket olarak nitelendirmediği kent hareketlerine “sınıfsal” ve “anti-kapitalist” boyut kazandırmıştır. Harvey’e göre artık günümüz kapitalizmi, “hemşeri ve yoldaşın kol kola yürümesi”ni esas kılmaktadır. Çünkü sermayenin el koyduğu ortak yaşam alanları ancak bu şekilde bir kolektif ilişki içerisinde yeniden talep edilebilir (Deniz Temiz, 2019: 17-21).

Geleneksel Marksizm, kentsel mücadeleleri devrimci pratikten yoksun olarak nitelendirdiği için kuramsal tartışmaların içerisine dahil etmeyip, kentsel meselelerin hak ve yurttaşlık alanlarına ilişkin olduğu ve sınıfsal olmadığı savı üzerinde durmaktaydı. Bu bağlamda Paris Komünü de klasik Marksizm’e göre sınıfsal bir hareket olarak kabul edilmemektedir, zaten komünü oluşturan kişiler de fabrika işçileri değildi. Fakat Harvey’e göre Paris Komünü, bir yurttaşlık hakkı mücadelesi olduğu kadar aynı zamanda başlı başına bir sınıf mücadelesi örneğiydi. Hatta yurttaş ile yoldaşın kol kola yürüdüğü ve daha öncesinde benzeri nadir görülen güçte bir hareketi (2019: 177-186). “Paris Komünü, bizzat şehri üretmiş olan proletaryanın kendi ürününe sahip olma ve onu denetleme hakkını talep etmesi olarak anlaşılabilir” (Harvey, 2019: 187, 188). Bu

bağlamda Harvey tarafından Paris Komünü, Paris şehrini üreten proletaryanın, elinden zorla alınmış olan kendi ürününe yeniden sahip olma teşebbüsü olarak okunmuştur.

Harvey, sermayenin ortak yaşam alanlarına bu kadar ustaca el koymasında ve kenti kapitalist birikim sürecinin temel ögesi yapmasındaki en önemli aracın “devlet” olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada Lefebvre ile aynı çizgide duran Harvey’e göre sermayenin kârlı sahalara bulma konusunda yetersiz kaldığı noktalarda devlet, sermaye sınıfının çıkarlarını koruyabilmek için stratejik bir biçimde, doğrudan sürece dahil olmakta ve aşırı birikim sorununa sebebiyet vermektedir (Şengül, 2009: 28-35). Devletin aracılık ettiği bu aşırı birikim sorunu ise Paris Komünü örneğinde olduğu gibi çeşitli kentsel çatışmaların yaşanmasına yol açmaktadır. Harvey’e göre bu çatışmalar, yaşanan kentsel çelişkinin tezahürüdür.

Klasik Marksizm’den farklı olarak Harvey, kenti kolektif emeğin üretimi mekânlar olarak tasavvur ederek, Marx’ın büyük oranda fabrikayla sınırladığı kolektif emek kavramını oldukça geniş bir zemine oturtmuştur. Bu perspektife göre, içerisinde binlerce işçiyi barındıran kentler, aynı anda hem değer hem de artı değer yaratan mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır (2019: 131). Harvey bu şekilde, fabrikalar yerine kentlere odaklanılmasının önünde herhangi bir engel olmadığı tezine doğru ilerlemiştir. Zaten günümüz ileri kapitalizm safhasında, geleneksel fabrika işçisi tanımlaması da büyük ölçüde yok olmuştur. Sonuç olarak, ya proletaryanın ortadan kalkmasıyla birlikte devrim ihtimalinin kalmadığı düşüncesiyle yas tutulacak ya da proletarya kavramı kenti üreten kitleleri nitelendirecek ölçüde genişletilip, anti-kapitalist devrim daha olanaklı bir hale getirilecektir (2019: 187, 188).

Harvey’e göre Paris Komünü, Lefebvre’in “bir çılgılık ve talep” (2018: 132), kendisinin de “şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkı” (2019: 44) olarak nitelendirdiği kent hakkı ihlaline karşı oluşmuş, devrimci bir hareketti. Kent

hakkını bireyselden ziyade, kolektif bir hak olarak niteleyen Harvey, mülteciler, göçmenler gibi toplumun ötekileştirilen %99'luk kesiminin bu hakka sahip olmadığını belirtmektedir. Harvey'e göre bu hak, öğretmenler, tesisatçılar, metro, kanalizasyon ve inşaat işçileri gibi kent yaşamının yeniden üretimine katkı sağlayan herkesi kapsamalıdır. Çünkü bu gruplar, yaşadıkları kentin kentleşme süreçlerinde halihazırda katılımcı bir şekilde rol oynamaktadırlar (2019: 196, 17).

Genel bağlamda Harvey, neoliberal kentleşme süreçlerinin kapitalist birikim sisteminden ayrı olarak okunamayacağına işaret etmektedir. Buna göre, müşterek yaşam alanları olan kentlere sermaye tarafından el konulmuştur ve bu yaşam alanları, çeşitli gözetim ve denetim mekanizmalarıyla özelleştirilmiş mekânlara dönüştürülmüştür. Siyasal iktidarın temsilcisi olarak devlet, bu sürecin yürütülmesinde öncü bir role sahip olmuştur. Bu sebeple kente, anti-kapitalist bir mücadele alanı olarak yaklaşılması gerekmektedir. Harvey'in kuramındaki bir diğer önemli nokta ise tıpkı Lefebvre gibi, kentsel hareketleri sınıf mücadelesi ekseninde ele almış olmasıdır. Harvey'e göre günümüz kapitalizmi yoldaş ile yurttaşın bir arada hareket etmesini zorunlu kılar. Ancak bu şekilde, ortak yaşam alanları ve yurttaşların elinden alınan kent hakkı yeniden talep edilebilir.

2.5.3. Manuel Castells ve Kentsel Siyasileşme

Harvey kentsel süreçleri kapitalist birikim sistemi ekseninde ele alırken Castells, “kolektif tüketim” kavramı üzerinde durur ve kolektif tüketimdeki eşitsizlikten kaynaklanan kentsel mücadeleleri kentsel analizinin merkezine yerleştirir (Şengül, 2009: 19). Lefebvre'in kentsel analizlerine, özellikle yapısalcı olarak da nitelendirilen erken dönem çalışmalarında Althusserci bir mekân kuramıyla karşılık veren Castells'e göre kentler, işgücünün yeniden üretildiği mekânlardır (Gottdiener, 2001: 249-251).

Yapısalcı Marksist analizlerden yola çıkarak, kentleri emeğin yeniden üretildiği alanlar olmanın yanı sıra, “kolektif tüketim alanları” olarak ön plana çıkaran Castells, bu kolektif tüketim alanlarının en temel sorunlarından birinin ortak tüketim araçlarının “dağıtım sorunu” olduğuna işaret eder. Devlet, bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla teknelci kapitalizmin yarattığı çelişkilere sürekli müdahalelerde bulunarak hem tüketim alanlarının hem de kapitalist üretim biçiminin üreticisi ve düzenleyicisi olarak işlev görmektedir (Savaşkan ve Aksu, 2019: 152). Castells’in ifadeleriyle “kentsel kriz, faaliyetlerin ve bölgelerin eşitsiz gelişiminin öteki yüzüdür. Metropolitan alanlar ancak yağmalanmış bölgelerin oluşturduğu çöllerle açıklanabilir” (2020: 19).

Urban Question (Kent Sorunu) adlı çalışmasında, sağlık, konut, eğitim, ulaşım, kültür ve ticaret gibi kolektif tüketim araçlarının günlük yaşamda nasıl örgütlendiği meselesi üzerinde detaylı bir şekilde duran Castells, kenti temel düzlemde bu ortak tüketim araçlarının örgütlenmesiyle ilişkili olarak ele almıştır (Gottdiener, 2001: 252). Buna göre, kentsel gelişme ve kapitalist sistem arasındaki ilişki, kolektif tüketim aracılığıyla oluşmaktadır. Neoliberal kentleşmenin çelişkisi ise bu kolektif tüketim araçlarının bölüştürülmesiyle ortaya çıkan eşitsizlik durumunda tezahür etmektedir (Şengül, 2009: 24).

Devletin ortak tüketim alanına yönelik gerçekleştirdiği müdahalelerle, kentler yoğun kapitalist disipline maruz kalırken, aynı zamanda siyasal iktidarın müdahalelerine göre de şekillenmektedir. Castells, bu müdahalelerle ortaya çıkan yeni kent modelini “teknelci kent” (monopolville) olarak adlandırmaktadır. ‘Monopolville’ler, ortak tüketim ve gündelik rutinlerin, totaliter iktidar tarafından sınırlandırıldığı, kentsel yaşamdaki kasvetin had safhaya yükseldiği, baskıcı ve tahakkümel bir evrene tekabül etmektedir (Castells, 2020: 63).

“Günlük ritmi zorla kabul ettiren ve çok uzaktaki makinenin merkezileşmiş gücü tarafından denetlenen monopolville, totaliter bir evren olarak, içsel çelişkileri en çoğa çıkarmakta bütün koruyucu mekanizmaları ortadan kaldırmaktadır. Günlük yaşamda sürekli hissedilen gerginlik öyle bir noktaya ulaşmaktadır ki, neredeyse fetişleşmekte ve kaçınılmaz bir süreç olarak baskıcı bir yapıya dönüşmektedir” (Castells, 2020: 64).

Siyasal iktidarın en yoğunlaşmış biçimi olan devlet kenti gitgide daha çok biçimlendirirken, bu durumun ortaya çıkarttığı kentsel hareketler de siyasal iktidarın evrimleşmesinde stratejik bir rol oynamaya başlar. Dönüşüm geçiren devlet yapısı, çoğu zaman egemen sınıfların çıkarlarını ön planda tutarak kamu kaynaklarını tekelci kapitalizmi daha fazla desteklemek için kullanır. Castells, bu durumu “kentsel siyasileşme” kavramıyla ele almaktadır. Kentin bu şekilde siyasallaşmasıyla, yaşanan sorunlar küreselleşerek daha derin siyasi krizlere yol açar (2020: 256-264).

Castells, siyasal iktidarı klasik Marksist geleneğin genel anlamda betimlediği gibi egemen sınıfların doğrudan bir aracı olarak görmemektedir. Özellikle ikinci dönem çalışmalarında, Poulantzas’ın “görelî özerklik” anlayışından etkilenerek, devleti sınıfsal dengelerin bir yansıması olarak ele almıştır. Castells’e göre devlet, egemen üretim ilişkilerinden kaynaklanan ihtiyaçları karşılayan ve düzenleyen bir araç olarak, toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde de aktif rol oynamaktadır. Bu bağlamda, devletin müdahaleleri belli durumlarda ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, devleti indirgemeci bir perspektifle salt olarak sermaye sınıfının bir temsilcisi olarak görmek, yanıltıcı bir bakış açısı olabilir (Şengül, 2009: 36, 37). Kendi deyimiyle “devlet, toplumun bir ifadesidir; dolayısıyla hem tarihsel sürecin kristalleşmesi hem de her dönemde ve her toplumsal oluşumda var olan karşıt toplumsal ilişkilerin ifadesidir” (Castells, 2020: 274).

İkinci dönem olarak sınıflandırılan çalışmalarında kent meselesine bakışı önemli ölçüde değişen Castells’e göre mekânın saf ekonomistik bir yaklaşımla ve bir “veri” olarak ele alınması doğru değildir. Mekân kolektif olarak üretilen ve tek başına anlamı

olmayan bir formdur. Bu sebeple kent bilimi, analizlerinde sosyo-politik ilişkileri de göz önüne alarak mekânsal ampirizmden kaçınmalıdır. Bu analizler yapılırken sermayenin egemenliği tamamen iktisadi süreçlere indirgenmemelidir. Çünkü ileri kapitalist toplum yalnızca sermaye değil, daha çelişkili ve iç içe geçmiş toplumsal ilişkiler tarafından yaratılmıştır (2020: 275).

City and Grassroots (Şehir ve Halk) adlı eserinde, yapısalcı Marksizmin, kenti sermayenin bir dışlisine indirgeyen yaklaşımını eleştirerek, bir anlamda kendisi için de öz eleştiri vermektedir. Sınıf ilişkilerini kentsel meselelerin merkezine yerleştirmenin yetersiz kalacağını vurgulayan Castells'e göre, toplumsal cinsiyet rolleri ve devletin özerk rolü gibi faktörler de en az sınıfsal ilişkiler kadar önemlidir. Sınıf mücadelesi tek başına kentsel süreçleri anlamlandırabilmek için yeterli değildir; bu noktada çok daha bütüncül bir perspektife ihtiyaç vardır (Şengül, 2009: 28-30).

Gelişmiş kapitalizmin sadece proletaryayı değil, tüm insanlığı nasıl etkilediği en basit anlamda kentler üzerinde görülmektedir. Kent aracılığıyla gerçekleşen bu etki, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında da gözle görülür artışa sebep olmuştur. Castells'e göre, salt işçi sınıfının çıkarları üzerinden filizlenen hareketlerden daha geniş bir yelpazeye sahip olan bu halk hareketlerinin başarıya ulaşabilmesi, protestonun siyasileşmemesi ya da siyasi alandan ayrılmasına bağlıdır (2020: 66, 67).

Castells'e göre, kentsel eşitsizliğin ortaya çıkardığı bu kentsel hareketler "sınıf mücadelesinin işyerinden çıkarak topluluk yaşamının mekânına girdiğini göstermektedir" (Gottdiener, 2001: 257). Bu kentsel-toplumsal hareketler aracılığıyla, o zamana dek kapitalist sisteme karşı hiçbir direnç göstermemiş nüfus da proletaryanın mücadelesine eklemlenebilme potansiyeline sahip olmuştur (Gottdiener, 2001: 258). Castells, kapitalist sistem tarafından kısıpaca alınan kentlerin ancak bu kentsel hareketlerin güçlenmesiyle özgürleşeceğini savunmaktadır.

Karşılaştırmalı bir çerçeveden bakıldığında Castells'in analizlerinin, Lefebvre ve Harvey'inkinden biraz daha farklı bir noktada olduğu görülmektedir. Lefebvre ve Harvey, kenti, emeğin yeniden üretimi bağlamında ele alırken, Castells bunun yanında "kollektif tüketim" süreçlerine odaklanmıştır. Castells de Harvey ve Lefebvre gibi, kentlerin kapitalist sistem tarafından yoğun baskıya maruz kaldığını ve bu süreçte devletin önemli bir işleve sahip olduğunu vurgular. Ancak burada "görelî özerklik" perspektifiyle devletin rolünün daha bağımsız bir yapıda olduğunu ve belli durumlarda hayati olduğuna işaret eder. Bunun yanı sıra Castells, kentsel hareketler üzerine yaptığı analizlerde, Lefebvre ve Harvey'in kent ve sınıf mücadelesinin birbirine eklemlenmesi gerektiği üzerine olan görüşleriyle benzer bir yerde durmuştur.

Bu kapsamda, Lefebvre, Harvey ve Castells'in görüşleri temelinde ele alınan neo-Marksist kent kuramlarının, kenti sermayenin bir dışlisine indirgeyen klasik yaklaşımın çok uzağında olduğu ifade edilebilir. Ekonomik etkenlerin yanı sıra, politik, ideolojik, stratejik, hegemonik ve sembolik etkenler de neoliberal kentleşme süreçleri içerisinde önemli bir bağlamı oluşturmaktadır. Bunun yanında, kent hakkı, kentsel katılım ve kentsel hareketlere yönelik detaylı analizlerle birlikte, neo-Marksist kent kuramlarının, neoliberal kentleşme süreçlerine ilişkin daha bütüncül ve çok boyutlu bir perspektif sunduğu söylenebilir. Suriçi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm sürecinin neo-Marksist kent kuramları bağlamında analiz edilmiş olmasının sebebi, kuramın sunduğu bu bütüncül perspektiften kaynaklanmıştır.

3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma sürecinin nasıl yürütüldüğünü aktaran metodoloji kısmı ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, çalışmanın hangi sosyal bilim geleneği içerisinde sınıflandırıldığı, çalışmada hangi araştırma yöntemi ve veri toplama/analiz tekniklerinin kullanıldığı açıklanmış olup, araştırma sürecinin hikayesine ve bu süreçte araştırmacının konumuna dair bilgi verilmiştir. Akabinde, çalışmanın geçerliği ve güvenilirliğini sağlamak için çalışmanın başlangıcından sonuna kadar nasıl bir yol izlendiği, araştırma sürecinde karşılaşılan güçlükler ve son olarak araştırma etiği kapsamında dikkat edilen noktalar detaylı bir biçimde aktarılmıştır.

3.1. Anlayıcı/Yorumlayıcı Gelenek ve Nitel Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, sosyal bilimlerde oldukça yaygın olarak kullanılan, anlayıcı/yorumlayıcı geleneğin temsilcisi nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, 19. yüzyılda ortaya çıkan hermenötik yaklaşımla⁹ yakından ilişkili olan yorumlayıcı ve anlayıcı sosyal bilim geleneğinin kuramsal temsilidir. Nitel araştırma yönteminde araştırmacı, metin üzerinde okumalar gerçekleştirmekte, metni anlamlandırmakta ve nihai olarak belli çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre anlam, açık olarak yüzeyde değil, daha derinlerdedir. Bu sebeple araştırmacı, metni yüzeysel bir bakış açısıyla değil, detaycı bir şekilde incelemeli ve metin içerisindeki ilişkiyel süreçlere odaklanmalıdır (Neuman, 2016: 130, 131).

Creswell'in belirttiği gibi nitel araştırmada araştırmacı, çalışma konusuna dair çeşitli dokümanlar inceler, katılımcılarla görüşür ve doğal araştırma sahasında gözlemler gerçekleştirir. Genellikle tek bir veri kaynağına bağlı kalmaktan ziyade, görüşme, gözlem

⁹Neuman, hermenötiği "bir konuşma, yazılı kelimeler ya da resimlerden oluşan metnin ayrıntılı bir okuması ya da incelemesine vurgu yapan" yaklaşım şeklinde yorumlar (2016: 130).

ve literatür incelemesi gibi çoklu veri toplama ve analiz süreçlerine aktif bir biçimde dahil olur. Tüm bu kaynaklardan elde edilen bulguları, ilişkiselliklerine göre ayıklar ve sonrasında temalar ya da kategoriler altında tasnifler. Nihai aşamada elde edilen verileri gözden geçirerek, tümevarımsal ve de yeri geldiğinde tümdengelimsel mantık yoluyla anlamlandırmaya çalışır (2013: 45, 46).

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin disipliner yönünü ve toplumsal etkilerini odak noktasına alan bu çalışmada, başlangıcından son aşamaya kadar nitel araştırma yönteminin doğasına uygun olarak anlayıcı ve yorumlayıcı geleneğe uygun bir tutum sergilendiği ifade edilmelidir. Bu kapsamda, araştırma konusu yüzeysel bir şekilde değil, içerisinde geliştiği bağlamla ilişkili olarak derinlemesine bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmada, literatür araştırması, görüşme ve söylem analizi teknikleri kullanılarak, tek bir veri toplama ve analiz tekniğine bağlı kalınmamıştır.

3.1.2. Literatür Araştırması

Sosyal bilimciler tarafından çok sık kullanılan literatür araştırması, klasik anlamda “araştırılması amaç edinilen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı veya görsel materyallerin analizi” olarak tanımlanmaktadır. 1930 ve 50’ler arasında sosyal bilim çalışmalarında yoğun olarak kullanılan literatür araştırması, 60’lı yıllara gelindiğinde pozitivist paradigmanın yükselişe geçmesiyle birlikte nispeten popülerliğini kaybetmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Literatür araştırması analizinde, çalışma bağlamıyla uyumlu olan kısımlar temalandırma sürecine tabi tutularak, farklı tekniklerden elde edilen verilerle birlikte analiz edilebilir (Forster 1995’ten aktaran; Yıldırım ve Şimşek, 2016: 197).

Bu çerçevede, çalışmadaki ana veri toplama tekniklerinden biri olarak literatür araştırması kullanılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen kitaplar, makaleler, yerel gazete haberleri, tez çalışmaları, STK araştırma raporları gibi dokümanlardan bu teknik

ile yararlanılmıştır. Bu teknik aracılığıyla, teorik çerçevedeki neoliberalizm, neoliberal kentleşme, disiplin, iktidar, disipliner iktidar ve yönetimsellik kavramları ölçülmüştür. Yine bulgular ve analiz kısmında elde edilen verilerin ilişkisellik ve benzerlik durumlarına göre sistematize edilmesi sürecinde, literatür araştırması tekniği temel bir öneme sahip olmuştur. Gerçekleştirilen kapsamlı literatür araştırmasının akabinde elde edilen bulgular, görüşme tekniği ile desteklenmiştir.

3.1.3. Görüşme

Literatür araştırması tekniğinin yanı sıra, çalışmanın içeriğini zenginleştirebilmek ve geçerlik/güvenirlik sorunsalını aşabilmek için Diyarbakır'ın Sur ilçesine gidilip, kentsel dönüşümün etkilemiş olduğu farklı cinsiyet, eğitim, meslek ve yaş gruplarından rastgele seçilen 12 kişilik bir örneklem¹⁰ grubuyla, yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler¹¹ gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu¹², 15 temel sorudan oluşmuştur. Böylece çalışmada, araştırma kapsamına dahil edilen katılımcıların belli bir konu hakkındaki tutum, düşünce ve deneyimlerini öğrenmeye yarayan, nitel araştırma yönteminin en etkili veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Buradaki amaç, katılımcının iç dünyasına girerek mevcut konuya dair derinlemesine bilgiler edinmektir (Dömbekci ve Erişen, 2022: 144).

Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler, ağırlıklı olarak kentsel dönüşümün görece tamamlandığı Hasırlı Mahallesi ve bunun tersine dönüşüm sürecinin henüz başında olan Ali Paşa Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir. Örneklemin bu mahallelerdeki katılımcılardan oluşturulmasının en temel gerekçesi, kentsel dönüşüm süreçlerini

¹⁰ Belli bir evrenden, birtakım kurallara göre seçilmiş temsil kümesi.

¹¹ Yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere 3 tür görüşme türü bulunmaktadır. Yapılandırılmış görüşme, soru formlarının standartlaştırıldığı, esnekliğin çok fazla söz konusu olmadığı; yapılandırılmamış görüşme esnekliğin son derece yüksek olduğu, sohbet havasının hâkim olduğu; yarı yapılandırılmış görüşme her iki türün arasında kalan, gidişata göre sorulara eklemelerin ve çıkarmaların yapılabildiği görüşme türüdür (Dömbekci ve Erişen, 2022: 145).

¹² Bkz. Ek 1.

tamamlama oranları arasındaki fark sebebiyle, çalışmaya farklı açılardan katkı sağlayacağını öngörülmesidir. Bu etkenin yanı sıra, konumların birbirine olan yakınlığının, araştırmacının kısıtlı zaman faktörünü olumlu yönde katkı sağlaması da araştırmanın bu bölgelerde gerçekleştirilmesini etkilemiştir. Aynı zamanda, kartopu örnekleme tekniğiyle¹³ bu mahallelerin yanı sıra, önceden Suriçi’nde yaşamış ama kentsel dönüşümle Yenişehir ve Bağlar ilçelerine taşınmış olan katılımcılara da ulaşılmıştır.

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Görüşme Yeri	Görüşme Tarihi
K1	Kadın	40	Okuma, yazma bilmiyor	Ev Hanımı	Hasırlı Mahallesi	4.11.2023
K2	Erkek	65	Okuma, yazma bilmiyor	İşçi	Hasırlı Mahallesi	4.11.2023
K3	Erkek	28	Lise Mezunu	İşletmeci	Hasırlı Mahallesi	5.11.2023
K4	Erkek	54	İlkokul Mezunu	İşçi	Hasırlı Mahallesi	5.11.2023
K5	Kadın	26	Ön lisans Mezunu	Öğrenci	Yenişehir	7.11.2023
K6	Kadın	65	Okuma, yazma bilmiyor	Ev Hanımı	Yenişehir	7.11.2023
K7	Kadın	63	Okuma, yazma bilmiyor	Ev Hanımı	Yenişehir	8.11.2023
K8	Kadın	36	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	Bağlar	8.11.2023
K9	Kadın	50	Okuma, yazma bilmiyor	Ev Hanımı	Ali Paşa Mahallesi	11.11.2023
K10	Kadın	44	Okuma, yazma bilmiyor	Ev Hanımı	Ali Paşa Mahallesi	11.11.2023
K11	Kadın	25	İlkokul Mezunu	İşçi	Ali Paşa Mahallesi	11.11.2023
K12	Erkek	34	Lise Mezunu	İşletmeci	Hasırlı Mahallesi	12.11.2023

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yukarıdaki tabloda, demografik bilgileri belirtilen katılımcıların¹⁴ seçilmesindeki en temel kriter, görüşmecilerin Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinden etkilenmiş olmalarıdır. 12 katılımcıdan 2’sinin (K9, K10) evi kamulaştırma kapsamına henüz dahil edilmemiş, fakat kentsel dönüşüm sebebiyle mahallelerinde (Ali Paşa) büyük değişimler yaşanmıştır. Diğer katılımcıların tamamıysa, 2016 yılındaki kentsel dönüşüm sürecinde evi kamulaştırılan ve kentsel dönüşümden doğrudan etkilenen kişilerdir. Yine

¹³ Bir katılımcının yönlendirmesiyle, farklı katılımcılara ulaşma tekniği.

¹⁴ Katılımcıların, ad, soyad ve meslek gibi kişisel bilgileri anonimleştirilerek paylaşılmıştır.

katılımcılardan 7'si hâlâ Suriçi'nde yaşamaya devam ederken, diğer 5'i (K3, K5, K6, K7, K8) Kayapınar, Yenişehir ve Bağlar gibi ilçelere göç etmek durumunda kalmış olan eski mahalle sakinleridir.

Görüşme sürecine ilişkin aktarılması gereken bir diğer önemli nokta ise görüşme dilidir. Yapılan mülakatlardan 7'si (K3, K4, K5, K8, K10, K11, K12) Türkçe, kalan 5'i (K1, K2, K6, K7, K9) ise katılımcıların Türkçe bilmemesi veya araştırmacının katılımcılarla Türkçe sağlıklı bir iletişim kuramamış olması gibi sebeplerle Kürtçe gerçekleştirilmiştir. Kürtçe yapılan görüşmelerin çevirisi, ses kaydı alınmasına izin verilmeyen görüşmelerde anlık olarak, ses kaydı altına alınan görüşmelerde ise transkripsiyon aşamasında araştırmacı tarafından sağlanmıştır.

Transkripsiyon sürecinde, katılımcıların ifadelerine herhangi bir müdahalede bulunulmamış ve görüşme detayları özgün tutulmuştur. Bu kapsamda, kayıt altına alınan görüşmelerin (K2, K3, K4, K6, K7, K8) ses kayıtları defalarca kez dinlenmiş ve katılımcıların kullanmış olduğu her ifade yazıya aktarılmıştır. Aynı şekilde, katılımcıların rızası olmadığı için kayıt altına alınamamış olan görüşmelerin notları da pek çok kez okunmuş ve incelenmiştir. Gerçekleştirilen detaylı okumanın ardından, tezin içeriğine katkı sağlayabilecek potansiyeldeki metinler, bulgular ve analiz kısmına eklenmiş olup, elde edilen veriler söylem analizi kullanılarak bulgular kısmındaki temalaştırma sürecine dahil edilmiştir. Böylece literatür araştırması ve görüşmenin yanı sıra çalışmada kullanılan bir diğer teknik söylem analizi olmuştur.

3.1.4. Söylem Analizi ve Geneoloji

“Söylem belirli bir tarihsel anda belirli bir konu hakkında konuşmak için bir dil sunan ifade grubudur” (Hall, 2014: 59). Söylem analizi, mevcut çıkarımlara dair yeni çıkarımlar yapabilmek, metni içerisinde bulunduğu tarihi ve sosyo-politik bağlam temelinde inceleyebilmektir (Ercan ve Daniş, 2019: 535). Geneoloji ise söylemlerin

sosyo-politik anlamda nasıl işlevselleştirildiğine dair bilgi veren bir araç olarak, söylem içerisinde gömülü olan noktalara ve iktidar biçimleri arasındaki pratikleri ortaya koymaya odaklanan bir tekniktir. Foucault'ya göre geneolojinin esas amacı, söylem içerisindeki mevcut tarihi ve politik ilişkisellikleri ortaya çıkarmaktır (Savaşkan Durak, 2004: 74-76).

Bu çalışmanın analiz süreci, aşağıda da açıklandığı üzere Carabine tarafından 11 adımda belirtilen ve söylemleri analiz edebilmek için uygun bir perspektif sunan “geneoloji” tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

1. Konu seçimi ve olası veri kaynaklarının belirlenmesi
2. Verilerin okunması
3. Söylem temalarının, kategorilerinin ve nesnelerinin tanımlanması
4. Söylemler arasındaki karşılıklı ilişkiye dair kanıt aranması
5. Kullanılan söylemsel strateji ve tekniklerin tanımlanması
6. Söylem içerisinde devamsızlıkların ve sessizliklerin aranması
7. Direnişlerin ve karşıt söylemlerin aranması
8. Söylem etkilerinin tanımlanması
9. Sorunun arka planını ana hatlarıyla belirlenmesi
10. Dönemin iktidar/bilgi ağlarındaki materyalin bağlamsallaştırılması
11. Araştırmanın verilerin ve sınırlılıkların farkında olunması (Savaşkan Durak, 2004: 78).

Çalışma kapsamında incelenen metinlerde ve saha çalışması sırasında gerçekleştirilen görüşmelerde, nasıl bir söylemsel kurgu inşa edildiği ve bu kurgu içerisindeki iktidar/güç fenomeninin saptanmasında, geneoloji tekniği önemli katkılar sağlamıştır. Carabine'in adımlarına paralel bir şekilde analiz sürecinin ilk aşamasında, konu ve veri kaynakları seçimi yapılmış olup, veriler detaylıca okunmuştur. Veri okuma sürecinin ardından söylemlerin içeriklerine göre temalaştırma süreci gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi analiz kısmında, “disiplin ve siyasal iktidar”, “güvenlik”, “insansızlaştırma ve soylulaştırma”, “aidiyet ve dayanışma”, “mağduriyet ve hak ihlali”, “borçlandırma ve mülksüzleştirme” olmak üzere 6 alt temaya ulaşılmış ve bu temalar politik ve sosyo-iktisadi olmak üzere 2 ana tema altında sınıflandırılmıştır.

Tema	Konu	Bağlam	Dile Getirilenler	Sessiz Kalınanlar	Yok
Disiplin ve Siyasal İktidar	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-politik	Gözetim Korku Şüpheler	Siyasi düşünce	MHP ilçe binası
Güvenlik	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-politik	Uyuşturucu Hırsızlık	Terör-şiddet olayları	Karakol Ring yolu Kolluk kuvvetleri
İnsansızlaştırma ve Soylulaştırma	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-politik	Dümdüz etme Yerinden etme Orta sınıflaştırma	Lüks mağazalar ve kafeler	Toledo söylemi İnşa edilen yapı sayısı
Aidiyet ve Dayanışma	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyolojik	Komşuluk Vefa Mekânsal özlem	Uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık	Gettolaşma Komün İlişkisi
Mağduriyet ve Hak İhlali	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-hukuki	Şikâyet Savaş Kurban	Şiddet olaylarının sonlanması	Yaşam koşullarındaki iyileşme
Borçlandırma ve Mülksüzleştirme	Kentsel dönüşüm süreci	Ekonomi-politik	Maddi kayıp Borç Rant	Yaşam koşullarındaki iyileşme	Deprem dayanıklı evler

Tablo 2: Kentsel Dönüşümün Söylemsel Boyutları

Bulguların temalaştırma sürecinde, söylem içerisinde “dile getirilen”, “sessiz kalınan” ve “yok” olarak sınıflandırılabilir noktaların aranması, belirleyici olmuştur. Dile getirilenler, Sur’daki saha çalışması sırasında gerçekleştirilen görüşmelerde en sık dile gelen ve tekrar eden kavramlara denk gelmektedir. Sessiz kalınanlar, literatür araştırması aracılığıyla elde edilen bulguların yanı sıra, görüşmecilerin bu konulara dair herhangi bir yorumda bulunmadığı ve görüşme sırasında sessiz kalmayı tercih ettiği noktalara işaret etmektedir. Yok kısmında ise görüşmecilerin söylemleri içerisinde hiçbir şekilde mevcut olmayan olgu, olay ve durumlara dikkat çekilmiştir. Bu noktada,

Carabine'in geneoloji adımlarında da belirtildiği gibi, öncelikle yapılan görüşmelerdeki devamsızlıklar ve sessizlikler aranmış, akabinde dile getirilen söylemlerin içerisindeki direniş ve karşıtlıklar bulunmaya çalışılmıştır. Nihai olarak, "Kentsel Dönüşümün Söylemsel Boyutları" tablosunda da görüldüğü gibi, çalışma kapsamında analizi gerçekleştirilen söylemler, içerisinde bulunduğu bağlam içerisinde yorumlanıp, tasnif edilmiştir.

3.2. Araştırmacının Konumu

Tez kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmasının en önemli belirleyenlerinden biri araştırmacının konumu ile ilişkili olmuştur. Kentsel dönüşüm süreci öncesinde Suriçi'nde meydana gelen toplumsal olaylar, bölge halkının yaşadıkları güvenlik kaygısı nedeniyle dışarıdan gelen kişileri birer "yabancı" olarak görmesine yol açmıştır. Bu noktada, sahip olunan sosyal sermaye aracılığıyla araştırmacının görüşmecilerle Kürtçe iletişim kurabilmiş olması, dışarıdan gelen bir yabancı olarak görülmesinin önüne geçmiştir. Böylece kendi ana dillerinde iletişim kurabilen katılımcıların, kendilerini daha rahat hissetmeleri sağlanmış ve nihai olarak dil faktörü saha araştırmasının tamamlanmasında bir anahtar işlevi görmüştür.

Araştırmacının Kürtçe bilmesinin saha çalışması sürecinde açtığı kapıların yanı sıra çalışmanın bir kadın araştırmacı tarafından yürütmüş olması, birtakım dezavantajların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Genel olarak şantiye konumunda olan, yıkılmış, harabe evlerin mevcut olduğu yerler ve Ali Paşa gibi suç oranlarının yüksek olduğu mahallelerde gerçekleştirilen görüşmeler, araştırmacının kendini daha güvende hissetmesi sebebiyle kadın katılımcılarla gerçekleştirilmiş ve bu durum örnekteki cinsiyet dengesinin istenilen düzeyde olmamasına yol açmıştır.

3.3. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Bir araştırma sonucunda elde edilen verilerin farklı veri toplama kaynakları aracılığıyla mukayese edilip, doğrulanmış olması son derece elzemdir. Özellikle literatürde mevcut olmayan ya da sınırlı kaynağa sahip olan bir konu çalışılıyorsa, konuya dair farklı veri toplama tekniğinin kullanılmış olması, hem araştırmanın niteliğini ve inandırıcılığını arttıracak hem de bu sayede çalışmanın geçerlik ve güvenirliliğini olumlu yönde etkileyecektir (Baltacı, 2019: 377). Nitel araştırmalarda sık olarak tercih edilen bu teknik, veri çeşitlemesi (data triangulation) olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 190).

Bu bağlamda çalışma kapsamında ilk olarak literatür araştırması tekniği kullanılmıştır. İkinci aşamada ise çalışma bulgularının güçlendirilmesi amacıyla araştırma sahası olan Suriçi bölgesine gidilmiş ve kentsel dönüşümden etkilenmiş olan 12 kişilik bir katılımcı grubuyla, görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde tarafsızlık ve objektiflik ilkesine bağlı kalınmıştır. Tüm bu tekniklerle elde edilen veriler ilişkisellik durumlarına göre Carabine'in söylem analizi tekniğiyle temalandırılmış olup, nihai olarak araştırma bulguları kısmında neo-Marksist kent kuramları perspektifiyle analiz edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada tek yöntem olarak nitel araştırma yöntemi fakat literatür araştırması, görüşme ve söylem analizi olmak üzere üç farklı araştırma tekniğinin kullanıldığı ifade edilmelidir. Bu şekilde, çalışmanın geçerlik ve güvenirliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

3.4. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Diyarbakır'ın Suriçi bölgesinde 2016 yılında başlatılmış olan kentsel dönüşüm sürecini odağına alan akademik çalışmaların sayıca az olması, çalışmada karşılaşılan en büyük güçlüklerden biri olmuştur. Yine araştırma şirketleri tarafından konuya dair yürütülen herhangi sosyo-politik bir araştırmaya rastlanılmamış olması çalışma bulgularının içeriğini oldukça sınırlandırmıştır. Özellikle bu noktada Türkiye Mühendis

ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve önde gelen sivil toplum kuruluşları tarafından yayımlanan raporlar, gazete haberleri, politikacıların çeşitli konuşmalarından yararlanılarak, bahsi geçen literatür eksikliği giderilmeye çalışılmıştır.

Çalışma boyunca yaşanan en önemli zorluklardan bir diğeri, kısıtlı zaman faktörü ve araştırma sahasının araştırmacıya uzaklığı gibi sebeplerle mülakat sürecinin tamamlanması aşamasında yaşanmıştır. Yine Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecinin henüz sonlanmamış olması, araştırma bölgesinin büyük bir kısmının şantiye alanı konumunda kalmasına ve bu sebeple katılımcıların nispeten daha dağınık bölgelerde ikamet etmesine yol açmıştır. Bu nedenlerle görüşmeler, 12 kişilik minimal bir katılımcı grubuyla gerçekleştirilmiş olup, araştırma sürecinde karşılaşılan bu zorluklar belli ölçekte aşılmaya çalışılmıştır.

Özellikle Ali Paşa gibi uyuşturucu madde kullanımı, satımı, hırsızlık, kapkaç vb. suç oranlarının yüksek olduğu mahallede (Arslan, vd. 2016: 14), gerçekleştirilen görüşmeler sebebiyle, saha çalışması sırasında karşılaşılan en büyük problemlerden biri de araştırmacının güvenliği olmuştur. Bu sebeple, Ali Paşa Mahallesi ve ev ziyaretlerinde yapılan görüşmelerin tamamı araştırmacının kendini daha güvende hissetmesi sebebiyle kadın katılımcılarla gerçekleştirilmiştir.

2016 yılında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm öncesinde Suriçi'nin terör ve şiddet olayları ile kuşatılmış olması, bölgede ikamet eden kişilerin travmatik olaylar yaşamasına sebebiyet vermiştir. Mülakatların gerçekleştirilme sürecinde katılımcı ve katılımcı adayları tarafından, bu tarz araştırmalar ve görüşmeler sebebiyle yaşamış oldukları travmaların tetiklendiğine ve o günlere geri döndüklerine dair ifadeler kullanılmıştır. Suriçi'nde yaşanmış olan bu çatışmalı süreç, insanlar arasındaki güven duygusunu zedeleyip, kaygı düzeyini arttırmış ve özellikle dışarıdan gelen yabancılara karşı birtakım önyargıların oluşmasına yol açmıştır. Bu gibi sebeplerle görüşmelerin kayıt altına

alınmasına izin vermeyen, kişisel bilgilerini paylaşmak istemeyen ve de görüşme gerçekleştirmeyi reddeden kişiler olmuştur. Saha araştırmasında yaşanan bu olumsuz durumun bir nebze de olsa giderilmesi için ihtiyaç duyulan anlarda, katılımcı ve katılımcı adaylarıyla, Kürtçe görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu şekilde bir güven ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

3.5. Araştırma Etiği

Araştırma sürecinde, akademik disiplin, dürüstlük, objektiflik, şeffaflık ve güvenilirlik gibi unsurların dikkate alınması araştırma etiği noktasında son derece önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında seçilen kaynakların taraflı veya ideolojik olmaması ve araştırma sonucunda elde edilen verilerin saptırılmadan, nesnel bir bakış açısıyla analiz edilmesi konuları, çalışma boyunca dikkate alınmalı ve araştırma süreci bu şekilde tamamlanmalıdır (Kıral, 2020: 184, 185). Bu bağlamda, bu çalışmanın başlangıç sürecinden sonuna kadar belirtilen akademik ilke ve etik kurallarına uygun bir biçimde tamamlanmış olduğu ifade edilmelidir.

Saha araştırması kapsamında toplamda 12 katılımcıya ulaşılmış olup, bu katılımcılarla 4-12 Kasım 2023 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında 12 katılımcıdan 6'sı ses kaydının alınmasına müsaade ederken, diğer yarısı görüşmelerin kayıt altına alınmasına izin vermemiştir. Ses kaydı alınmasına izin vermeyen katılımcıların görüşmeleri sırasında anlık notlar alınmış olup, bu notlar görüşmenin hemen sonrasında hızlıca yazıya geçirilmiştir. Bu şekilde katılımcıların birebir aktarımları korunmaya çalışılmış ve bilimsel etiğe uygun bir saha araştırma süreci gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR VE ANALİZ

Bu bölümde araştırma sürecinin başından sonuna kadar, literatür araştırması ve görüşme gibi farklı veri toplama teknikleri aracılığıyla elde edilen bulguların kapsamlı ve çok boyutlu analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, kuramsal olarak neo-Marksist kent kuramları perspektifiyle ve yöntemsel olarak nitel araştırma yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analiz aşamasında, söylem analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde, metodoloji bölümü altında detaylandırıldığı gibi “disiplin ve siyasal iktidar”, “güvenlik”, “insansızlaştırma ve soylulaştırma”, “aidiyet ve dayanışma”, “mağduriyet ve hak ihlali”, “borçlandırma ve mülksüzleştirme” temalarına ulaşılmış olup, ulaşılan temalar politik ve sosyo-iktisadi olmak üzere 2 ana tema altında tasnif edilmiştir. Bu bağlamda ilk aşamada Suriçi’nde 2016 yılında başlatılmış olan kentsel dönüşüm süreci detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

4.1. 2016 yılında Suriçi’nde Başlatılan Kentsel Dönüşüm Süreci

Tarih boyunca bilinen 33 medeniyete ev sahipliği gerçekleştirmiş olan Sur ilçesi, neredeyse 7 bin yıl boyunca yaşamın kesintisiz devam ettiği, Diyarbakır’ın kültürel ve tarihi açıdan en önemli bölgesidir. Sur, sınırları içerisinde mevcut olan çeşitli tescilli tarihi mimari yapılarıyla birlikte, birinci sınıf kentsel sit alanı olarak kabul edilmektedir (SAMER, 2017: 28, 29). Çin Seddi’nden sonra dünyadaki en uzun yapı olma özelliği taşıyan surların içerisinde bulunan ilçe, UNESCO tarafından da koruma altına alınmıştır. Tarihi ve kültürel zenginliği ile ön planda olan Sur ilçesinde 2009 yılı itibariyle mevcut olan anıtsal tescilli yapı sayısının 141, sivil mimari örneği tescilli yapı sayısının ise 342 olduğu belirtilmiştir (Aslan, 2013: 311, 312).

Sur ilçesinin demografik yapısına bakıldığında, nüfusun önemli bir çoğunluğunun 90’lı yıllarda bölgede yaşanan çatışma ve terör olayları sebebiyle, köylerinden ve

mahallelerinden ayrılmak durumunda kalan ailelerden oluştuğu ifade edilmelidir. Konuya ilişkin 2010 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından toplamda 445 hane ile görüşülerek yapılan bir saha araştırmasında, Sur'da yaşayan nüfusun %52'lik büyük bir kesiminin zorunlu göç yoluyla gelmiş olduğu saptanmıştır (Aslan, 2013: 312-319).

Bölgenin sosyo-ekonomik yapısı incelendiğinde ise yürütülen bir saha çalışmasında, Sur'da yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun yük taşıma ve taşeron işçiliği, işportacılık ya da berber, kasap, bakkal gibi küçük esnaf vb. alt gelir gruplarını temsil eden işlerde çalıştığı tespit edilmiştir (Arslan vd. 2016: 15). Yine 2008 yılına ait verilerde, Türkiye'de yeşil kart sahiplilik oranı %13,28 civarındayken, zorunlu göçün de etkisiyle yoksulluk oranının yüksek olduğu ilçede, bu oranın %75,6 olarak ülke ortalamasının çok üzerinde olduğu dikkat çekmiştir (Aslan, 2013: 320). Bu veriler, ilçedeki yoksulluk seviyesinin hangi düzeyde olduğunu çarpıcı biçimde göstermektedir.

Çözüm Süreci'nin sonlanmasıyla birlikte şiddet ve terör olaylarının tırmanışa geçtiği dönemde Diyarbakır'ın kalbi olarak nitelendirilen Suriçi bölgesi, uzun süren bir çatışma dönemine tanıklık etmiştir. Yaklaşık 4 ay süren çatışmalı dönemin ardından kentte onarılması güç tahribatlar oluşmuştur. Bölgede yaşanan terör ve şiddet olaylarının ardından, Sur ilçesindeki pek çok mahalle tahrip olmuş, özellikle Fatihpaşa, Hasırlı ve Dabanoğlu mahalleleri, çatışmalardan en fazla etkilenen bölgeler olarak ön plana çıkmıştır. Bu sürecin ardından, aşağıda da alıntılanıldığı gibi 2016'nın mart ayında Resmî Gazete'de yayımlanan, acele kamulaştırma kararıyla birlikte Sur'un %82'si tamamen kamulaştırılmış ve ilçedeki kentsel dönüşüm süreci filli olarak başlatılmıştır (Erdem, 2021: 28; Taş, 2022 :97).

“Diyarbakır İli, Sur İlçesinde ilan edilen riskli alan sınırları içerisinde bulunan ve ekli listede buldukları yer ile ada ve parsel numaraları belirtilen taşınmazların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından acele kamulaştırılması; adı geçen Bakanlığın 16/3/2016 tarihli ve 2988 sayılı yazısı üzerine, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 21/03/2016 tarihinde kararlaştırılmıştır” (RG, 21 Mart 2016, 8659).

Hâlihazırda çatışmalı dönemden önce, 2009 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ arasında, Fatihpaşa, Cevat Paşa, Lalebey ve Ali Paşa olmak üzere Suriçi bölgesindeki dört mahalleyi kapsayacak olan bir kentsel dönüşüm anlaşması imzalanmıştı. Ama bu mahallelerde ikamet eden nüfusun büyük bir kısmı sürece karşı çıktığı için kentsel dönüşüm projesi durdurulmuş ve askıya alınmıştı. Bu kentsel dönüşüm girişiminin ardından 2012’de, Sur ilçesi yeniden “riskli alan” olarak açıklanmış ama bu süreç de bir sonuca ulaşmamıştı. Nihai olarak, 2016 yılındaki teşebbüsle birlikte bölgedeki kentsel dönüşüm süreci fiili olarak başlatılmıştı (Arslan vd., 2016: 8).

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin en ayırt edici özelliği, sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte eş zamanlı olarak ilerlemiş olmasıdır. Kentteki hendek ve barikat olaylarının ardından başlatılan askeri operasyonların 9 Mart 2016 tarihinde sonlanmış olmasına rağmen, bölgedeki sokağa çıkma yasakları uzunca bir süre devam etmiştir. Diyarbakır Mimar, Harita ve Mühendisler Odası, 4 sene boyunca sokağa çıkma yasaklarının devam ettiği mahallelere 2020’nin ocak ayında girebilmiş ve konuya dair kapsamlı bir araştırma raporu yayımlamıştır. Raporun içeriğine bakıldığında, çatışmalı dönemle zarar gören yapıların esas yıkımının iş makineleriyle gerçekleştiği, bölgedeki dar yapılı sokakların geleneksel mimariye ters kalacak biçimde genişletildiği, yüzyıllardır muhafaza edilen otantik sokak yapısının ortadan kalktığı ve tüm bu süreçlerin denetim dışı gerçekleşmiş olduğu belirtilmiştir (“Diyarbakır’daki mimar ve mühendis”, 2020).

Görsel 1: Sur, 8 Kasım 2015-11 Temmuz 2017¹⁵

“Belki de kentler, kendilerini düzenleyen prosedürlerle aynı anda yıpranmakta, harap olmaktadır” (Certeau, 2009: 191). Certeau’nun kenti düzenleyen prosedürlerin kent üzerinde yarattığı yıkıcı etkiye ilişkin ifadeleri, yukarıdaki fotoğraflara bakıldığında, açık bir biçimde gözükmemektedir. Google Earth tarafından Suriçi bölgesinin iki yıl arayla çekilmiş olan fotoğraflarında kent yapısının ne ölçüde zarar gördüğü ve özellikle iki mahallenin neredeyse yok olduğu, araştırma katılımcılarının deyişiyle “dümdüz edildiği”¹⁶ dikkat çekmektedir. Bu araştırma kapsamında Suriçi’ne gidilip, çatışmalardan ve kentsel dönüşümden en çok etkilenen mahalle olan Hasırlı Mahallesi’nde çekilen fotoğraflar¹⁷ ise üzerinden 8 yıl geçmesine rağmen tahrip olan kent yapısının henüz onarılamadığını göstermektedir.

Bu bölümde, genel hatlarıyla ele alınmış olan Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm süreci, içerisinde politik, ideolojik, kültürel ve tabii ki rantsal olmak üzere pek çok unsur

¹⁵ (Mungay ve Günay, 2018: 761).

¹⁶ “Bu gördüğün yeşillikler (yeşil alanlar, meydanlar) eskiden hep mahalleydi, sokaktı. Bak şimdi kimse kalmamış, her yer dümdüz olmuş. Çevre ve şehircilik kendi çıkarları için Diyarbakir’in kalbini (Suriçi) şehrin her tarafına dağıttı” (K12, Hasırlı Mahallesi, 12.11.2023).

“Tarihi yok ettiler, yani dediler ki sizin tarihiniz de yok, siz de yoksunuz. Tarihin çoğunu yok ettiler, dümdüz ettiler” (K2, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023).

“Sokaklara bakıyorum, her yer dümdüz olmuş. Mesela bakıyorum, diyorum acaba hangisi babaannemin eviydi” (K11, Ali Paşa Mahallesi, 12.11.2023).

¹⁷ Bkz. Ek 2, fotoğraf 1-4.

barındırmaktadır. Fakat bu çalışma 2016 yılında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm sürecini, öncesinde yaşanan sosyolojik meselelerle ilişkilendirerek ele almaktadır. Bu bağlamda Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin, Çözüm Süreci’nin sonlanmasıyla birlikte bölgede yaşanan toplumsal sorunları çözebilmek için bir müdahale aracı olarak kullanıldığı tezi savunulmuştur.

Tema	Konu	Bağlam	Dile Getirilenler	Sessiz Kalınanlar	Yok
Disiplin ve Siyasal İktidar	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-politik	Gözetim Korku Şüphe	Siyasi düşünce	MHP ilçe binası
Güvenlik	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-politik	Uyuşturucu Hırsızlık	Terör-şiddet olayları	Karakol Ring yolu Kolluk kuvvetleri
İnsansızlaştırma ve Soylulaştırma	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-politik	Dümdüz etme Yerinden etme Orta sınıflaştırma	Lüks mağazalar ve kafeler	Toledo söylemi İnşa edilen yapı sayısı
Aidiyet ve Dayanışma	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyolojik	Komşuluk Vefa Mekânsal özlem	Uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık	Gettolaşma Komün ilişkisi
Mağduriyet ve Hak İhlali	Kentsel dönüşüm süreci	Sosyo-hukuki	Şikâyet Savaş Kurban	Şiddet olaylarının sonlanması	Yaşam koşullarındaki iyileşme
Borçlandırma ve Mülksüzleştirme	Kentsel dönüşüm süreci	Ekonomi-politik	Maddi kayıp Borç Rant	Yaşam koşullarındaki iyileşme	Deprem dayanıklı evler

Tablo 3: Kentsel Dönüşümün Söylemsel Boyutları¹⁸

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, araştırma kapsamında elde edilen veriler, temel anlamda 2 ana tema ve toplamda 6 alt tema altında tartışılmıştır. Oluşturulan bu temalar aracılığıyla Diyarbakır Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin toplumsal bağlamı ve etkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda ele alınan ilk ana tema “politik strateji aracı olarak kentsel dönüşüm” olmuştur. Bu ana tema altında ise metodoloji bölümünde

¹⁸ Metodoloji kısmında gösterilen “Kentsel Dönüşümün Söylemsel Boyutları” tablosu, bulguların analizi aşamasına geçmeden önce hatırlatma amacıyla yeniden kullanılmıştır.

detaylandırıldığı gibi “disiplin ve siyasal iktidar”, “güvenlik”, “insansızlaştırma ve soylulaştırma” olmak üzere üç alt temaya ulaşılmıştır.

4.2. Politik Bir Strateji Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm

“Kâh neo-liberal kâh teknokrat görünümeler altında, kimileyin derin çatışmalarla birlikte yeni bir şey biçimlenip yerleşiyor... sosyo-politik pratik yaygınlaşıp, belirginleşiyor: araçsal mekân, bu aracın, kullanımındaki maharet, mekânın politikleşmesi, mekânda konuşlanan stratejiler. Gelişen mekânsal pratik, veçhelerine göre pek çok isim alabilir. Hedefleri şehircilikten çok daha geniş bir mekânsal planlama şekillenmektedir. Bu planlama mekânın siyasal iktisadına gönderme yapmaktadır” (Lefebvre, 2022: 131).

Lefebvre’in politikanın ve birtakım stratejilerin egemenliği altında olarak betimlediği şehircilik tanımlaması Türkiye’deki neoliberal kentleşme politikalarında, öncü bir rol oynamaktadır. Bu kentleşme politikalarının yaşama geçirilmesi, çoğu zaman devletin özelleştirmeyi teşvik eden ve nihai olarak mülksüzleştirme ile sonuçlanan politikalarıyla gerçekleşmektedir. Yasal planlamalar ve geniş ölçekli kentsel dönüşüm projeleri ile ilerleyen bu sürecin sonunda sosyo-mekânsal adaletsizlikler ve eşitsizlikler derinleşirken, araçsallaştırmanın ve otoriterleşmenin egemenliği altında olan neoliberal kentsel yapılar güçlenmektedir (Geniş, 2020: 330-332).

Lefebvre, araçsallaştırmanın ve otoriterleşmenin hakimiyeti altında olan mekânı, “araçsal mekân” olarak tanımlamaktadır. Şehircilik hedefinin çok uzağında olan bu mekân, hâkim güçlerin kendi hegemonyalarını sağlayabilmeleri için bir strateji alanı oluşturmaktadır. Özellikle siyasal iktidarın baş aktör olduğu bu mekânsal pratikte kentler, siyaset ve ideoloji tarafından şekillenmektedir. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları altında detaylı bir şekilde tartışıldığı gibi Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinde Lefebvre’in araçsal mekân yaklaşımına dair birçok bulguya ulaşılmıştır.

4.2.1. Disiplin ve Siyasal İktidar

“Bu mahallenin eski evlerinde mahremiyet vardı. Şimdi tüm evlerin pencereleri birbirine bakıyor. Herkes birbirini görebiliyor. Mahremimiz kalmadı. Keşke evleri yeniden yıkıp, eski haline döndürselerdi” (K1, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023). Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm süreciyle birlikte inşa edilen yeni evlerde, pencerelerin birbirine baktığını ve böylece herkesin birbirini rahat bir şekilde görebildiğini ifade eden katılımcı, özel alanlarının kamusal alan tarafından gözetime tabii tutulduğunu aktararak “gözetim” ve “mahremiyet” sorunsalına dikkat çekmiştir. Oysaki geleneksel Diyarbakır evlerinin en önemli mimari özelliklerinin mahremiyet olgusu üzerine şekillenmiş olduğu bilinmektedir. Sokağa bakan yüksek duvarlı cepheler, avlu mimarili evler, avludan sokağa açılan dar ve uzun girişli kapılar, sokağa bakan az sayıda ve minimal boyutta olan pencereler, mahremiyet duygusunun Diyarbakır’ın geleneksel mimarisine yansımaları olarak okunmaktadır (Dağtekin vd. 2018: 328). Fakat katılımcının aktarımlarına göre kendi evleri de dahil olmak üzere yeni yapılan evler, bu mimari anlayışın çok uzağındadır.

Foucault, disipliner iktidarı “görünmeden görünür olma ilkesi” ile hareket eden iktidar tipi olarak tanımlamaktadır. Panoptikon kavramıyla ele aldığı bu gözetim sisteminde, insanlar sürekli olarak izlendiğini hissettiği için denetim altında tutulabilmekteydi (Foucault, 2017: 260). Bu bağlamda katılımcının ifadelerinin, Foucault’nun disipliner iktidar ve panoptikon kavramlarıyla analiz edilebilmesi mümkündür.

“Fakirlik vardı ama eskinin her şeyi çok güzeldi. Eskiden gecedan sabaha kadar sokakta oturabiliyorduk. Komşuluk ilişkilerimiz çok güzeldi mesela. Şimdi ağzımın içi kan dolu olsa, boşaltamıyorum. Kimseye bir şey söylemiyorum. Çeşit çeşit insan gelmiş buraya, kimse kimseye güvenmiyor” (K9, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

Kentsel dönüşüm sürecinin henüz tamamlanmadığı Ali Paşa Mahallesi’nde ikamet eden K9, “eski ve yeni mahalleniz arasındaki temel farklılıklar nedir?” sorusuna

verdiği cevapla eskiden fakirliğin olduğunu ama buna rağmen eskiye ait her şeyin çok güzel olduğunu ifade etmiştir. Akabinde eski komşuluk ilişkilerindeki samimiyete ve güvene atıfta bulunan katılımcı, mahallelerine çeşit çeşit insan geldiğini, kimsenin kimseye güvenmediğini ve bu sebeple de hiç kimseyle herhangi bir paylaşımda bulunmadığını “ağzımın içi kan dolu olsa boşaltmıyorum” şeklinde dikkat çekici bir biçimde tasvir etmiştir.

Castells, kapitalist disiplinin yanı sıra siyasal iktidarın müdahaleleriyle şekillenen kenti “monopolville” (tekelci kent) olarak tanımlamıştır. Kentsel yaşamın, totaliter iktidar tarafından baskılandığı bu mekân, gündelik yaşam içerisinde hissedilen gerginliğin had safhaya ulaştığı distopik bir evrene tekabül etmektedir (Castells, 2020: 63, 64). Katılımcıların aktarımlarındaki Suriçi’nin, Castells’in monopolville tanımlamasındaki gibi gerginliğin ve baskının yoğun şekilde hissedildiği bir kente dönüşmüş olduğu ifade edilebilir.

“O zaman daha güzeldi. Eskiden güven vardı, neşe vardı, huzur vardı. Şimdi kimse kimseye güvenmiyor. Herkes birbirine ajanmış gözüyle bakıyor. Bir komşuma iki kez üst üste gitsem, diyecek ki acaba bir şey mi var, niye geliyor bu bana. Eskiden öyle miydi? Komşularımızla sabahlıyorduk mahallede. Şimdi ne o huzur ne o güven ortamı var” (K10, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

Aynı soruya farklı bir katılımcı tarafından verilen cevapta, yine güven sorunsalının ön planda olduğu görülmektedir. Kimsenin, kimseye güvenmediği bu yeni yaşam alanında, katılımcının da ifadeleriyle herkes birbirine ajanmış gözüyle bakmaktadır. Katılımcılara göre, huzurun ve güvenin mevcut olduğu eski mahallelerinden, huzursuzluğun ve güvensizliğin egemenliğindeki yeni mahalleye geçiş, yaşanan kentsel dönüşüm sürecinin bir çıktısıydı. Kentsel dönüşüm sebebiyle, yıllardır birlikte yaşamış oldukları komşuları gitmiş ve yerlerini hiç bilmedikleri, tanımadıkları yabancılar almıştı. Bu ortamda kendilerini güvende hissetmediklerini belirten katılımcılar, duygu ve düşüncelerini bir başkasıyla paylaşmaktan korkar hale gelmiştir.

Yapılan görüşmeler sırasında, bazı katılımcıların sorulan pek çok soru karşısında sessiz kalmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. K7, “kentsel dönüşümün sizi etkilediğini düşünüyor musunuz?” sorusuna “*ne anlatayım ki şimdi sana*” (Ali Paşa Mahallesi, 8.11.2023) şeklinde geçiştirici bir şekilde karşılık vererek, konuşmaktan kaçınmıştır. Saha çalışması sırasında elde edilen verilere bakıldığında, paylaşılmasından endişe duyulan bu duygu ve düşüncelerin temel anlamda siyasal iktidara ve politik eğilimlerine ilişkin olduğu söylenebilir.

Görüşmeler sırasında sorulan, “kentsel dönüşüm süreci sonrasında siyasi görüşünüzde herhangi bir değişiklik yaşandı mı?” sorusuna verilen cevaplar bu açıdan oldukça dikkat çekici olmuştur: “*Yani ben asla yani... Hiç mesela, ben hiç oy kullanmadım. Desteklediğim siyasi bir kısım olmadı hiç... (Fikirlerimde) hiç değişim olmadı*” (K3, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023). Katılımcı ilk başta, yüzündeki endişe ve çekinceyle, siyasi görüşü sorulmamış olmasına rağmen “asla” ve “hiç” gibi keskin ifadelerle hiçbir siyasi partiyi desteklemediğini belirtme, araştırmacıyı bu konuda ikna etme gereği hissetmiştir. Daha sonrasında ise “fikirlerimde hiç değişim olmadı” diyerek aslında çok tabii olarak bir politik görüşe sahip olduğunu, önceki ifadeleriyle çelişkili biçimde aktarmıştır.

“*Hayır biz esnaf insan olduğumuz için işimiz esnaflıkla ilgilidir. Ne devlet tarafına ne de diğer tarafı hiçbir şekilde..., kimseye destek vermiyoruz. Biz sadece kendi çocuklarımızı, ana babamızı beslemenin derdindeyiz*” (K4, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023). Görüşmeler sırasında farklı bir katılımcı da yine benzer şekilde, siyasi olarak hiç kimseyi desteklemediklerine ve tek dertlerinin geçim olduğuna dair ifadeler kullanmıştır.

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki disiplinler stratejilere dair en dikkat çekici göstergelerden biri de Hasırlı Mahallesi’nde gerçekleştirilen saha araştırması sırasında fark edilen, mahallenin merkezi konumunda bulunan MHP ilçe binasının

mevcudiyeti olmuştur. Binanın etrafındaki parti bayrakları ve bina ile ağaç arasına asılmış olan MHP genel başkanı Devlet Bahçeli'ye ait çok sayıda fotoğrafla birlikte bu parti binasının kentin ortasındaki varlığı, Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki ideolojik ve tahakkümel ilişkilere dair önemli anlamlar içermektedir.

Görsel 2: Sur'daki MHP İlçe Teşkilatı Binası

Aşağıda son iki genel seçime ait oy oranlarına bakıldığında, MHP'nin Sur'da, siyasi olarak güçlü bir temsiliyetinin olmadığı görülmektedir. 2018 genel seçimlerinde beşinci parti olan MHP, 2023 seçimlerinde oy oranını minimal düzeyde arttırmış olmasına rağmen sıralamada altıncı partiye kadar gerilemiştir. Sur nüfusunun siyasi eğilimlerinin tamamen karşısında konumlandırılacak MHP'ye ait bu ilçe binası, siyasal iktidarların kent üzerindeki ideolojik müdahalelerine örnek olarak gösterilebilir.

	HDP/YSP	AKP	CHP	İYİP	YRP	MHP
2018	%65.61	%21.01	%1.36	%2.35	%0	%0.73
2023	%62.01	%24.68	%6.29	%2.01	%1.82	%1.05

Tablo 4: Sur'daki Siyasi Parti Oy Oranları, 2018-2023¹⁹

¹⁹ Seçim Sonuçları 2023, CNN Türk.

Castells, siyasal iktidarın kente gerçekleştirildiği sürekli müdahaleleri kentsel siyasileşme kavramıyla ele almaktadır (2020: 256-264). Bu bağlamda Sur, Castells'in işaret ettiği gibi kentsel siyasileşmenin bir örneği olarak okunabilir. Kentler, siyasal iktidarların stratejik müdahaleleriyle birlikte şekillenirken, aynı zamanda iktidar gücünün dışı vurduğu alanlara dönüşebilmektedir. Bu durum, Certeau'nun "*erkin dili kentselleşmektir*" (2009: 190) dediği noktayı oluşturmaktadır. Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki siyasal iktidar ilişkileri ve özellikle Suriçi'ndeki MHP ilçe binasının mevcudiyeti düşünüldüğünde Certeau'nun ifadeleri daha da anlamlı olmaktadır. Kentselleşmek, beraberinde iktidarın gücünün dışavurumunu getirmektedir.

Michael Bilig, *Banal Nationalism (Banal Milliyetçilik)* adlı eserinde, milliyetçiliğin yalnızca bir kimlik anlamına gelmediğini ve egemen uluslar tarafından gündelik yaşamın her alanına yerleştirilen sürekli hatırlatıcılarla birlikte, yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Bu hatırlatıcıların temel amacı, bir ulus-devlet çatısı altında yaşayan kişilerin psikolojik olarak her daim tetikte olmasını sağlamaktır. Bilig'e göre "banal milliyetçiliğin mecazi imgesi, bilinçli olarak, ateşli bir tutkuyla sallanan bir bayrak değil, kamu binasının önünde fark edilmeden dalgalanan bayraktır. Milli kimlik, tüm bu unutulmuş hatırlatıcıları kapsar" (2002: 17, 18).

Suriçi'nin merkezi konumunda bulunan, Türk Bayrağı, Atatürk posterleri ve Bahçeli'nin fotoğrafları gibi hatırlatıcılarla bezenmiş MHP ilçe binasının varlığı, Bilig'in işaret etmiş olduğu banal milliyetçiliğin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu noktada, Suriçi'nde yaşayan vatandaşlara, aslında hangi ulusun bir parçası oldukları hatırlatılmaya çalışılmış ve bu hatırlatma ile milli kimliğin Suriçi'nde yeniden üretiminin amaçlandığı ifade edilebilir. Özellikle, kentsel dönüşüm öncesinde yaşanan toplumsal olaylar ve Surluların siyasi eğilimleri gibi faktörler göz önüne alındığında, buradaki stratejik müdahaleler daha anlamlı okunabilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin katılımcılar tarafından korku, şüphe, güvensizlik ve ajan söylemleri etrafında şekillenmiş olduğu görülmektedir. Buradaki kavramların siyasal iktidarla ilişkili olduğu ifade edilebilir. Özellikle görüşme soruları içerisinde bulunmamasına rağmen katılımcıların siyasi eğilimlerini dile getirmekten çekinmeleri, bu durumu destekler niteliktedir. Saha araştırması sırasında, kentsel dönüşüm sürecine dair en dikkat çeken göstergelerden biri, ilçe merkezinde gözlemlenebilen tek siyasi parti binası olan MHP binasının mevcudiyeti olmuştur. Görüşmeler sırasında, katılımcıların ifadeleri içerisinde “yok” hükmünde olan bu parti binasının varlığı, siyasal iktidarların kent üzerindeki disiplinler stratejileri bağlamında okunabilir.

4.2.2. Güvenlik

Kentsel dönüşümün boyutlarına ilişkin hazırlanan tabloya²⁰ göre Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin ikinci teması güvenlik olarak belirlenmiştir. Hem saha araştırması sırasında katılımcıların aktarımlarında hem de politikacıların söylemlerinde mevcut olan güvenlik göstergelerine, kentsel dönüşümü başlatan imar planının²¹ içeriğinde ve STK’lar tarafından yayımlanan araştırma raporlarında da sıklıkla rastlanmıştır. Bu sebeplerle, güvenlik, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin önemli bir teması olarak ön plana çıkmış ve çalışmanın alt temalarından birini oluşturmuştur.

2016 yılında Resmî Gazete’de yayımlanmış olan acele kamulaştırma kararıyla beraber yürürlüğe koyulan “Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği” (KAİPD), 2012 yılındaki Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı’na (KAİP) yapılan revizelerle oluşturulmuştu. 2016 yılındaki revize imar planı (KAİPD), KAİP’ten farklı olarak, çok sayıda yol genişletme projesini, 6 adet yeni karakol inşası gibi düzenlemeler

²⁰ Tablo 2: Kentsel Dönüşümün Boyutları, sf. 40/49.

²¹ KAİPD (Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği).

içermekteydi. Dört Ayaklı Minare'nin de içerisinde bulunduğu Yenikapı Sokak, revize plan içerisinde Yenikapı Cadde'sine dönüştürülmüştü. Akkoç'a göre genişletilmesi planlanan dar yapılı sokakların ve yolların ilk aşamada itfaiye, ambulans vb. kamu hizmetlerine rahat bir şekilde ulaşım sağlanması gayesiyle yapıldığı ifade edilse de buralarda gerçekleştirilen düzenlemelerin temel nedeninin "inşa edilecek karakolları birbirine bağlayacak ring yolu" kurgusu olduğu düşünülmekteydi (2016: 47-50).

Revize plana bakıldığında, özellikle Hasırlı Mahallesi'ndeki değişiklikler dikkat çekmekteydi. 2012 senesine ait imar planlamasında ilkokul inşası için ayrılan parseller, yeni planlamada, güvenlik/emniyet hizmet sahası olarak revize edilmişti. Emniyet hizmet sahası olarak planlanan bölgelerin ve genişletilecek yol alanlarının içerisinde, 17'si tescilli olmak üzere toplamda 42 adet sivil mimari örneği yapının yıkılması öngörülmüş ve bu yıkımların pek çoğu da hızlı bir biçimde gerçekleştirilmişti. Sur ilçesinin kültürel ve tarihi zenginliklerine zarar vereceği gerçeğine karşın, kamulaştırma kararına bu tarz planlamaların eklenmiş olması ve sonuç olarak bu planlamalarda uygulamaya gidilmesi, "güvenlik" unsurunun revize plandaki en temel noktalardan biri olduğuna işaret etmektedir (Akkoç, vd., 2016: 48).

Akkoç'un ifadelerini destekler nitelikte Arslan da çalışmasında bu hususu vurgulamaktadır. Arslan'a göre, Suriçi'nin otantik yapısını bozan sokak genişletmeleri, buradaki kentsel dönüşüm sürecini farklı boyutlarda tartışmayı esas kılmaktadır. Kentsel dönüşüm öncesinde, belli sokaklara erişimde sorun yaşayan akrep, panzer ve TOMA gibi zor aygıtlarının, genişletilen sokaklar, yıkılarak oluşturulan yeni boş alan ve meydanlar aracılığıyla bu bölgelere çok daha rahat bir biçimde girebildiği görülmüştür (Arslan vd. 2016: 11).

Bu bağlamda Sur'da gerçekleştirilen dönüşüm süreci, kent muhalefetinin önüne geçebilmek için devasa bulvarlar inşa eden Haussmann'ın Paris'te uygulamış olduğu

kentsel uygulamaları çağrıştırmaktadır. “Haussmann, Mimar Hittorf’un yeni bir bulvarın inşası için yaptığı planı gördüğünde “bu genişlik yetmez... genişliği 40 metre almışsın, bense 120 metre istiyorum” demiş ve hazırlanan projeyi Hittorf’un suratına çarpmıştı (Harvey, 2019: 48). Lefebvre, Haussmann’ın Paris kentindeki kötü mahalleleri ıslah ederken ve geniş bulvarlar oluştururken ki temel motivasyonunun “güzel perspektifler yaratmaktan ziyade, devletin şanını ve kudretini sergilemek” olarak ifade etmiştir (Lefebvre, 2018: 34).

Harvey’e göre Haussmann’ın Paris’i yenilerken ki temel gayesi siyasal iktidar açısından tehdit olarak görülen grupların kontrol altına alınmasıydı. Tıpkı Paris’teki gibi, “Büyük Tahliyeci” namıyla tanınan Dominik Cumhuriyeti Başkanı Juan Balaguer’in 1986 yılında başladığı Santa Domingo kentini yeniden inşa sürecindeki esas hedefi de bu olmuştu. Burada çeşitli araştırmalar gerçekleştirmiş olan yetkililer amaçlanan kentsel stratejileri şu ifadelerle belirtmişlerdir: “Plan, şehrin yukarı kesimlerinde işçi sınıfı barriolarının sıkıntı yaratan unsurlarını dış bölgelere yollayarak onlardan kurtulmaktı. 1965 isyanları ile 1984 ayaklanmalarının anıları bu siyasi protesto ve muhalefet merkezini yok etmenin akıllıca olacağını gösteriyordu” (Davis, 2007: 133). Kentsel dönüşüm süreci öncesinde yaşanan şiddet olayları düşünüldüğünde, Suriçi’ndeki kentsel planlamaların tıpkı Lefebvre ve Harvey’in de işaret ettiği gibi, stratejik bir hamle olarak okunması mümkün olabilir.

Sur’un yeniden inşa sürecinde yaşanan durumlar, Sur’daki kentleşme sürecinde farklı güvenlik stratejilerinin mevcudiyetine işaret etmekteydi. Bu durum, siyasal iktidarın temsilcileri tarafından da dile getirilmekteydi. Dönemin başbakanı Davutoğlu, çatışmaların yaşandığı kentlere yönelik yaptığı açıklamada aşağıdaki ifadeleri kullanarak Sur’daki kentsel dönüşüm sürecindeki temel gayenin “güvenlik” unsuru olduğuna işaret etmiştir.

“Yeni bir güvenlik planlamasına gidiyoruz. Detaylarını Mardin'de açıklayacağım. Var olan güvenlik yapılanmasıyla bu şeylerin aşamadığı ortada. Yeni bir güvenlik yapılanmasına ihtiyaç var. Klasik güvenlik yöntemleriyle başarılı olmanız çok zor... bu şehirler 90'lı yıllarda çarpık ve kontrolsüz bir şekilde gelişen şehirler. Bu olaylar yaşanmamış olsaydı bile kentsel dönüşümün yapılması gereken yerlerdi. Sur, Silopi, Nusaybin ve benzer yerlere insanca yaşanabilecek konutlar yapılabilir. Özellikle Sur'da bir taş üzerine taş konya haberim olacak dedim. Tescilli Diyarbakır evleri, camiler, kiliseler, hanlar Diyarbakır'ın mimari dokusuna hiçbir zarar vermeden restore edilecek. Diyarbakır Sur'u öyle inşa edeceğiz ki aynen Toledo (İspanya) gibi mimari dokusuyla herkesin görmek istediği bir yer haline gelecek” (“Sur’u Toledo gibi yapacağız”, 2016).

Davutoğlu, terör ve şiddet olaylarının yaşandığı ve ardından kentsel dönüşüm sürecinin başlatıldığı şehirlere ilişkin yapmış olduğu açıklamada, klasik güvenlik yöntemleri ile başarılı olmanın çok zor olduğunu belirterek, farklı güvenlik yapılanmalarına gidileceğini ifade etmiştir. Bu ifadelerinin hemen ardından Sur, Silopi, Nusaybin vb. yerlerde başlatılacak olan kentsel dönüşüm süreçlerine atıfta bulunarak, özellikle Sur'daki kentsel dönüşüm sürecindeki hassasiyetine ilişkin ayrı bir parantez açmıştır.

Taş, Sur'daki güvenlik eksenli kentsel dönüşüm politikalarını, otoriter neoliberalizmin baskı araçları temelinde ele almaktadır. Buna göre, siyasal iktidar Sur'daki dönüşüm süreci aracılığıyla, kentte yeni güvenlik ve kontrol mekanizmaları geliştirmektedir. Böylece kendi siyasi ve ekonomi politikalarına meydan okuyan kentleri sıkı bir biçimde düzenleyip, yeniden inşa etmektedir. Bu kapsamda kentlerin yeniden inşası, ekonomik bir eylem olmanın yanı sıra otoriter neoliberalizmin politik bir çabası olarak ön plana çıkmaktadır (Taş, 2022: 85-97).

“Mekânları yeniden ihya edeceğiz. Bunu kentsel dönüşüm olarak konuşuyorlar, ben böyle demeyeceğim. Diyarbakır, Mardin, Sivas Kırşehir'de tarihi dokuyu koruyan şehir ihyası içinde olacağız. Sur'u tarihi özellikleri ile öylesine inşa edeceğiz ki bütün insanlık burada ilham alacağız” (“Başbakan Ahmet Davutoğlu”, 2016).

Davutoğlu'nun detaylarını Mardin'de açıkladığı, “güvenlik” eksenli 10 maddelik acil eylem planının²² bir maddesi yıkılan mekânların yeniden “ihya edilmesi”ne ilişkindi. Güvenlik planlamalarına ilişkin eylem planının açıklandığı toplantıda, her ne kadar “kentsel dönüşüm” olarak nitelendirilmekten kaçınılsa da hedeflenen kentsel politikalara yer verilmiş ve sahip olduğu tarihi, kültürel özellikler sebebiyle Sur'daki kentsel dönüşüm sürecine ayrı olarak atıfta bulunulmuştu. Davutoğlu'nun kentlerin yeniden inşasını, güvenlik planlamaları ile doğrudan ilişkilendirdiği bu konuşması, siyasal iktidarların mekân üzerinde gerçekleştirdiği stratejik planlamalara, Lefebvre'in tanımlamasıyla “araçsal mekân” kavramına işaret etmektedir.

“Şu 10 yılda gördüğümüz şehircilik nedir? Geniş ve çok amaçlı bir operasyon. Kendi nesnesini ve nesnelliği arayan, bunları aradığı yerde bulamayan belirsiz bir bilim. Kuşkusuz bu bir pratiktir, peki bilimsel mi orası tartışılır” (Lefebvre, 2022: 55, 56). Lefebvre'in geniş ve çok amaçlı bir operasyon olarak nitelendirdiği araçsal mekân pratiklerinin, Suriçi'ndeki kentsel planlamalar içinde de önemli bir noktayı oluşturduğu ifade edilebilir. 2016 yılında başlatılan kentsel dönüşüm sürecinin, bu süreçten hemen önce yaşanan terör olayları ile zirveye tırmanan güvenlik sorununun çözülmesi için bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Fakat ilginç bir şekilde bu mesele, sahada gerçekleştirilen görüşmeler sırasında hiç dile getirilmemiş, özellikle inşa edilen karakollara ve sokak genişletmelerine ilişkin olumlu ya da olumsuz herhangi bir söylemde bulunulmamıştır. Bu durumun, görüşme formu içerisinde “güvenlik” meselesine dair herhangi bir sorunun mevcut olmayışı ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Farklı bir perspektiften bakıldığında Suriçi bölgesinde suç oranlarının yüksek oluşunun da revize planda güvenlik unsurunun öncelenmesinde etkili olduğu ifade edilebilir. Özellikle Ali Paşa Mahallesi gibi bölgeleriyle Sur ilçesi, uyuşturucu madde

²² Güvenlik eksenli 10 maddelik terörle mücadele eylem planı (“Başbakan Ahmet Davutoğlu”, 2016).

kullanımı, satımı, hırsızlık, kapkaç vb. suç oranlarının yüksek olduğu yerlerdendir (Arslan, vd. 2016: 14). Görüşme sırasında katılımcılar tarafından da bu durumu teyit eden pek çok ifade kayıt altına alınmıştır. K10'un "burada yaşamaktan mutlu musunuz?" sorusuna verdiği cevaba bakıldığında, mahallelerindeki uyuşturucu alım ve satım suçlarının yoğunluğu sebebiyle mutsuz olduğu anlaşılmaktadır.

"Hep madde, hep madde. Bu halk, bu anneler perişandır. Bu nereye kadar sürecek. Madde kullanımı çok arttı. Eskiden içki ve esrar vardı sadece. Şimdi bonzai, kokain, kristal ne ararsan var. Bak, artık hepsinin isimlerini ezberlemişim. Gece, gündüz oğlum bana bıçak çekiyor. O olaylardan²³ sonra boşluğa düştü gençler. Eskiden de bunlar yaşanıyordu ama şu anki gibi değil" (K10, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

Yine aynı mahallede ikamet eden K9 aynı soruyu, "*kavga çok var mahallemizde, sadece bundan rahatsızım. Kavga hep vardı ama şimdiki gibi değildi. O olaylar²⁴ çok etkiledi bu gençleri, kötü şeyler kullanıyorlar (uyuşturucu kullanımı)²⁵, kötü işler yapıyorlar (hırsızlık)²⁶*", diyerek benzer bir bakış açısıyla mahallelerindeki suç olgusuna dikkat çekmiştir (Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

"Eski mahalleimde samimiyet vardı. Ama burası oraya göre daha güvenli. Eski mahalleimde suç oranı çok yüksekti. İnsanlar genellikle hırsızlıkla ve eroinle geçimlerini sağlıyordu. Yan komşum hırsızdı mesela ama bir güne bir gün bizim evimize girmedi" (K5, Yenişehir, 7.11.2023).

Konuya ilişkin K5'in aktarımlarına bakıldığında, eski ve yeni mahalleleri arasındaki temel farkın "güvenlik" olduğu görülmektedir. Eski mahallelerindeki hırsızlık ve uyuşturucu kullanımlarına dikkat çeken katılımcı, komşularının maddi geçimlerini bu suç teşkil eden işlerle sağladığından bahsetmektedir. Bu bağlamda, KAİPD'teki yol genişletmeleri ve emniyet hizmet alanı gibi revizelerin, katılımcıların söylemlerinde dile getirilen Suriçi'ndeki suç oranlarının yüksekliğiyle de ilişkili olabileceği söylenebilir.

²³ 2015 yılında başlayan hendek ve barikat olayları.

²⁴ 2015 yılında başlayan hendek ve barikat olayları.

²⁵ Araştırmacının notu.

²⁶ Araştırmacının notu.

Foucault, yönetimsellik olarak adlandırdığı modern iktidar tekniğini, güvenlik mekanizmalarının nüfus üzerinde uyguladığı güç olarak tanımlamaktadır (Taylan, 2019: 21, 22). Bu minvalde Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki güvenlik stratejilerinin, Foucault’nun “yönetimsellik” analizi ekseninde ele alınması mümkündür.

4.2.3. İnsansızlaştırma ve Soylulaştırma

Neoliberal kentleşme politikaları içerisinde önemli bir bağlamı oluşturan insansızlaştırma ve soylulaştırma, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinde de önemli temalar olarak ortaya çıkmıştır. Hem katılımcıların söylemlerinde hem de çalışma boyunca incelenen akademik yayınlar, araştırma raporları, gazete haberleri ve istatistik verilerinde kentteki insansızlaştırma ve soylulaştırma olgusuna dair pek çok göstergeye ulaşılmıştır. Bu tema altında, kentsel dönüşümün boyutları²⁷ tablosunda da belirtildiği gibi bu göstergeler detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu’nun “Sur’u Toledo gibi yapacağız” söylemleriyle birlikte ilk aşamada, bölgenin tarihi ve turistik özelliklerinin ve de bununla ilintili olarak rantal unsurların ön planda olacağı bir dönüşüm sürecinin gerçekleştirileceği belirtilmişti. Ama nihai olarak Suriçi bölgesinde bir sene içerisinde 7 bin yapı yıkılmış ve buna karşılık kentsel dönüşüm sürecinin devam ettiği 5 sene boyunca sadece 367 yapı inşa edilmişti (“Sur’da bir yılda 7 bin ev”, 2020). Yıkılanlara karşılık inşa edilen yapı sayısı arasındaki fark ve tarihi-turistik bir kent olarak Toledo taahhütü, Sur’daki kentsel dönüşüm sürecini insansızlaştırma ve soylulaştırma gibi farklı boyutlarda ele almayı gerektirmektedir.

Saha araştırması sırasında, katılımcıların söylemleri içerisinde Toledo taahhütü ve yıkılanlara karşılık inşa edilen yapı sayısı arasındaki farka ilişkin herhangi bir ifadeye denk gelinmemiştir. Bunun sebebinin, görüşme formu içerisinde spesifik olarak bu

²⁷ Tablo 2: Kentsel Dönüşümün Boyutları, sf. 40/49.

konuya işaret eden herhangi bir sorunun mevcut olmayışıyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Fakat katılımcıların aktarımlarında, “dümdüz etme”, “yerinden etme” vb. ifadelerle Sur’daki kentsel dönüşüm sürecindeki insansızlaştırma ve soylulaştırma boyutlarına işaret eden çok sayıda ifade kayıt altına alınmıştır.

“Burada fakir fukara, bir ton insan yaşıyordu. Komşularımız elektrik ve suyunu ödeyemeyen yoksul ailelerden oluşuyordu. Çok insan mağdur oldu. Herkes gitti. Bu gördüğün yeşillikler (yeşil alanlar, meydanlar) eskiden hep mahalleydi, sokaktı. Bak şimdi kimse kalmamış, her yer dümdüz olmuş.... Buralar yarım yamalak bırakıldı. Surlular, kimsesiz bırakıldı. Herkesin evi verilecek dendi ilk başta ama sonrasında herkes evsiz kaldı. Her yer boşaltıldı. Buralar hep sokak hep mahalleydi. Şimdi dümdüz olmuş” (K12, Hasırlı Mahallesi, 12.11.2023).

Sur’da gerçekleştirilen saha çalışması sırasında katılımcının aktarmış olduğu ifadeler, Glass’ın kavramına referansla kentteki insansızlaştırma stratejilerine dair önemli ipuçları vermektedir. Eskiden evlerin, sokakların ve mahallelerin bulunduğu yerler, yani belli bir nüfusun içerisinde ikamet ettiği yaşam alanları ortadan kaldırılmış ve katılımcının ifadesiyle her yer “dümdüz” edilmiş, boşaltılmıştı. Bu durumun sonucunda, ilk başta herkesin evinin verileceği sözüne rağmen, gelinen aşamada insanlar evsiz kalmıştı. Yine farklı bir mahallede görüşülen bir başka katılımcı ise benzer şekilde “sokaklara bakıyorum, her yer dümdüz olmuş. Mesela bakıyorum, diyorum acaba hangisi babaannemin eviydi.” (K11, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023) ifadelerini kullanarak ve “dümdüz” edilen mahalle imgesini ön plana çıkararak, dolaylı olarak da olsa Sur’daki insansızlaştırma politikalarına işaret etmiştir.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Hasırlı Mahallesi	5696	5599	5416	5128	4267	3177	2583	2004
Ali Paşa Mahallesi	2985	2963	2324	1711	1481	1359	1256	1225

Tablo 5: Hasırlı ve Ali Paşa Mahallesi’nin 2015-2023 Yılları Arasındaki Nüfusu²⁸

²⁸ (TÜİK, 2023).

Tablodaki TÜİK verilerine bakıldığında, katılımcıların ikamet ettiği Hasırlı ve Ali Paşa Mahallesi'ndeki nüfusun 2015 yılından 2023 yılına kadar sürekli olarak düşmüş olduğu görülmektedir. 2015 yılı ile 2016 yılları arasındaki nüfus azalışının, Çözüm Süreci'nin bitmesiyle birlikte bölgedeki siyasi tansiyonun yeniden tırmanması ve yaşanan çatışmalı dönemle ilintili olduğu düşünülebilir. Akabinde 2016 yılından sonra da devam eden nüfus azalışının kentsel dönüşüm süreci ile yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, Sur nüfusunun “insansızlaştırma” politikaları çerçevesinde azaltılmasının hedeflenmiş olduğu söylenebilir. Böylece 90'lı yıllardaki terör olayları sebebiyle yoğun bir göç alan Sur ilçesinin, 2015 yılından itibaren, kentsel dönüşüm sürecinin de etkisiyle düzenli olarak göç vermeye başladığı görülmektedir.

Yaşanan çatışmalı dönem ve sonrasında gerçekleşen kentsel dönüşüm sürecinin ardından Cemal Yılmaz Mahallesi muhtarı Topdemir, önceden 5 bin nüfusa sahip olan mahallesinin %90'ının yıkıldığını ve nüfusun büyük çoğunluğunun taşındığını belirtmiştir. Ama taşınan aileler ikamet adreslerini değiştirmedikleri için aslında büyük bir çoğunluğu göç etmiş olmasına rağmen, mahallenin nüfusunda herhangi bir değişiklik yokmuş gibi gözükmektedir (Erdem, 2021: 51). Topdemir'in bu açıklamaları, TÜİK verilerinin de gerçeği birebir yansıtmadığını ve kentsel dönüşümün yaşandığı bölgelerdeki nüfus azalışının, görünenin çok daha ötesinde olduğuna işaret etmektedir.

Neoliberal kentleşme süreçleri içerisinde kritik bir rol oynayan insansızlaştırma stratejileri, çoğu zaman soylulaştırma süreciyle eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Temel anlamda soylulaştırma (gentrification), kentsel dönüşüm süreciyle kent merkezinde ikamet eden yoksul kesimin yerinden edilmesini ve yerlerine üst sınıf mensuplarının yerleştirilmesi sürecine denk gelmektedir. Kültürel dönüşümle doğrudan ilişkili olan bu sürecin sonunda kent yoksulları, yaşam alanlarını terk etmek durumunda bırakılmakta ve konut, barınma vb. temel haklarından mahrum kalmaktadır (Arslan vd., 2016: 20).

Glass, soylulaştırmanın toplumun kriminalize edilen farklı kesimlerinin kent merkezinden sürülmesi anlamına gelen “yerinden etme” sürecine tekabül ettiğini ve bir mahallede başlayan soylulaştırma pratiklerinin o mahallenin toplumsal karakteri ve yapısı tamamen dönüştürülünceye kadar devam ettiğini belirtmiştir (2006: 20-23). Suriçi’nde ikamet edenlerin sınıfsal olarak alt gelir grubuna mensup ve hem adli hem de siyasi açıdan suçlulaştırılmış profillerden oluşması, buradaki soylulaştırma ve insansızlaştırma stratejilerini daha anlaşılır kılmaktadır.

Suriçi’ndeki saha araştırması sırasında, katılımcılar tarafından soylulaştırma olgusuna işaret eden pek çok ifade kayıt altına alınmıştır. “Sizce 2016 yılında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm sürecinin temel amacı neydi?” sorusuna bir katılımcının verdiği cevap şu şekilde olmuştur. “*Amaç bizleri buradan atıp, zenginleri buraya yerleştirmektir*” (K4, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023). Bir başka katılımcı, “*malımızı, mülkümüzü almak için, bizi buradan çıkartmak için yapıldı herhalde. Amacı bilmiyorum.*” (K9, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023) diyerek, aynı soruyu benzer bir bakış açısıyla yanıtlamış ve hem mülksüzleştirme hem de soylulaştırma sürecine atıfta bulunmuştur.

Katılımcılar kentsel dönüşüm sürecinin temel amacını, mahallelerinden çıkartılmaları ve yerlerine üst gelir sınıfına mensup kişilerin yerleştirilmesi olarak ifade etmiştir. Görüşmeye katılan farklı bir katılımcı yaşanan durumu şu şekilde açıklamıştır. “*Sur, sabah yemeği olup, akşam yemek bulamayanların yeri idi. Sur, fakirlerin eviydi. Şimdi öyle değil*” (K5, Yenişehir, 7.11.2023). Sur’da gerçekleştirilen saha araştırması sırasında, katılımcıların söylemlerindeki soylulaştırma göstergelerini destekleyecek nitelikte gözlemler de yapılmıştır. Katılımcının ifadesiyle sabah yemeği olup, akşam yemek bulamayanların, fakirlerin evi olan Sur, kentsel dönüşüm süreci ile birlikte kafelerin ve lüks markaların vitrinleriyle süslendiği bir tüketim-gösteri merkezine

dönüştürülmüştür.²⁹ Fakat gerçekleştirilen görüşmeler sırasında, Suriçi’ndeki lüks marka vitrinlerine ve kafelere ilişkin sessiz kalındığı belirtilmelidir.

Suriçi’nde yaşanan bu dönüşümler, kentteki orta sınıflaştırma politikalarına da eğilmeyi gerektirmektedir. Genç’in yorumuyla, çoğu kez, modern bir şehirde yaşayan orta sınıf mensubu grupların denetim altına alınması, maddi kaygıları olmayan muhalif grupların denetim altına alınmasına kıyasla daha kolaydır (Genç, 2016: 22). Bu minvalde orta sınıflaştırma politikası, siyasal iktidarın kentsel dönüşüm aracıyla gerçekleştirdiği Suriçi’ndeki disiplinler ve denetimsel stratejilerinden biri olarak okunabilir.

“Evime 50 bin TL değer biçtiler. Şu an yapılan evlerin fiyatı 300 ile 500 bin TL arasında. Bana verdikleri 50 bin TL ile nasıl ev alayım? Bu evler Sur mağdurları için değil, zenginler için yapılıyor” (“Sur’da bir yılda 7 bin ev”, 2020). Kentsel dönüşüm sürecinde evi kamulaştırılan kişi, kamulaştırma kapsamında verilen rakamlar ve yeni yapılan evlerin fiyatlarına dikkat çekerek, bu evlerin Sur mağdurları için değil zenginler için yapıldığını aktarmıştır. Diyarbakır Mimarlar Odası eski başkanı, Şerefhan Aydın, Suriçi bölgesinde yaşayan %95’lik büyük bir kesimin eski mahallelerine dönme isteklerinin olduğunu ama bu durumun artık pek olanaklı olmadığını ifade etmiştir. Aydın’a göre Sur’un demografik yapısı değiştirilmiş ve bölgede yeni yapılan yapılar “Diyarbakır’ın özellikle de Sur’un özgün kent mimarisine yabancı, kimliksiz, 'modern', 'soylulaşmış' bir kent inşa etmek” amacıyla inşa edilmişti (“Sur’da bir yılda 7 bin ev”, 2020). Sur’daki kentsel dönüşüm sürecindeki bu göstergelerin, Lefebvre’in “homojen mekân” kavramsallaştırmasıyla analiz edilmesi mümkündür. Lefebvre’e göre kent,

“Şiddetin ve savaşın ürünü olarak siyasaldır ve bir devlet tarafından kurumsaldır. İlk bakışta, homojen gözükür; gerçekten de direnen ve tehdit eden her şeyi, kısaca söylersek farklılıkları yerle bir eden güçlere alet olur. Bu güçler geçtikleri her yeri un ufak ederler, ezerler; homojen mekân, bir marangoz rendesi, bir buldozer ya da bir savaş arabası olarak onlara hizmet eder. Bu araçsal homojenlik yanılısama

²⁹ Bkz. Ek 2, fotoğraf 7,8.

yaratır ve mekânın ampirik tarifi, araçsallığı -bu haliyle kabul ederek- kutsar” (Lefebvre, 2014: 292).

Lefebvre’e göre siyasal iktidar, kent içerisinde kendi gücü için tehdit olarak gördüğü her şeyi, daha doğrusu tüm farklılıkları bir “buldozer” aracılığıyla yok etmektedir. Bu şekilde, içerisinde yaşanan heterojen yaşam alanları homojenleştirilmekte ve soyut mekân somut mekâna dönüştürülmektedir. Sığ bir rasyonelliğin egemenliği altında olan soyut mekânda, devlet tarafından, Haussmann’ın öncüsü olarak kabul edildiği, çok kaba ve otoriter bir mekân pratiği sergilenmektedir. Siyasal iktidar, soyut mekânı toplumsal düzenin sağlanması için politik bir aygıt olarak gördüğü için sürekli olarak mekânın üretimine müdahalelerde bulunur. Bu müdahalelerle birlikte daha da siyasileşen mekân, yoğun çelişkilerin gerçekleştiği stratejik bir alana dönüşür (Ghulyan, 2017: 13-17).

“Haussmann ne istedi? Taburların ve arabaların dolaşımı için, mitralyöz ateşleri için geniş yollar açmak. Emekçileri merkezden uzağa, çeperlere, müstakbel banliyölere atmak. Mekânın çelişkisi mi? Evet! O zamandan beri strateji, politik kentsel merkezi, karar merkezini tahkim etmeyi amaçlıyor. Aynı zamanda onu bozuyor, merkez olarak tahrip ediyor” (Lefebvre, 2022: 130).

Daha önce de belirtildiği gibi Lefebvre’e göre Haussmann’ın Paris’te gerçekleştirdiği planlamaların amacı, geniş yollar inşa ederek, askeri müdahalelerin daha rahat yürütülebileceği yeni bir kentsel form yaratmak ve bununla birlikte emekçileri kent merkezinden alıp, kentin çeperlerinde bulunan bölgelere yerleştirerek, bir anlamda kentsel bir kontrol mekanizması sağlamaktır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm süreci öncesindeki hendek-barikat olayları ve bununla yakından ilişkili olarak kriminalize edilen Suriçili kimliği göz önüne alındığında, çalışmanın bu bölümünde ele alınan soylulaştırma ve insansızlaştırma göstergeleri daha anlam kazanmaktadır. İlk örnekleri Paris’te olduğu gibi, siyasal iktidarın Suriçi’nde gerçekleştirdiği müdahalelerdeki ana amacının kentsel bir kontrol mekanizması yaratmak olduğu söylenebilir.

4.3. Kentsel Dönüşümün Sosyo-İktisadi Boyutu

Neo-Marksist kent kuramı temsilcileri, mekânın kolektif bir ürün olarak kompleks bir yapıda olduğunu, bu sebeple saf ekonomistik bir yaklaşımla ya da tek boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmaması gerektiğini savunmaktadır (Castells, 2020; Harvey, 2019; Lefebvre, 2022). Suriçi’nde gerçekleştirilen saha çalışması sırasında, katılımcıların söylemlerinden yola çıkılarak ulaşılan bulgular, neoliberal kentleşme süreçlerinde neo-Marksist kent kuramlarının bütüncül ve çok boyutlu bakış açısının önemini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında, kentsel dönüşümün boyutları tablosunda³⁰ da tasnif edildiği gibi “aidiyet ve dayanışma”, “mağduriyet ve hak ihlali”, “borçlandırma ve mülksüzleştirme” alt temaları altında, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin sosyo-iktisadi boyutu, eleştirel bir perspektifle ele alınmıştır.

4.3.1. Aidiyet ve Dayanışma

“Burayı çok seviyorum, Diyarbakır bizim memleketimiz, Sur bizim memleketimiz. Mesela İstanbul’a gitsem yaşayamam orada. Vatanımda olma hissini çok seviyorum, köklerimin üstündeyim. Kürsümü evimin önüne atıyorum mesela, küçede oturuyorum. Komşularım geliyor, onlar gelince dünya benim dünyam oluyor. Apartman hayatı öyle mi, kimse kimseyi tanımıyor” (K9, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

Aidiyet ve dayanışma, Suriçi’nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm sürecinin bir diğer önemli ikili teması olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle katılımcıların söylemleri içerisinde çok sık tekrar eden aidiyet ve dayanışma göstergeleri ile kentsel dönüşüm sürecinin temel anlamda zarar verdiği değerlere işaret edilmektedir. Yapılan alan araştırması sırasında sorulan “Suriçili olmak sizin için ne anlam ifade etmektedir?” sorusuna, K9 tarafından verilen cevap bu anlamda dikkat çekici olmuştur. Katılımcı, Diyarbakır/Sur’u yaşadığı bir mekân olmanın çok ötesinde vatanında olma hissiyatıyla özdeşleştirmiştir. Memleket, kök, vatan kavramlarıyla mekâna olan aidiyetini ifade eden

³⁰ Tablo 2: Kentsel Dönüşümün Boyutları, sf. 40/49.

katılımcı, bu duyguları hissettirmeyeceğini öngördüğü için İstanbul’da yaşamayacağı örneğini vermiştir. Ardından Suriçi’ndeki komşuluk bağlarının gücünü aktaran K9, bu bağların apartman hayatında mevcut olamayacağını belirterek, müstakil yaşam tarzını olumlamıştır.

“Yani insanın alıştığı toprağın üzerinde olması mutluluk veriyor. Başka bir yerdeyse zaten insan huzurunu bulamaz” (K3, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023).

“Burada yaşamaktan çok mutluyum, burası benim mahallem, benim toprağım. Babamın ve dedemin kundağa açıldığı yer, daha nasıl anlatayım ki?” (K12, Hasırlı Mahallesi, 12.11.2023).

“Ben burada doğup, büyüdüğüm için buradan çıkamıyorum. Başka bir yerde kendimi yabancı gibi hissediyorum” (K11, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

Aynı soruya farklı katılımcılar tarafından verilen cevaplara bakıldığında, toprak, huzur, mutluluk, baba-dede(ata) gibi aidiyet teması etrafında sınıflandırılabilir kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle K11’in “*başka bir yerde kendimi yabancı gibi hissediyorum*” sözleri ile Suriçili olmanın katılımcıların nezdindeki önemi dikkat çekmektedir. Bu minvalde, katılımcıların söylemlerinde, bir kentlilik bilincinin inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

Harvey’e göre kent ister gönüllü ister gönülsüzce olsun farklı sınıf ve türden insanların bir araya gelerek müşterek bir yaşamı kurduğu mekândır (Harvey, 2019: 117). Mekânın müşterek kullanımı, aynı mekân içerisinde yaşayan insanların arasında kuvvetli bağların oluşmasını sağlamıştır. İnsanların birlikte yaşayabilmesinin en önemli etkeni, bu kolektif duygu ve bilinç halidir. Mekân içerisindeki kolektif bilincin inşa edilmesinde, gelenek, görenek, ortak hafıza, inanç, kültür, değer vb. unsurlar etkili olmuştur. Bu unsurlar aracılığıyla oluşan kolektif bağlar, mekân içerisindeki bireyler tarafından sürekli olarak üretilmektedir (Uyanık, 2023: 491). Suriçi’ndeki katılımcıların ifadeleri, mekân içerisinde inşa edilen kolektif değerlerin söylemsel tezahürü olarak okunabilir.

“Eskiye çok arıyoruz. Bizim eski komşuluk, eski arkadaşlık, eski ahbablık diye bir şey kalmadı. Söylediğim gibi eskiden hangi kapıyı çalsak, o gece orda kalabiliyorduk. Orda yatabiliyorduk, iç içe. Kızlı, erkekli, fark etmiyor ha yani. Yani mesela bu iki kapı yan yanadır, bu kapıyı çaldığımız zaman kızlı, erkekli yan yana yatıyorduk. Çirkeflik yoktu, komşuluk vardı. İstedğin kapıyı çalardın, suyunu isterdin, yemeğini yerdin. E şimdi binalara vermişler herkesi, binalarda kapı komşu birbirini tanımıyor. İşte, Suriçi’nin o kültürü, güzelliği vardı. İnsanların güzelliği vardı...” (K4, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023).

Saha çalışması sırasında sorulan “eski mahalleniz ve şu anda yaşadığınız (kentsel dönüşüme uğramış) yer arasındaki temel farklılıklar nelerdir?” sorusuna verilen cevaba bakıldığında, komşuluk, arkadaşlık, ahbablık gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kavramlarla eski ve yeni Suriçi arasındaki en temel farkın “dayanışma” olduğu belirtilmiştir. Herkesin birbirini tanıdığı, birbirine yardım ettiği, kızlı-erkekli bir arada zaman geçirebildiği bu mekânda bir “Suriçi kültürü”nün mevcudiyetinden bahsedilmiştir. Yine aynı soruya farklı bir katılımcı “*Eski mahallemizde komşuluk ilişkilerimiz çok güzeldi çok sıcaktı. Herkes birbirini tanıyordu. Şimdi kapımızı kapatıyoruz ve sonrasında kimse kimseyle muhatap olmuyor*” (K1, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023) diyerek, eski mahallelerindeki dayanışma ruhuna atıfta bulunmuştur.

Chomsky’e göre bireyci toplum anlayışının egemenliği altında olan neoliberal siyasetin en önemli hedeflerinden biri, temel insan içgüdülerinin, sempati, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma gibi duyguların ortadan kaldırıldığı bir toplum inşasıdır. Yani toplumsal dayanışmanın kırılmasıdır (2018: 159-161). Neoliberal kentleşmenin en önemli araçlarından olan kentsel dönüşümün, Suriçi’nde yarattığı etkinin de benzer olduğu söylenebilir. Katılımcıların ifadeleriyle, insanların birbirini tanımadığı, komşuluk bağlarının köreldiği, samimiyetin ve vefanın yok olduğu yeni Suriçi’nde artık kimse kimseyle muhatap olmamaktaydı. Kentsel dönüşüm süreciyle birlikte yaşanan bu değişimler, neoliberal kentleşme süreçlerinin eksiksiz bir ifadesi olarak okunmaktadır.

Genç, Suriçi gibi Kürt hareketinin örgütlenme sürecindeki en militarist alanlarını oluşturan mahallelere yönelik devamlı olarak inşa edilen güvenlik söylemleriyle asıl amaçlanan noktanın “kent yoksullarının maddi varlıklarının dağıtılması ve nihayetinde bir arada hareket etme kapasitelerinin sınırlandırılması” olduğunu ifade eder (2016: 22). Bu durum, neoliberal siyasetin ve şehirciliğin temelini oluşturan “gayri siyasileştirme” kavramına denk düşmektedir. Güvenlik söylemleri ile yeniden inşa edilen kentlerde, kentin dışlanan kesimlerinin sahip olduğu sosyalizasyon ağları ve kolektif eylem bilinçleri de ortadan kalkmaktadır (2015). Bu bağlamda katılımcıların genel aktarımlarının Genç’in işaret ettiği “gayri siyasileştirme” sürecine karşı, bir tepki üzerinden oluştuğu görülmektedir.

“Şimdiki hayatımız iyi ama eski mahallemiz güzeldi. Birbirimizi tanıyorduk, dışarıya çıkıyorduk. Şimdi akşama kadar evdeyiz, 24 saat boyunca evdeyiz. Belki arada bir parka bir yere misafirliğe gideriz. Onun dışında evdeyiz. Surdayken kendimize avluya çıkıyorduk, birbirimizin yanına gidiyorduk. Yani birbirimizi tanıyorduk. Burada kimse kimseyi tanımıyor, vallahi komşu komşuyu tanımıyor” (K6, Yenişehir, 7.11.2023).

“Eski Sur’da herkes evinin önünde oturuyordu. Yeni yapılan evlerde kimse kapı önüne bile çıkmıyor. Yeni komşularımız, eski komşularımız gibi değil. Onlar bize kapılarını bile açmaz (yeni yapılan evlerdeki komşular)³¹. Ama biz öyle değiliz” (K9, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

K6 ve K9’un eski ve yeni mahalleleri arasındaki temel farklılığın ne olduğu sorusuna verdiği cevaplarda da “komşuluk” ve de mekânsal özlem” önemli kavramlardan olmuştur. Eski Sur, herkesin birbirini tanıdığı, komşuluk bağlarının sıkı olduğu bir yerken, yeni Sur kimsenin kimseyi tanımadığı, birbirine kapı dahi açmayacak yabancıların bir arada yaşadığı bir kente dönüşmüştür. Katılımcılara göre 2016 yılındaki kentsel dönüşüm sürecinin temel amacı, komşuluk ilişkilerinin ve dayanışma ruhunun böylesine güçlü olduğu “Suriçi kültürü”nün ortadan kaldırılmasıydı.

³¹ Araştırmacının notu.

Gottdiener, bir toplumu ve de yaşam biçimini değiştirmenin yolunun, toplumun içerisinde yaşadığı mekânları değiştirmek ve dönüştürmekten geçtiğini savunmaktadır. Yani yeni toplumsal ilişkiler, yeni bir mekânın inşasıyla mümkün olabilir (2001: 262). Suriçi’ndeki dönüşüm sürecinin Gottdiener’in işaret ettiği inşa süreciyle gerçekleştirildiği söylenebilir. Görüşmeler sırasında sorulan “sizce Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin temel amacı neydi?” sorusuna verilen cevap bu açıdan önemli anlamlar içermektedir. “*Bilinçli bir dönüşümdü. Samimiyetimiz, vefamız, komşuluğumuzun hepsi gitti. Amaç bu güzellikleri ortadan kaldırmaktı*” (K5, Yenişehir, 5.11.2023). K5’in ifadelerine bakıldığında kentsel dönüşümün esas amacı, Suriçi’nin sahip olduğu dayanışmacı kültürün ortadan kaldırılması olduğu görülmektedir.

“şehir bir yapıttır: basit bir maddi üründen ziyade sanat eserlerine yakındır. şehrin üretimi ve şehir içinde de toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimidir. şehrin bir tarihi vardır; o bir tarihin, yani tarihsel koşullar içinde bu eseri gerçekleştiren gayet belirli insan ve grupların yapıttır” (Lefebvre, 2020: 64).

Lefebvre’e göre mekân toplumsal bir üretimdir. Bir kenti inşa eden ve üreten şey, o kent içerisinde yaşayan toplulukların sosyal ilişkileridir. Bu sebeple kent bir maddi üründen ziyade, içerisinde insana dair dokunuşların olduğu bir sanat eserine daha yakın olarak konumlandırılabilir. Lefebvre gibi Castells de mekânı, kompleks toplumsal ilişkiler tarafından şekillenen, kolektif bir üretim olarak ele almaktadır (2020). Suriçi, Lefebvre ve Castells’in işaret ettiği gibi toplumsal ilişkilerle üretilen bir mekân olarak ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların söylemlerinde samimiyet, vefa, komşuluk, ahablık, güzellik ve huzur gibi kavramlarla tasvir edilen kentin, kentsel dönüşüm süreciyle beraber bu özelliklerinden yoksun bırakıldığı görülmektedir. Lefebvre’in analiziyle Suriçi’nin bir yapıttan ziyade basit bir ürüne dönüştürüldüğü ifade edilebilir.

“Ben apartmanda oturamam, yaşayamam. Mesela hastalansam ya da başıma bir şey gelse komşularım ailemden önce geliyor yanıma. Sur’u çok seviyorum, çok rahatım. Canım nasıl isterse öyle yaşıyorum burada. Kimseye bir şeyin hesabını vermiyorum” (K9, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

Suriçi’nde gerçekleştirilen saha çalışması sırasında kayıt altına alınan ifadeler, kentsel dönüşüm süreciyle aidiyet ve dayanışma kavramlarının içinin boşaltıldığına işaret etmektedir. Bu noktada, dışarıya karşı dışlayıcı bir tutumun ama içeride samimiyetin ve dayanışmanın egemenliği altındaki bir kent kimliği imajının oluşturulduğu görülmektedir. Katılımcıların aktarımlarındaki bir diğer önemli nokta, Suriçi’nde aile gibi birincil bağlardan ziyade, komşuluk, arkadaşlık, ahabalık vb. ikincil bağların güçlü olmasıdır. Fakat katılımcıların ifadelerindeki “Suriçi kültürü”nün, dayanışmacı bir yapının daha ötesinde bir “komün” yaşantısının göstergesi olduğu da belirtilmelidir. K9’un “Suriçi’nde yaşamaktan mutlu musunuz?” sorusuna verdiği cevap bu açıdan dikkat çekicidir. Komşularının, ailesinden önce geldiğini belirten katılımcı, burada canı nasıl isterse öyle yaşadığını, kimseye yaptığı hiçbir şeyin hesabını vermediğini ve bu sebeplerle Sur’u çok sevdiğini aktarmış ve bir anlamda Suriçi’nde inşa edilen komünal yapının göstergelerine işaret etmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, katılımcıların aktarımlarında komşuluk, vefa, huzur, dayanışma gibi kavramlarla olumlanan bir “Suriçi kültürü” söyleminin inşa edildiği görülmüştür. Fakat Suriçi kültürünün, içerisinde olumsuz olarak nitelendirilebilecek pek çok unsur barındırdığı da ifade edilmelidir. Özellikle bu noktada, kentteki uyuşturucu alım ve satımı, hırsızlık ve terör gibi boyutların göz ardı edildiği ve katılımcıların bu konuda sessiz kaldığı gözlemlenmiştir.

4.3.2. Mağduriyet ve Hak İhlali

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm süreci, pek çok mağduriyet ve hak ihlalinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun en dikkat çeken örneklerinden biri Suriçi bölgesinde çok uzun yıllar süren sokağa çıkma yasaklarıdır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nın (TİHV) yayımladığı rapora göre, 28 Kasım 2015 tarihinde Sur ilçesinin Cevatpaşa, Dabanoğlu, Savaş, Hasırlı, Fatihpaşa ve Cemal Yılmaz mahallelerinde

başlatılan ve nihai olarak beş yılı aşkın bir süre devam eden sokağa çıkma yasakları “dünya tarihinin en uzun süren sokağa çıkma yasağı” olma özelliğine sahip olmuştur (Erdem, 2021: 48). Kentsel dönüşüm süreciyle eş zamanlı olarak ilerlediği bilinen yasaklarla birlikte, bölge halkının çok uzun yıllar boyunca evlerine ve mahallelerine girememeleri, Suriçi’nde yaşanan mağduriyet ve hak ihlallerinin hangi boyuta ulaştığını net bir biçimde göstermektedir.

21 Mart 2016’da Resmî Gazete’de yayımlanan acele kamulaştırma kararıyla başlatılan kentsel dönüşüm sürecinde önemli olan bir diğer husus, sürecin katılımcılık ilkesinin göz ardı edilerek gerçekleşmiş olmasıdır. Yerel idarelere, sivil toplum örgütlerine, halka danışılmadan ve şeffaflığın çok uzağında ilerleyen bu süreç, Diyarbakır için büyük önem taşıyan bir girişimde halk desteğinin eksikliğine ve hatta tepkisinin oluşmasına neden olmuştur. Suriçi’nde ikamet eden vatandaşların süreçten dışlanmış olması sebebiyle, kentsel dönüşüm sürecinin “katılımcılık ve yerellik” ilkesiyle uyuşmayan bir örnek teşkil ettiği ve bu durumun pek çok mağduriyete neden olduğu belirtilmelidir (Karaarslan, 2018: 369, 370).

“Evimizi zorla aldılar. Kimse evini isteyerek vermedi. Mahkemelik olduk. Hiç kimse doğru düzgün para almadı. Amcam kendi evinde oturuyor (eski evinin yerine yapılan evde). Ama kendi evinde kiracı olmuş... evlerimiz ellerimizden zorla alındı. Bunu hiçbir zaman unutmayacağım. Hiç kimseye güvenmiyorum” (K11, Ali Paşa Mahallesi, 12.11.2023).

K11’in işaret ettiği zorla tahliye ve kamulaştırma sürecine dair ifadeler, Suriçi’ndeki kentsel dönüşümün katılımcılık ve yerellik ilkelerinin karşısında konumlandırılacak bir süreçle yürütüldüğünü göstermektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT) Genel Başkanlığı Türkiye Temsilcisi Baysal, insanların rızalarının dışında gelişen zorla tahliye durumlarının bir insan hakkı ihlali olduğunu ifade etmiştir. Bu hak ihlali, beraberinde başta yaşam hakkı olmak üzere,

konut, beslenme gibi pek çok hak ihlaline ve nihai olarak yoksulluk sorununa yol açmaktadır (Erdem, 2021: 34).

“Kentsel dönüşümde bizim evimizi yıkmadılar ama hayatımızı yıktılar. Çok etkilendik. Hayatımız alt üst oldu, psikolojimiz bozuldu. Olaylardan sonra evlerimizi bırakıp, gittik. Döndüğümüzde kapılarımız kırılmıştı. Eşyalarımız çalınmıştı. Elektriksiz, susuz yaşadık ne kadar. Olaylarda mahallemiz ve evimiz dağıldı, kentsel dönüşümle tamamen yok oldu. Her gün sabahtan akşama kadar ağladık. Güvercin besliyorduk damamızda, belki 100 tane vardı. Geldiğimizde hepsi gitmişti... Çocuklarımın psikolojisi etkilendi. Çocuğum madde bağımlısı oldu. Her gün polisler evimize geliyor, her gün kavga, her gün savaş. Bu mahalleye bir gün savaş geldi, o savaş o gün bugündür benim evimden çıkmamış” (K10, Ali Paşa Mahallesi, 11.11.2023).

K10, “kentsel dönüşüm sürecinin sizi etkilediğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verdiği cevapta, “psikolojimiz bozuldu”, “hayatımızı yıktılar”, “çocuğum madde bağımlısı oldu” gibi ifadelerle yaşadıkları mağduriyet durumunu aktarmaya çalışmıştır. Evlerinin yıkılmadığını belirtse de ve yaşanan çatışma dönemi ve ardından gelişen kentsel dönüşüm süreciyle hem mahallelerinin hem de kendi hayatlarının da yıkıldığını ifade etmiştir. Alıntıda da belirtildiği gibi katılımcı, çocuğunun madde bağımlısı olmasını dahi “bu mahalleye bir gün savaş geldi, o savaş o gün bugündür benim evimden çıkmamış” diyerek hem çatışma döneminin hem de kentsel dönüşüm sürecinin yarattığı manevi boşluk ile ilişkilendirmiştir.

“Kentsel dönüşüm sürecinde psikolojimiz alt üst oldu. Çocuklarımın eğitim hayatı alt üst oldu. Evimiz kentsel dönüşüme sokulduğunda tek parça eşyamızı alamadık. Buradaki dönüşüm zorla yapıldı, devlet çık dedi, biz de çıkmak zorunda kaldık. Mahalleden çıktığımızda dışarıdan da Surlulara ev verilmedi. Siz olayların içinden geldiniz diyorlardı bize. Sanki her şeyi biz yapmışız gibi. Güç bela geçici bir yer bulduk ve oraya yerleştik. 5 yılın sonunda da mahallemize geri döndük” (K1, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023).

Yukarıda da alıntılандığı gibi bir başka katılımcı aynı soruyu, yine etkilenen psikoloji, iktidar eliyle zorla yürütülen kamulaştırma sürecine dair ifadelerle cevaplamıştır. K1’in söylemlerinde önemli olan bir diğer nokta, kriminaleştirilen Surlu kimliğine dikkat çekerek, işaret ettiği mağduriyet durumudur. “Siz olayların içinden

geldiniz” denilerek, terör olayları ilişkilendirildikleri anlaşılan bölge halkının, bu sebeple barınma ve konut sorununu çözmekte zorluklar yaşamış olduğu görülmektedir.

Eski mahallem ile yeni mahallem arasında manevi olarak çok fark var. Ama yaşanan söz konusu mağduriyetten sonra hiçbir şeyin önemi yok. Eskiden çok güzeldi, eski komşularımızı, eski günlerimizi çok arıyoruz. Yaşadığım manevi boşluğu size anlatamam. Şu anda kendi memleketimi güzel bir şekilde temsil edemiyorum (K12, Hasırlı Mahallesi, 12.11.2023).

K12'nin, “eski ve yeni mahalleniz arasında ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?” sorusuna verdiği cevaba bakıldığında, eski ve yeni mahallesi arasında manevi açıdan büyük çok farklılıklar olduğunu ama yaşanan mağduriyetten sonra manevi boşluk da dahil olmak üzere hiçbir şeyin önemi olmadığını aktararak, kentsel dönüşüm sürecinin yaşattığı dönüşümü temel olarak “mağduriyet” kavramıyla ilişkilendirmiştir.

Neo-Marksist kent kuramcıları, kentin içerisinde yaşayanların rızası dışında gerçekleşen kentleşme süreçleri sebebiyle, yaşadıkları kent üzerinde söz sahibi olamayan ve çeşitli hak ihlallerine uğramış olan kişilerin yaşadığı durumu “kent hakkı” kavramıyla ele almaktadır. Lefebvre'in “bir çılgılık ve talep” (2018: 132), Harvey'in toplumun %99'unun sahip olmadığını belirttiği ve “şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkı” olarak tanımladığı kent hakkı, neoliberal kentleşme politikaları aracılığıyla da çok sık olarak ihlal edilmektedir. Öyle ki, Robert Ezra Park, kent hakkını “insan hakları içinde en değerli, fakat bir o kadar da ihmal edilmiş olanı” olarak tanımlamıştır (Harvey, 2019: 44). Özellikle kentsel dönüşüm yoluyla gerçekleştirilen bu süreç, sosyolojik, politik ve ekonomik anlamda önemli problemlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Sur'da 2016 yılında başlatılan ve hâlâ devam eden dönüşüm sürecinde yaşanan mağduriyetlerin, kent hakkı ihlaline yol açmış olduğu görülmektedir.

“Bu evi zar zor aldık, oturma eylemi yaptık, basın açıklaması yaptık. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na gittik. Devlet evimizi zorla bizden alıp, başkalarına, yabancılara satmak istedi ama izin vermedik” (K1, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023).

“Evimizi kolay kolay alamadık, çevre ve şehircilik evlerimizi vermiyordu. Sözleşmelerimizi tek taraflı feshettiler. Zorla, bin bir mücadele ile aldık evlerimizi” (K12, Hasırlı Mahallesi, 12.11.2023).

“Cumhurbaşkanı buraya ilk geldiğinde Sur, Sur halkınındır dedi. Ama burada büyük bir peşkeş çekildi. Hayır efendim Sur’daki evler sizlere verilmiyor. Biz baktık hak, hukukumuz gidiyor, daha sonra toparlandık. Büyük bir mücadelenin ardından aldık. Yoksa buradaki, bu dayımızı da³² belki burada görmezdik. Tek tük komşumuz var, belki onları da burada göremeyebilirdik” (K3, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023).

Suriçi’ndeki saha çalışması sırasında yapılan görüşmelerde katılımcılar, yaşadıkları mağduriyet ve uğradıkları hak ihlallerinin yanı sıra bu durumu aşabilmek için verdikleri hak mücadelelerinden de sıklıkla örnekler vermiştir. K1, evlerinin ellerinden zorla alınma teşebbüsüne karşı yaptıkları basın açıklamalarından ve oturma eylemlerinden, K12, sözleşmelerinin tek taraflı feshedilmesine karşılık, göstermiş oldukları dirençle evlerini yeniden alma süreçlerinden, yine K3 yürüttükleri hak mücadelesinden bahsetmiştir.

Harvey, kentleşme süreçleri içerisinde önemli bir bağlamı oluşturan kent hakkı ihlaline karşı, kentsel bir mücadelenin örgütlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kent hakkını, kapitalist birikim rejimi çerçevesinde ele alan Harvey’e göre içerisinde yaşadığımız yaşam alanlarına sermaye ve siyasal iktidar tarafından el konulmuştur. Bu sebeple kent hakkı ihlaline karşı mücadele etmek, kente anti-kapitalist bir mücadele sahası olarak yaklaşmaktan geçer. Bu mücadele, meslek grubu ve sınıfsal yapısı ne olursa olsun kent yurttaşlarının bir arada yürümesini esas kılmaktadır (Harvey, 2019: 187, 188). Bu bağlamda Suriçi’nde kent hakkı ihlaline karşı verilen mücadeleyi, Harvey’in işaret ettiği anti-kapitalist mücadele ekseninde okumak mümkün olabilir.

Sur’daki kentsel dönüşüm sürecinin kent hukuku anlamında sebebiyet verdiği ihlalleri de ifade etmek gerekmektedir. Şehir Plancıları Odası başkanı Tekin, 2016 yılında Resmî Gazete’de yayımlanan acele kamulaştırma kararı ile birlikte neredeyse tamamı

³² Yanındaki kişiyi göstermiştir.

kamulaştırılan Sur ilçesinde 16 ay içerisinde toplamda 46 hektar alanın ve 3569 yapının yıkıldığını ifade etmiştir. Yıkılan yapılar arasında cami, hamam ve geleneksel evler vb. 87 tescilli ve 247 tescile değer yapı bulunmaktadır. Yıkılan toplam alana bakıldığında Suriçi’ndeki yapıların %72’sinin yıkıldığı bilinmektedir. Özellikle en büyük hasarı Hasırlı Mahallesi’nin gördüğünü belirten Tekin, 20 hektarlık alanın neredeyse 19 hektarının yok olduğunu aktarmıştır (Erdem, 2021: 56).

2013 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan ‘Suriçi Afet Riskli Alan Master Planı’na bakıldığında, bölgede deprem riski taşıyan yapı sayısının 464 olduğu görülmektedir. Bu sayı, toplam yapı içerisinde %6.04’lük bir orana tekabül etmekteydi. Bu durum Sur’u tamamen kapsayan bir kentsel dönüşümden ziyade “yerinde” gerçekleştirilecek bir sürecin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Sur’un tarihi sit alanı olması sebebiyle bu plan uygulansa bile “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Korunması Hakkında Kanun” çerçevesinde uygulanmalıydı. Fakat önceki kentsel dönüşüm planında %6’lık bir dilim ile ifade edilen riskli bölge tespitinin, revize planda tüm Suriçi’ne yansıtılmış olduğu ve 5366 sayılı kanunun göz ardı edildiği görülmektedir (SAMER, 2017: 29).

Zorla gerçekleştirilen kamulaştırma ve tahliye aşaması, yerellik ve katılımcılık ilkesinin uzağında gelişen kentsel dönüşüm süreci, dünyanın en uzun süren sokağa çıkma yasağı gibi etkenler ve katılımcıların ifadelerinde dile gelen “şikâyet”, “kurban”, “savaş” söylemleriyle birlikte Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin çeşitli mağduriyet ve hak ihlallerine sebebiyet verdiği söylenebilir. Bu etkenlerin yanı sıra, Sur ilçesinin tarihi bir sit alanı olmasına rağmen gerçekleştirilen dönüşüm sürecinde bu noktaya dikkat edilmemiş olması, halihazırda çatışmalı dönemle birlikte yıpranan kent dokusunun büyük zarar görmesine ve çok sayıda tescilli yapının yıkılmasına neden olmuştur. Suriçi’nde yaşanan tüm bu durumlar, neo-Marksist kent kuramlarının sıklıkla kullandığı kent hakkı

kavramının ihlaline işaret etmektedir. Fakat Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin ardından bölgedeki terör ve şiddet olaylarının sonlandığı ve bu nedenle ortaya çıkan mağduriyetlerin de ortadan kalktığı ifade edilmelidir. Görüşmeler sırasında bu duruma yönelik sessiz kalındığı ve kentsel dönüşüm süreciyle beraber yaşam koşullarındaki iyileşmelere yönelik herhangi bir ifadenin de dile getirilmediği görülmüştür.

4.3.3. Borçlandırma ve Mülksüzleştirme

Neoliberal kentleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası ve kaçınılmaz sonucu olan borçlandırma ve mülksüzleştirme boyutlarına ilişkin göstergeler, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinde de yoğun bir şekilde görülmüştür. Bu noktada, saha çalışması sırasında özellikle evleri zorla kamulaştırılan katılımcılarla yapılan görüşmeler, borçlandırma ve mülksüzleştirme süreçlerine dair önemli bulguların ortaya konulmasını sağlamıştır.

“Evimiz eskiden de bize aitti, şu anda da bize ait. Ama şimdi borç yükünün altındayız. Toplamda 400.000 bin TL borcumuz var ve 15 sene boyunca ödeyeceğiz. Devlet bize dışarıdaki mahallelerde yapılan TOKİ evlerini teklif etti ama asla kabul etmedik. Kocam, eğer bir gün öleceksem Sur’da ölmek isterim dedi ve ne olursa olsun mahallemizi bırakmadık” (K1, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023).

K1, kentsel dönüşüm öncesi ve sonrasında evlerinin mülkiyet durumlarında herhangi bir farklılık olmadığını ama evlerini yeniden alabilmek için büyük bir borç yükünün altına girdiklerini aktarmaktadır. Yine farklı bir katılımcı evlerinin kamulaştırılma kapsamına dahil olup olmadığına dair soruya “*hepsi kamulaştırıldı. Komple kamulaştırıldı. Bize verdikleri para 110 milyar³³, istenilen para 500 milyar³⁴* (K4, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023) şeklinde cevap vererek, kentsel dönüşüm sonrasında

³³ Katılımcı “milyar” diyerek, eski para biriminden bahsetmektedir. Yeni para birimiyle 110 bin TL.

³⁴ Yeni para birimiyle 500 bin TL.

kamulaştırma kapsamında ödenen ve kendi evlerini geri alabilmeleri için ödemeleri gereken toplam rakamlar arasındaki farka dikkat çekmiştir.

Lefebvre, kapitalist sistem tarafından ele geçirilen kentlerin tarihi özelliklerinin kaybettirilerek, devasa kazanç merkezlerine dönüştürüldüğünü ve böylece kentin yok edildiğini ifade etmektedir. Mekânın çelişkisi olarak adlandırdığı bu süreçte, tarihi mekân yok olurken, kapitalist mekân üretilmektedir (Lefebvre, 2022: 117). Lefebvre'in işaret ettiği kapitalist mekânın Suriçi'ndeki üretiminin TOKİ eliyle gerçekleştiği görülmektedir. Kentsel dönüşüm sonrasında, evlerinin eski mülkiyet durumlarını koruyabilen vatandaşların, büyük bir borç yükünün altına girdiği ve yaşamlarının rantsal politikalar aracılığıyla dönüştürüldüğü ifade edilmelidir.

“Eskiden 4 tane evimiz vardı. Şimdi TOKİ'den ev verdiler bize. Şehrin dışında, araştırmanın orası, Kayapınar. 4 eve 4 ev aldık, tabii ki borçlanarak. Her bir evin ayrı bir borcu var. Benim 120 bin, abimin 300 bin, diğer abimin 240, diğer abimin 185 bin borcu var” (K3, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023).

Kentsel dönüşüm öncesinde Suriçi'nde 4 eve sahip olduklarını belirten katılımcı, bu durumun kentsel dönüşümün ardından da değişmediğini ifade etmiştir. Fakat bunun tüm ailenin borçlandırılması ile mümkün olduğunu aktararak, dönüşüm sürecindeki borçlandırma süreçlerine dair önemli aktarımlarda bulunmuştur. Bir başka görüşmeci, “şimdi bize evler çıktı. Mesela o verdikleri evin üzerine bir de borçlandık. Benim evimi 100 milyara³⁵ aldı, beni 400 milyar³⁶ borca soktu. Yani ben tapulu arsamı kime verseydim, ben oradan 3 daire alırdım” (K4, Hasırlı Mahallesi, 5.11.2023) diyerek, kentsel dönüşüm süreciyle beraber girdikleri ağır borç yüküne ve dönüşüm sürecindeki rantsal boyuta dikkat çekmeye çalışmıştır.

³⁵ Yeni para birimiyle 100 bin TL.

³⁶ Yeni para birimiyle 400 bin TL.

“Borca endekslenmiş ekonomik hayat ve ekonomiye endekslenmiş gündelik hayat, disiplinler iktidarların tehlikeli olarak gördüğü grupları kontrol altında tutmak için kullandığı etkili bir yoldur” (Harvey, 2012: 32). Bu anlamda “borçlandırma”, disiplinler iktidarların yönetimsellik stratejisidir. Harvey disiplinler iktidarların borçlandırma stratejilerini açıklarken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1947’de ABD’de yürürlüğe giren konut kanunundan bahsetmektedir. Harvey’e göre “Amerikan Rüyası”nın odağına alınan konut sahibi olma düşüncesinin temel nedeni, savaş sonrasında ülkeye dönen askerlerin bunalım, işsizlik vb. sorunlarla karşılaşp siyasi tehdit oluşturmalarının önüne geçmek ve “borçlandırılma” yoluyla dikkatlerini farklı alanlara çekmekti. Bu strateji hem inşaat piyasasını canlandıracak hem de askerleri, işçileri konut sahibi yapma aracılığıyla muhafazakâr siyasetin saflarına dahil edebilecekti (2012: 32, 33).

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm süreci öncesinde yaşanan hendek olayları ve kentin kriminalleştirilen kimliği gibi olgular göz önüne alındığında, buradaki borçlandırma pratiklerini Harvey’in işaret ettiği gibi disiplinler iktidarın bir yönetim stratejisi olarak okumak mümkün olmaktadır. Borcun bitirilip, bitirilemeyeceğine ve paraya endekslenmiş gündelik yaşamla, Surluların politik ve kültürel yaşamlarının sekteye uğratılmasının amaçlandığı ifade edilebilir (Arslan vd. 2016: 11, 12).

“Sırf orayı yıkmak için planlı bir şekilde yaptılar... her yer devletin eline geçsin diye” (K8, Yenişehir, 8.11.2023). K8’in “Suriçi’nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve planlamaların sebebi sizce neydi?” sorusuna verdiği cevaba bakıldığında, kamulaştırma sürecine atıfta bulunarak, rantsal boyutları ön plana çıkarttığı görülmektedir. Bir başka katılımcı, “eski eviniz kamulaştırılma kapsamına dahil edilmiş miydi?” sorusunu K8’in ifadelerini destekler nitelikte şu şekilde cevaplamıştır:

“Buradayken evimiz ve dibinde de dükkanımız vardı. Şimdi kiradayız. Zorla çıkarttılar bizi. Çok kıymetsiz bir para verdiler. Parayı da kabul etmedim, TOKİ’nin binalarını da istemiyoruz... TOKİ’yi alsaydık evimizi ve dükkanımızı

60 milyara³⁷ sayıp, geri kalanı da borç yapacaklardı... Kendi evimi istiyorum. Eski evimi, dükkân yapıp, dükkânı başka birisine 40, 50 milyara³⁸ kiraya vermişler” (K2, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023).

K2'nin ifadelerine bakıldığında, kentsel dönüşüm öncesinde hem ev hem de dükkân sahibi olan katılımcının kentsel dönüşüm sonrasında mülksüzleştirildiği görülmektedir. Kendi mülkleri için 60 bin TL'lik ödeme aldığını aktaran katılımcı, eski evlerinin yerine inşa edilen dükkanların aylık 40, 50 bin TL'lik rakamlarla kiraya verildiğini aktararak, Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecinin rantsal boyutunu ve bu nedenle yaşamış oldukları maddi kayıpları gözler önüne sermektedir.

“Burası (Suriçi) fakir ve fukaranın yeri idi, güzeldi... Orada idare edemiyoruz. Bak, yine oradan buraya geliyorum. Hurda murda toplayıp, satıyorum. Bu parayla kahveye gidiyorum, ekmek alıyorum... Yani bizi küçelere³⁹ atmış” (K2, Hasırlı Mahallesi, 4.11.2023). Saha çalışması sırasında yeni taşındıkları mahallede geçim sıkıntısı sebebiyle yaşamlarını idame ettiremediklerinden ve sürekli olarak eski mahallelerine gelip hurda topladığından bahsetmiştir. Katılımcı ardından “yani bizi küçelere atmış” diyerek, kentsel dönüşüm süreciyle yaşadıkları mülksüzleştirme sürecine dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda borçlandırma ve mülksüzleştirme, TOKİ eliyle gerçekleştirilen Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki temel boyutları oluşturmaktadır. Neoliberal kentleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olan bu boyutlarla kentler, yoğun sermaye akışının gerçekleştiği ve kapitalizmin yeniden üretildiği mekânlara dönüşmektedir. Fakat buradaki süreci sadece iktisadi boyutuyla ele almak yeterli olmayacaktır. Özellikle borçlandırma, Harvey'in “Amerikan Rüyası” örneğiyle aktardığı gibi disipliner iktidarların bir yönetim stratejisi olarak ön plana çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm süreci öncesinde Suriçi'nde bir

³⁷ Yeni para birimiyle 60 bin TL.

³⁸ Yeni para birimiyle 40, 50 bin TL.

³⁹ Kürtçe'de sokak anlamına gelen kelime.

“yönetimsellik krizi” olarak ifade edilebilecek şiddet olaylarının yaşandığı düşünüldüğünde, borçlandırma olgusunu tıpkı Harvey’in aktardığı gibi stratejik bir müdahale aracı olarak okumak mümkün olmaktadır.

SONUÇ

Çalışma boyunca yapılan analizlerde disiplin ve siyasal iktidar, Suriçi'ndeki kentsel dönüşüm sürecinin en temel ikili teması olarak ön plana çıkmıştır. Suriçi'nde gerçekleştirilen görüşmeler sırasında katılımcılar tarafından, yeni yapılan evlerin mimarisinde mahremiyet olgusuna dikkat edilmediği, herkesin birbirini rahatça izleyebildiği, insanların birbirine ajanmış gözüyle baktığı ve bu nedenle kimsenin kimseye güvenmediğine dair pek çok korku söylemi kayıt altına alınmıştır. Bu ifadeler Castells'in siyasal iktidarın baskıcı müdahalelerinden ötürü toplumsal gerginliğin ve huzursuzluğun egemenliği altındaki 'monopolville'sine denk düşen, kentsel atmosferini çağrıştırmaktadır.

Saha çalışması sırasında disiplin ve siyasal iktidar alt teması altında incelenen en dikkat çekici göstergelerden biri, ilçenin merkezinde bulunan MHP ilçe binası olmuştur. Surluların siyasi ve ideolojik eğilimlerinin tam karşısında konumlandırılabilir MHP binasının mevcudiyeti, siyasal iktidarın Sur'daki disipliner ve ideolojik müdahalelerinin göstergesi olarak okunabilir. İlginç bir şekilde, gerçekleştirilen görüşmeler sırasında bu ilçe binasına dair olumlu ya da olumsuz herhangi bir ifade kayıt altına alınmamıştır. Yine saha araştırması sırasında, görüşme soruları içerisinde bulunmamasına rağmen "biz kimseden taraf değiliz" ifadeleriyle birlikte, katılımcıların politik eğilimlerini belirtmekten kaçındıkları gözlemlenmiştir. Bu durum kentsel dönüşüm öncesinde yaşanan çatışmalı dönemin ve siyasal iktidarın Sur'daki tahakküm ilişkilerinin yansıması olarak okunabilir. Castells, siyasal iktidarın kente yönelik gerçekleştirdiği bu müdahaleleri "kentsel siyasileşme" kavramsallaştırmasıyla ele alır. Bu bağlamda Sur'daki dönüşüm süreci, kentsel siyasileşmenin bir örneğini teşkil etmektedir.

Güvenlik, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki ikinci tema olarak ön plana çıkmıştır. Çalışma boyunca, 2016 yılında başlatılan kentsel dönüşüm sürecinin temel amacının, kentteki güvenlik probleminin çözümüne aracılık etmesi olduğuna dair pek çok bulguya ulaşılmıştır. Bu duruma örnek olarak, 2016 yılındaki kentsel dönüşüm sürecini başlatan imar planı KAİPD’e bakıldığında, bir önceki plana (KAİP) gerçekleştirilen revizeler üzerinden oluşturulduğu görülmektedir. Revize planda dikkat çeken en önemli noktalar ise çok sayıda karakol projesi, karakolları birbirine bağlayacak ring yolu kurgusu, ilk planda ilköğretim tesis alanı olarak gösterilen yerlerin revize planda emniyet hizmet alanı çevrilmesi ve ilçenin otantik yapısıyla uyuşmayan yol genişletmeleri olmuştur.

Özellikle, yol genişletmelerinin ana gayesinin TOMA, akrep vb. devletin zor aygıtları veya ambulans, itfaiye gibi resmi hizmet araçlarının belli alanlara daha rahat erişebilmesi olduğu söylenebilir. Kentsel dönüşüm öncesinde yaşanan terör olayları ve Sur ilçesindeki yüksek suç oranları düşünüldüğünde, yol genişletmeleri ve emniyet hizmet alanlarının oluşturulma nedenleri daha anlaşılır olmaktadır. Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki güvenlik stratejileri, siyasal iktidarın temsilcileri tarafından da dile getirilmekteydi. Dönemin başbakanı Davutoğlu, hendek ve barikat olaylarıyla yıkılan kentlere ilişkin yaptığı açıklamada (“Sur’u Toledo gibi yapacağız”, 2016), bu bölgelerde klasik güvenlik yöntemleriyle başarılı olunamayacağını ve bu sebeple güvenlik politikalarındaki yeni yöntem arayışlarını belirtmiştir. Haussmann’ın Paris’teki stratejik müdahaleleriyle benzerlikler taşıyan Sur’daki planlamaların, Lefebvre’in “araçsal mekân” ve Foucault’nun “yönetimsellik” kavramlarıyla analiz edilmesi mümkündür.

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecini odak noktasına alan bu çalışmanın bir diğer önemli temaları, insansızlaştırma ve soylulaştırma olmuştur. Kentsel dönüşüm kapsamında yıkılanlara karşı inşa edilen yapılar arasındaki büyük fark, kentsel dönüşüm öncesinde sokak ve mahalle olan alanların dönüşüm süreci sonrasında meydanlara ve

peyzaj alanlarına dönüştürülmesi, Suriçi’ndeki insansızlaştırma stratejilerinin göstergelerindedir. Saha çalışması sırasında yapılan görüşmeler ve 2015 yılından sonra ilçe nüfusunun sürekli olarak azaldığını gösteren veriler, kentteki insansızlaştırma stratejileri bağlamında ele alınabilir. Neoliberal kentleşme süreçleri içerisinde önemli bir noktayı oluşturan insansızlaştırma, çoğu zaman soylulaştırma süreciyle eş zamanlı olarak ilerlemektedir.

Kent yoksullarını ve ötekilerini kent merkezinden alıp, yerine üst sınıf mensuplarının yerleştirilmesi sürecine denk gelen soylulaştırma, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecindeki temel olgulardandır. Yapılan araştırmada, kentsel dönüşüm sürecinde farklı bölgelere göç eden insanların Sur’a geri dönemediği görülmüştür. Özellikle kamulaştırma kapsamında mülk sahiplerine yapılan ödemeler ve mülk sahiplerinin evlerinin yerine yapılan yeni yapı fiyatları arasındaki fark, bölgedeki evlerin Surlular için yapılmadığına işaret etmektedir. Saraçoğlu’na göre neoliberalleşme “yeni bir ekonomik anlayışın ve birikim rejiminin yerleştirilmesi sürecine eşlik eden bir tasfiye ve yeniden düzenlenme süreci”dir (2015: 750). Bu bağlamda Suriçi’ndeki stratejiler, Saraçoğlu’nun ifade ettiği tasfiye ve yeniden düzenleme sürecinin kentteki yansıması olarak okunabilir. Yine Suriçi’nde kentsel dönüşüm sürecindeki bu stratejilerin neo-Marksist kent kuramının öncülerinden Lefebvre’in araçsal ve homojen mekân kavramlarıyla analiz edilmesi de mümkün olabilmektedir.

Suriçi’nde 2016 yılında başlatılan kentsel dönüşüm sürecini konu alan bu çalışmadaki en temel nokta, saha araştırmasında elde edilen bulguları sosyo-politik zeminde tartışmaktır. Bu kapsamda, saha çalışması sırasında eski ve yeni Suriçi arasındaki en temel farkın bu iki kavram üzerinden şekillendiği görülmüştür. Katılımcılar eski mahallelerine ilişkin aktarımlarda bulunurken aidiyet, vefa, komşuluk, dayanışma, vatan, memleket, samimiyet gibi kavramları ön plana çıkarmış ve yeni mahallerinin bu değerlerden yoksun olduğunu aktarmıştır. Öyle ki, 2016 yılındaki kentsel dönüşüm

sürecinin temel gayesinin bu güzelliklerin ortadan kaldırılması olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşılık katılımcıların, mahallelerindeki terör, uyuşturucu, hırsızlık ve kapkaç gibi suç teşkil eden olumsuz durumlara karşı sessiz kaldığı görülmüştür.

Bu alt tema altında tasnif edilen veriler, neo-Marksist kent kuramcılarının mekânı toplumsal bir üretim süreci olarak ele alan perspektifiyle analiz edilmiştir. Buna göre kent, içerisinde yaşayan insanların müşterek olarak inşa ettiği toplumsal bir üründür. Bu sebeple, kent içerisinde yaşayan insanlar arasında güçlü bağlar oluşmuştur. Neoliberal kentleşme ise kent içerisindeki insanların bir arada yaşamasının en temel etkeni olan bu kolektif bilinç halini hedef almaktadır. Gough, bu süreci “gayri siyasileştirme” kavramıyla ele almaktadır (Genç, 2015).

Çalışma boyunca yapılan analizlerde, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinin pek çok mağduriyet ve hak ihlaline sebebiyet verdiği görülmüştür. TİHV’in yayımladığı rapora göre, dünyadaki en uzun süren sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte Sur halkı, uzun yıllar boyunca evlerine ve mahallelerine girememiştir (Erdem, 2021: 48). Özellikle saha araştırması sırasında gerçekleştirilen görüşmelerde, yaşanan mağduriyet durumuna dair “savaş”, “kurban”, “mağdur” kavramları etrafında şekillenen çok sayıda ifade de kayıt altına alınmıştır.

Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinde yaşanan bu mağduriyet durumlarının, Lefebvre ve Harvey’in kentsel analizlerinde üzerinde sıklıkla durduğu, “kent hakkı” ihlaline işaret etmektedir. Aynı zamanda, Sur ilçesinin tarihi bir sit alanı olmasına dikkat edilmeden yürütülen dönüşüm süreci, belli kent kanunlarının ihlaline de neden olmuştur. Sonuç olarak Suriçi’nde yaşanan tüm bu mağduriyet ve hak ihlalleri, birtakım kentsel hareketlerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu kentsel hareketler, Harvey’in kent hakkı ihlaline karşı anti-kapitalist bir mücadele biçimi olarak nitelendirdiği kentsel hareketlere örnek olarak gösterilebilir.

Neoliberal kentleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olan borçlandırılma ve mülksüzleştirilme boyutu, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm sürecinde de önemli bir bağlamı oluşturmuştur. Saha çalışması sırasında yapılan görüşmelerde, zorla gerçekleştirilen kamulaştırma süreciyle birlikte, önceden mülk sahibi olan Surluların, dönüşüm sürecinin sonunda ya mülksüzleştirildiği ya da borç yükünün altına girdiği ifade edilmiştir. Neo-Marksist kent kuramının öncülerinden olan Harvey’e göre (2012: 32) borçlandırma stratejisi, disiplinler iktidarların tehlike olarak gördüğü grupları kontrol etmesini sağlayan bir denetim aracıdır. Kentsel dönüşüm süreci öncesinde yaşanan siyasi gerilimler ve kentteki yüksek suç oranları gibi faktörler göz önüne alındığında, Harvey’in bakış açısının Suriçi’ndeki borçlandırma süreçlerinin analizi için uygun olacağı belirtilebilir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Suriçi’nde 2016 yılında başlatılan kentsel dönüşüm sürecinin etkilerinin sosyolojik, politik, ideolojik, hukuki ve iktisadi olmak üzere çok boyutlu bir zemine yayılmış olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda çalışmada, siyasal iktidarın neoliberal kentleşme süreçlerinde aktif bir rol oynadığı, disiplin, iktidar ve neoliberal kentleşme arasında güçlü bir ilişki olduğu ve kentsel dönüşümün toplumsal kriz durumlarında yönetimsellik aracına dönüştürülebildiği meseleleri, Suriçi’ndeki kentsel dönüşüm süreci örneği üzerinden kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu konuların analizi, neo-Marksist kent kuramlarının kenti sadece sınıfsal ilişkiler temelinde değil, çok boyutlu bir perspektifle ele alan kuramsal yaklaşımı ve Foucault’nun modern iktidar analizindeki temel kavramları ile gerçekleştirilmiştir.

ÖZET

Toplumsal yaşamı, iktisadi, politik ve sosyolojik olmak üzere pek çok yönden etkileyen neoliberalizm, kentleri de yoğun sermaye akışının gerçekleştiği, bireyselleşmenin ve ayrıştırmanın egemenliği altındaki mekânlara dönüştürmektedir. Neoliberal kentleşme olarak adlandırılan bu süreçte kentler, yalnızca kapitalist birikim sistemiyle değil aynı zamanda sürekli iktidar müdahaleleriyle şekillenmekte ve yeniden üretilmektedir. Kentsel dönüşüm, neoliberal kentleşmenin bu süreçteki en önemli aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Çoğu zaman siyasal iktidarın baş rolde olduğu kentsel dönüşüm süreçleri, çeşitli disiplinler stratejiler yoluyla uygulanmakta olup, nihai olarak yönetimsellik aracı işlevi görebilmektedir. Bu minvalde çalışmada, Diyarbakır/Suriçi'nde 2016 yılında başlatılan kentsel dönüşüm sürecinin, öncesinde yaşanan toplumsal olaylarla ilişkili bir biçimde, disiplinler ve yönetimsel müdahalelerle şekillenen, toplumsal bir dönüşüm aracı olarak kullanıldığı tezi savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: neoliberal kentleşme, kentsel dönüşüm, disiplin, iktidar, yönetimsellik, Diyarbakır/Suriçi.

ABSTRACT

Neoliberalism, which affects social life in many ways, including economically, politically and sociologically, transforms cities into spaces where intense capital flows take place, and which are dominated by individualization and segregation. In this process, which is called neoliberal urbanization, cities are shaped and reproduced not only by the capitalist accumulation system but also by constant interventions of power. Urban transformation stands out as the most important tool of neoliberal urbanization in this process. Urban transformation processes, in which political power often plays a leading role, are implemented through various disciplinary strategies and can ultimately function as a tool of governmentality. In this regard, this study argues that the urban transformation process initiated in Diyarbakır/Suriçi in 2016 is used as a tool of social transformation shaped by disciplinary and managerial interventions in relation to the social events that preceded it.

Keywords: neoliberal urbanization, urban transformation, discipline, power, governmentality, Diyarbakır/Suriçi.

KAYNAKÇA

- Akkoç, R. vd., (2016). “Yıkılan Kentler Raporu”, TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu.
- Al-Rebholz, A. (2017), “Klasikler ve Çağdaşlar”, *Kent Sosyolojisi*, İstanbul: Lisans.
- Arslan, A. vd., (2016). “Sur’da Yıkımın İki Yüzü: Kentsel Dönüşüm ve Abluka”, Diyarbakır: Zan Vakfı.
- Aslan, A. S. (2013). “Diyarbakır Suriçi Kentsel Dönüşüm Projelerinin Değerlendirilmesi”, *Neo-Liberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri ve Yansımaları*, KBAM 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu, 319-322.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bilig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*, (Çev. C. Şişkolar), İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Butler, J. (2005), *İktidarın Psikik Yaşamı*, (Çev. F. Tütüncü), İstanbul: Ayrıntı.
- Castells, M. (2020). *Kent, Sınıf, İktidar*, (Çev. A. Türkün), Ankara: Phoenix.
- Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi 1, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, (Çev. L. Arslan Özcan), Ankara: Dost Kitabevi.
- Chomsky, N. (2018), *Amerikan Rüyası İçin Ağıt: 10 İlkede Servet ve Güç Yoğunlaşması*, (Çev. Z. N. Ayanoglu), İstanbul: İnkılâp.
- Clarke, S. (2014). “Neoliberal Toplum Kuramı”. Saad-Filho, A., Johnston, D. (Der.), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (91-105). (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam.

Coşkun, I. (2023). *Michel Foucault'nun Yönetimsellik Çözümlemesi: Modern Devletin Soykütüğü*, (yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Çev. Ed. (M. Bütün ve S. B. Demir), Ankara: Siyasal Yayın.

Dağtekin, E. vd. (2018). Diyarbakır Sur İçinde Yeni Konut Tasarımı Yaklaşımları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 325-334.

Davis, M. (2007). *Gecekondu Gezegeni*, (Çev. G. Koca). İstanbul: Metis.

Dömbekci, H. A. ve Erişen, M. A. (2022). “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel sayı 2), 141-160.

Duman, B. (2008). *Kentsel Yenileşme ve Kentsel Dönüşüm*, İstanbul: AUZEF.

Ercan, G. S. ve Danış, P. (2019). “Söylem, Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları”, *DEU Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 527-552.

Erdem. İ. (2021). “2015-2020 Dönemi Sokağa Çıkma Yasakları; Veri Derleme ve Medya İzleme Raporu”, *Göç İzleme Derneği (GÖÇİZDER)*.

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*, Çev. (O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. E. Kılıçbay), Ankara: İmge.

Foucault, M. (2019). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, Çev. (F. Taylan), İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Foucault, M. (2020). *Cinselliğin Tarihi*, Çev. (H. U. Tanroöver), İstanbul: Ayrıntı.

Fülberth, G. (2011). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. S. Usta), İstanbul: Yordam.

Genç, F. (2016). “Yıkım ve İhya Diyalektiğinde Suriçi”, HEINRICH BÖLL STIFTUNG, *Alternatif*, 3, 18-22.

Genç, F. (2019). “Toplumsal Hareketlerin Pratikleri, Farklı Bir Hayatın İmkânlarına İlişkin Pratiklerin Sınanmasını Da Beraberinde Getirir”, *Mimar.İst*, (Ed. K. Önal). 64, 44-47.

Geniş, Ş. (2020). “Otoriter Neoliberalizm ve Otoriter Kentleşme”, *Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekân, İnsan* (Ed. Ş. Geniş), (9-39), Ankara: Nika Yayınevi.

Ghulyan, H. (2017). “Lefebvre’in Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(3), 1-29.

Gottdiener, M. (2001). “Mekân Kuramı Üzerine Bir Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, *Praksis*, (Çev. Ç. Keskinok), (2), 248-269.

Günel, S. M. (2019). “Başlangıcından Bitişine (2009-2016) Türk Medyasında ve Okur Yorumlarında Kürt Açılımının Karşılaştırmalı Analizi”, *İmgelem*, 3(4), 107-159.

Hall, S. (2014), *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, (Çev. İ. Dünder), İstanbul: Pinhan.

Han, B. C. (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis.

Harvey, D. (2012). “Finansal Krizlerin Kentteki Kökleri: Anti-Kapitalist Mücadele İçin Kentleri Kazanmak”. *Socialist Register 2012: Ekonomik Kriz ve Sol*, (15-51), (Ed. Panitch, L. Albo, G. ve Chibber, V.). (Çev. Uç Haskan). İstanbul: Yordam.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. A. Onacak), İstanbul: Sel.

Harvey, D. (2019). *Asi Şehirler*, (Çev. A. D. Temiz). İstanbul: Metis.

Heinrich, M. (2016). *Kapital’e Giriş*, (Çev. K. R. Yılmaz), İstanbul: Yordam.

- Heywood, A. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. H. M. Köse), İstanbul: Küre.
- İnci, B. (2019). “Diyarbakır Sur-Hendek Olayları, Öncesi, Sonrası ve Sonuçları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(39), 567-608.
- Karaarslan, M. (2018). “Diyarbakır Suriçi Bölgesinin Yeniden İnşası ve Hukuksal Boyutu”, *DÜHFD*, 23(39), 335-373.
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Lefebvre, H. (2018), *Mekânın Üretimi*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2020). *Kent Hakkı*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2022). *Şehir Hakkı 2: Mekân ve Siyaset*, (Çev. M. Yetkin), İstanbul: Sel.
- Munck, R. (2014). “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”. Saad-Filho, A., Johnston, D. (Der.), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (106-123). (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam.
- Mungay ve Günay, (2018). “Etnik Miras Bağlamında Kent, Biçim ve Değişim: Suriçi, Diyarbakır” Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, 2. Kentsel Morfoloji Sempozyumu “Değişkent: Değişen, Kent, Mekân ve Biçim”, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, 1. Cilt, (Çev. S. Özge). Ankara. Yayın Odası.
- Önal, K. (2019). “Tahakküm ve İnşa”, *Mimar. İst*, (Ed. K. Önal). 64, 39-44.
- Özcan Uslu, N. (2018). *Kentsel Kullanımda Kamusal Mekân Pratikleri: Karşıyaka’da (İzmir) Toplum Merkezleri* (yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Rose, N. ve Miller, P. (2008), *Governing The Present: Administering Economic, Social and Personal Life*, Cambridge: Polity Press.

Saad-Filho, A., Johnston, D. (2014). “Giriş”, (Ed. Saad-Filho, A. ve Johnston, D.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (13-24). (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam.

Saad Filho, A. (2014). “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler”, (Ed. Saad-Filho, A. ve Johnston D.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (191-201), (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam.

SAMER, (2017). “Sur İçi Ali Paşa ve Lale Bey Mahallelerinde Başlayan Kentsel Dönüşüm Projesine İlişkin Gözlem ve Araştırma Raporu”.

Saraçoğlu, C. (2015). “Tank Paletiyle Neoliberalizm”. (Ed. Atılgan G. vd.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, (747-794), İstanbul: Yordam.

Sarıçoban, K. (2012). “Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 157-165.

Savaşkan Durak, N. (2004). *Non-Muslim Minorities and Turkish National Identity. A Research Through Armenian and Greek Literary Works*, (yayımlanmamış doktora tezi), The Middle East Technical University, The Department of Political Science and Public Administration, Ankara.

Savaşkan O. ve Aksu Çam Ç. (2019). “Kentsel Siyaset Literatürünün Türkiye Yazımındaki Serüveni: Politik Ekonomi ve Kurumsalcı Yaklaşımların Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Memleket, Siyaset, Yönetim (MSY)*, 14 (32), 147-182.

Serter, G. (2013). “Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram”, *Planlama (TMMOB Şehir Plancıları Odası)*, 23(2), 67-76.

Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği*, (Çev. A. Yunus ve M. Bakırcı), İstanbul: Alan Yayıncılık.

Smith, N. (2006). “Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma”, (Çev. İ. Urkun-Bowe ve İ. Gündoğdu), *Planlama*, (2), 13-27.

Şengül, H. T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*, Ankara: İmge.

Taş, D. (2022). “Displacing Resistance in Kurdish Regions: The Symbiosis of Neoliberal Urban Transformation and Authoritarian State in Sur”, *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Turkey*, (81-104), Singapore: Palgavre Macmillan.

Taylan, F. (2019). “Strateji, Norm, Yönetim: 1978 Dersi İçin Bir Güzergâh”, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Theodore, N., Peck, J. Ve Brenner, N. (2012). “Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği”. *İdealkent*, (Çev. Ş. Geniş), (7), 21-37.

Uyanık, H. N. (2023). Kentin Kurgusal Mekânları Olarak Rekreatif Yeşil Alanlar ve Parklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Konya Örneği. *İçtimaiyat*, 7(2), 488-505.

Wood, E. M. (2016). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, (Çev. Ş. Artan), İstanbul: Yordam.

Yetişkul, E. (2020). “Kentler ve Yeni Kentsel Kuramlar: Kentleşmeyi Merkezine Alan Üç Kuram Üzerine”, *Planlama*, 30 (3), 332-341.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çevrimiçi Kaynaklar

Akengin, İ. (2020, 15 Şubat). “Sur’da bir yılda 7 bin ev yıkıldı, 5 yılda 367 ev yapıldı...”, *INDEPENDENT*. Erişim adresi: <https://www.indyturk.com/node/132196/haber/Surda-bir-yilda-7-bin-ev-yikildi-5-yilda-367-ev-yapildi-Sur-magdurlari-evlerinin>

“Başbakan Ahmet Davutoğlu Mardin’de 10 Maddelik Acil Eylem Planını Açıkladı”, (2016, 5 Şubat). *Çınar’ın Sesi*. Erişim adresi [Başbakan Ahmet Davutoğlu Mardin’de 10 maddelik acil eylem planını açıkladı \(cinarinsesi.com\)](http://Cinarinsesi.com)

Bayhan, B. (2015, 28 Mayıs). “Fırat Genç ile Söyleşi: Rasyonel Kurullarla İşleyen Kent, Kürt Belediyeciler için Politik Başarının Bedenleşmiş Hali” (yüz yüze görüşme). Arkitera. Erişim adresi: ["Rasyonel Kurullarla İşleyen Kent, Kürt Belediyeciler için Politik Başarının Bedenleşmiş Hali" - Arkitera](http://Arkitera.com)

“Diyarbakır İli, Sur İlçesinde İlan Edilen Riskli Alan Sınırları İçerisinde Bulunan...”, *Resmî Gazete*, 8659, (2016, 21 Mart). Erişim adresi: [T.C. Resmî Gazete \(resmigazete.gov.tr\)](http://Resmigazete.gov.tr)

Kamer, H. (2020, 28 Ocak). “Diyarbakır’daki Mimar ve Mühendis Odaları 4 Yıl Sonra Sur’a Girdi: Birçok Tescilli Yapı Yok Olmuş”, *BBC*. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51284410>

Seçim Sonuçları 2023, CNN Türk, Erişim adresi: <https://secim.cnnturk.com/14-mayis-2023-secimleri/secim-sonuclari/>

Sur’u Toledo gibi yapacağız. (2016, 1 Şubat). *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/Suru-toledo-gibi-yapacagiz-1069462/>

TÜİK. (2024). “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanı”, Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>

YÖK Tez Merkezi. (2024). Erişim Adresi:

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

EKLER

Ek 1: Görüşme Soru Formu

1. Kendinizi tanıtabilir misiniz?
2. Eğitim durumunuz nedir?
3. Çalışıyor musunuz?
 - Düzenli çalıştığınız bir işiniz var mı? Varsa hangi sektörde çalışıyorsunuz?
 - Yoksa, geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?
 - Gelir düzeyinizi nasıl tanımlarsınız? Düşük-orta-yüksek?
4. Doğma-büyüme Suriçili misiniz?
 - Evet ise Suriçili olmak sizin için ne anlam taşıyor? Neden burada yaşamayı tercih ettiniz?
 - Hayır ise sonradan mı yerleştiniz? Ne zaman, hangi nedenlerden dolayı geldiniz?
5. 2016 yılında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm öncesinde nerede, hangi mahallede yaşıyordunuz?
6. Kentsel dönüşüm sonrasında Suriçi'nde yaşamaya devam mı ettiniz, yoksa farklı bir yere mi taşındınız?
 - Farklı bir yere taşındıysanız, şu anda nerede yaşıyorsunuz?
 - Farklı bir yere taşındıysanız, eskiden oturduğunuz ev size mi aitti yoksa kira mıydı?
 - Peki, yeni oturduğunuz ev size mi ait? Yani evinizin mülkiyet durumu nedir?
7. Kentsel dönüşümün sizi etkilediğini düşünüyor musunuz?
 - Evet ise nasıl?

- Hayır ise neden?
8. Eski eviniz kamulaştırma kapsamına dahil edilmiş miydi?
- Evet ise, istediğiniz şartları elde edebildiniz mi?
 - Hayır ise, kentsel dönüşümden nasıl yararlandınız? Ya da yararlanabildiniz mi?
9. Kentsel dönüşüm gündelik yaşamınızı hangi yönlerden ve nasıl etkiledi?
10. Kentsel dönüşüm ve sonrasındaki politikaların siyasi bilinç ve tutumunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz? Etkilediyse nasıl bir dönüşüm oldu?
11. Eski mahalleniz ve şu anda yaşadığınız (kentsel dönüşüme uğramış) yer arasındaki temel farklılıklar nelerdir?
12. Suriçi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve planlamaların sebebi sizce neydi?
13. (Mekândan ayrıldıysa) Eğer uygun şartlar oluşsaydı, Suriçi'ne yeniden dönmek ister miydiniz?
- Suriçi'ne dönmenizi sağlayacak uygun şartları tanımlar mısınız?
14. (Mekânda hâlâ yaşıyorsa) Burada yaşamaktan mutlu musunuz? Mekânı seviyor musunuz?
- Evetse, neden?
 - Hayırsa, neden?
15. Benim yerimde siz olsaydınız, başka hangi soruları sorardınız?

Ek 2: Araştırma Sahasından Fotoğraflar, Kasım 2023, Sur

Foto 1: Sit Alanında Kentsel Dönüşüm

Fotoğraf 2: “Tescilli Kültür Varlığıdır, İzinsiz Müdahale Edilemez!”.

Fotoğraf 3: Suriçi’nde yıkılmış, metruk bir yapı

Fotoğraf 4: Eski ve yeni yapıların mimarisi

Fotoğraf 5: Sur Kültür Yolu'nda yıkımı ve Şantiye alanını gizleyen çiçekli sokak panosu

Fotoğraf 6: Suriçi'nde inşa edilen yeni yapıların gece görünüşü

Fotoğraf 7: Sur'da inşa edilen yeni yapılarıdaki lüks marka reklamları

Fotoğraf 8: Sur'da inşa edilen yeni yapılarıdaki lüks markalara ait mağazalar, Vakko, Lacoste, Guess